

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

**1980'LERDE KAMUSAL ALAN HEYKELLERİ: ANKARA VE
İSTANBUL**

Begüm SÖNMEZ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

1980'LERDE KAMUSAL ALAN HEYKELLERİ: ANKARA VE İSTANBUL

Begüm SÖNMEZ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

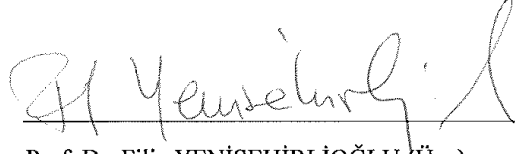
Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

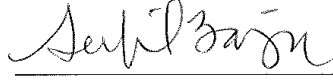
Begüm Sönmez tarafından hazırlanan “1980’lerde Kamusal Alan Heykelleri: Ankara ve İstanbul” başlıklı bu çalışma, 12/06/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. A. Pelin ŞAHİN TEKİNALP (Başkan ve Danışman)

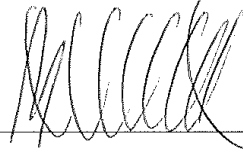
Prof. Dr. Filiz YENİŞEHİRLİOĞLU (Üye)

Prof. Dr. Serpil BAĞCI (Üye)

Doç. Dr. Burcu PELVANOĞLU (Üye)

Öğr. Gör. Dr. Çiler Buket TOSUN (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezin/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

12/06/2015

Begüm Sönmez

*Seher-Mümin Sönmez ve
Cahide-Ayhan Sönmez'e...*

TEŞEKKÜR

Severek çalıştığım tez konumu seçmemde yardımcı olan Doç. Dr. Zeynep Yasa Yaman'a teşekkür ederim.

Tez danışmanım Doç. Dr. Ayşe Pelin Şahin Tekinalp'e, çalışmam süresince verdiği öneriler, eleştiriler ve güler yüzü için çok teşekkür ediyorum. Prof. Dr. Serpil Bağcı, Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu ve Öğr. Gör. Çiler Buket Tosun'a verdikleri öneriler için teşekkür ederim. Üniversiteye başladığım ilk günden beri ne zaman ihtiyacım olsa destek ve yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Burcu Pelvanoğlu'na ayrıca teşekkür ederim.

Yaptığımız görüşme ile pek çok konuda tezime katkı sağlayan Metin Yurdanur'a çok teşekkürler.

Hacettepe'ye başladığım günden bu yana, her zaman olduğu gibi tez çalışmam süresince de yardım ve desteği ile yanımda olan Arş. Gör. Özge Gençel'e ne kadar teşekkür etsem az kalır. Yurtdışında olmasında rağmen e-posta ile her zaman her konuda yardımcı olan Arş. Gör. Ünal Araç'a, Mardin'den desteği için Arş. Gör. Elif Ceylan Erol'a ve çalışmam süresince bana moral ve destek veren arkadaşlarım Arş. Gör. Hatice Özdoğan Türkyılmaz, Arş. Gör. Derya Aydın, Arş. Gör. Ceylan Karaca ve Arş. Gör. Fulya Seviç'e çok teşekkür ediyorum.

Tez çalışmam boyunca epeyce yordüğüm, özellikle tezimin teknik düzenlemeleri konusunda yardımcı olan Emrah Gazi Candan'a her zaman yanımda olduğu için çok teşekkürler.

Aileme ve özellikle kuzenlerim Hande ve Sebla Sönmez'e ve kardeşim Beril Sönmez'e çalışmam ile ilgili yardımlarından ötürü teşekkür ederim.

İstanbul ile birlikte hayatımın en önemli iki şehriden biri hâline gelen Ankara'ya, özellikle buradaki güzel mahalleme teşekkür ederim.

Temmuz 2015, Ankara

Begüm Sönmez

ÖZET

SÖNMEZ, Begüm, 1980'lerin Kamusal Alan Heykelleri: Ankara ve İstanbul, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

“1980'lerin Kamusal Alan Heykelleri: Ankara ve İstanbul” konulu tezde, Ankara ve İstanbul'un kamusal alan heykelleri, 1980-89 döneminin kültürel, sanatsal ve siyasi ortamı göz önüne alınarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

12 Eylül 1980 darbesi ile birlikte pek çok alanda görülen değişimler, sanata da yansımıştır. Bu yansıma özellikle kamusal alanda yankı bulmuştur. 12 Eylül'den sonra yıkılan ve yapılan heykellere bakılarak, dönemin sanata bakışı ve hükümetlerin ve yerel yönetimlerin, kamusal alanda sanat üzerinde etkileri anlatılmaya çalışılmıştır.

Daha önceki yıllarda başlamış olup, 1980'lerde de devam eden Devlet Resim ve Heykel Sergileri ve Yeni Eğilimler Sergileri, 1980'lerde başlayan Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri, Öncü Türk Sanatından Bir Kesit ve Fındıklı Park Sergileri'ndeki sanat üretimine bakılmış, sergilerdeki üretimin, meydanlar ve parklarda yer alan sanat üretiminden farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, kamusal alandaki sanat ve sanatı yönlendirenler tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kamusal alan, kamusal alanda sanat, 1980-89 dönemi, heykel, Ankara ve İstanbul heykelleri, politika ve sanat.

ABSTRACT

SÖNMEZ, Begüm, *Sculptures In Public Sphere In The 1980s: Ankara and Istanbul*, Master Thesis, Ankara, 2015.

In this present thesis headed “Sculptures in Public Sphere in 1980s: Ankara and İstanbul” the sculptures of public sphere in İstanbul and Ankara are examined and evaluated in the light of cultural, artistic and political environment of the 1980-1989 period.

The fluctuations in numerous fields as a result of the 12 September 1980 military *coup d'état* are observed in the artistic life of the era as well. Such a reflection had its repercussions particularly in the public sphere. By taking the erected and demolished sculptures of the aftermath of the *coup d'état*, the study aims at an explanation on how the governments and the local administrations viewed art in the public sphere.

Throughout the study, the artistic creation in exhibitions like the preexisting ones of the 1980s such as Devlet Resim ve Heykel Exhibitions, Yeni Eğilimler Exhibitions, the ones started in the 1980s, such as Günümüz Sanatçıları İstanbul Exhibitions, Öncü Türk Sanatından Bir Kesit and Fındıklı Park Exhibitions is looked into. Upon examining these, it has come to light that the art created in the exhibitions is different from the one of the squares and parks. In this context, art in the public sphere and aimers behind the creation have been tried to be discussed.

Keywords: Public sphere, art in public sphere, the 1980-89 period, sculpture, sculptures of Ankara and İstanbul, politics and art.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GÖRSEL DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM	5
1980'LERDE TÜRKİYE	5
1.1. Siyasal Ortam.....	5
1.1.1. 1980 Darbesi Öncesi Siyasal Ortam.....	5
1.1.2. 1980'lerde Siyasal Ortam.....	7
2.2. Kültürel ve Sanatsal Ortam.....	13
2. BÖLÜM	19
TÜRKİYE'DE HEYKEL	19
2.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Heykel.....	19
2.2. Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-50) Heykel	22
2.3. 1950 Sonrası Heykel	26
3. BÖLÜM	29
1980'LERDE KAMUSAL ALAN HEYKELLERİ: ANKARA VE İSTANBUL	29
3.1. Türkiye'de Kamusal Alan ve Heykel	29
3.1.1. Atatürk Heykelleri	36
3.1.1.1. Meydanlarda Yer Alan Atatürk Heykelleri.....	42
3.1.1.2. Mekânın İşleviyle İlişki Kuran Atatürk Heykelleri.....	44
3.1.2. Tarihsel Kişiliklerin Yer Aldığı Heykeller	47
3.1.3. Serbest Heykel Uygulamaları	53
3.1.4. Anıtlar ve Diğer Heykel Uygulamaları.....	58
3.1.5.12 Eylül'den Sonra Kaldırılan Heykeller	60
3.2. 1980'lerin Sergilerinde Heykel.....	63
3.2.1. Devlet Resim ve Heykel Sergileri	63
3.2.2. Yeni Eğilimler Sergileri	67
3.2.3. Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri	69

3.2.4. Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergileri.....	75
3.2.5. Fındıklı Parkı Heykel Sergileri.....	77
4. BÖLÜM.....	78
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	78
KAYNAKÇA.....	85
KATALOG	107
EK 1: Metin Yurdanur ile Görüşme.....	174
EK 2: Orijinallik Raporu.....	180
EK 3: Etik Kurul İzin Formu.....	182

GÖRSEL DİZİNİ

- Görsel 1: Atlı Abdülaziz Heykeli- Charles Fuller, 1872, Beylerbeyi Sarayı, İstanbul
- Görsel 2: Abide-i Hürriyet Anıtı- Muzaffer Bey, 1911, Şişli, İstanbul
- Görsel 3: Konya Ziraat Anıtı- Muzaffer Bey, 1912, Konya- Atatürk Anıtı, Heinrich Krippel, 1926, Konya
- Görsel 4: Şehit Sancaktar Mehmet Anıtı- Arif Hikmet Koyunoğlu, 1923-27, Altıntaş, Kütahya
- Görsel 5: İlk Kurşun Anıtı- ?, 1926, İlkurşun Köyü, Ödemiş, İzmir
- Görsel 6: Sarayburnu Atatürk Anıtı- Heinrich Krippel, 1926, Sarayburnu Sahili, İstanbul
- Görsel 7: Atlı Atatürk Anıtı- Pietro Canonica, 1927, Etnografya Müzesi önü, Ankara
- Görsel 8: Şehit Kubilay Anıtı- Ratip Aşir Acudoğu, 1932, Menemen, İzmir
- Görsel 9: Ali Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu, Barbaros Anıtı, 1942, Beşiktaş, İstanbul
- Görsel 10: Anıtkabir kadın figür topluluğu- Hüseyin Anka Özkan, 1951, Ankara
- Görsel 11: Anıtkabir erkek figür topluluğu- Hüseyin Anka Özkan, 1951, Ankara
- Görsel 12: III. Ahmed Çeşmesi- Mimar Mehmed Ağa, 1729, Sultanahmet, İstanbul
- Görsel 13: Tophane Çeşmesi- Mimar Mehmed Ağa, 1732, Tophane, İstanbul
- Görsel 14: Avrupa Pasajı- Domenico Pulgher, 1874, Beyoğlu, İstanbul
- Görsel 15: Çiçek Pasajı- Clentin Zonne, 1874-76, Beyoğlu, İstanbul
- Görsel 16: Cumhuriyet Anıtı- Pietro Canonica, 1928, Taksim, İstanbul
- Görsel 17: Hürriyet Anıtı- Semahat Acuner, 1960, Beyazıt Meydanı, İstanbul
- Görsel 18: Türkiye- Kuzgun Acar, 1966, Emek İşhanı, Kızılay, Ankara
- Görsel 19: Kuşlar- Kuzgun Acar, 1966, İMÇ Blokları, Unkapanı, İstanbul
- Görsel 20: Soyut heykel- İsmail Hakkı Öcal, 1976, Kazancı Yokuşu, Taksim, İstanbul
- Görsel 21: Soyut heykel- İlhan Koman, Divan Otel, Harbiye, İstanbul
- Görsel 22: Yağmur- Ferit Özşen, 1973, Akıntıburnu, İstanbul
- Görsel 23: İşçi, Muzaffer Ertoran, 1973, Tophane Parkı, İstanbul
- Görsel 24: İşçi, Muzaffer Ertoran, 2015
- Görsel 25: Güzel İstanbul, Gürdal Duyar, 1973, Karaköy-Yıldız Parkı, İstanbul
- Görsel 26: Yükseliş, Bihrat Mavitan, 1973, Hilton Oteli önü, İstanbul
- Görsel 27: Soyut heykel, Haluk Tezonar, 1973, Maçka, İstanbul
- Görsel 28: Soyut heykel, Ali Teoman Germaner, 1973, Bebek Parkı, İstanbul
- Görsel 29: Dayanışma, Zühtü Müridoğlu, 1973, Fındıklı Parkı, İstanbul
- Görsel 30: Yankı, Hüseyin Anka Özkan, 1973, Gümüşsuyu Parkı, İstanbul

- Görsel 31: Atatürk Anıtı, Pietro Canonica, 1927, Sıhhiye Zafer Alanı, Ankara
- Görsel 32: Ulus Zafer Anıtı (Yenigün Anıtı), Heinrich Krippel, 1927, Ankara
- Görsel 33: Güven Anıtı, Anton Hanak, Josef Thorak, 1936, Kızılay, Ankara
- Görsel 34: Güven Anıtı, Anton Hanak, Josef Thorak, 1936, Kızılay, Ankara
- Görsel 35: ODTÜ Atatürk Anıtı, Şadi Çalık, 1966, Ankara
- Görsel 36: Atatürk ve Devrimleri Anıtı (Bilim Ağacı), Tamer Başoğlu, 1966, ODTÜ, Ankara
- Görsel 37: Atatürk Anıtı, Haluk Tezozar, 1975, Yalova
- Görsel 38: Kaş Atatürk Anıtı, Necati İnci, 1981, Antalya
- Görsel 39: İlkadım Anıtı, Hakkı Atamulu, 1981-82, Samsun
- Görsel 40: Ata Kompozisyonu, Rahmi Aksungur, 1986, TBMM Milli Egemenlik Parkı, Ankara
- Görsel 41: Bakırköy Atatürk Anıtı, Tamer Başoğlu, 1988, İstanbul
- Görsel 42: Atatürk ve Uçucu Gençlik (Havacılık Anıtı), Tankut Öktem, 1980, Hava Harp Okulu, İstanbul
- Görsel 43: Tarımcı Atatürk Anıtı, Burhan Alkar, 1981, Atatürk Orman Çiftliği, Ankara
- Görsel 44: Tarımcı Atatürk, rölyef, 1981
- Görsel 45: Tarımcı Atatürk, rölyef, 2015
- Görsel 46: Tarımcı Atatürk, rölyef, 2015
- Görsel 47: Tarımcı Atatürk, rölyef, 1981
- Görsel 48: Başöğretmen Atatürk Anıtı, Tankut Öktem, 1981, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara
- Görsel 49: Meçhul Öğretmen Anıtı, Tankut Öktem, 1981, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara
- Görsel 50: Atatürk Anıtı, Tamer Başoğlu, 1982, Veliefendi Hipodromu, İstanbul
- Görsel 51: Atatürk Anıtı, Ferit Özşen, 1982, Zeynep Kamil Kadın ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi
- Görsel 52: Mehmetçik Anıtı, Tankut Öktem, 1986, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara
- Görsel 53: Harbiyeli Atatürk Anıtı, Tankut Öktem, 1981-88, Harp Okulu, Ankara
- Görsel 54: Fatih Anıtı (İstanbul'un Kurtuluş Anıtı), Tankut Öktem, 1983, Fatih Parkı, Bayrampaşa, İstanbul
- Görsel 55: Orhangazi Atatürk Anıtı, Tankut Öktem, 1983, Bursa
- Görsel 56: Amasya Tamimi Anıtı, Tankut Öktem, 1981, Amasya
- Görsel 57: Cezayirli Hasan Paşa, Haluk Tezozar, 1985, Haliç Parkı, Kasımpaşa, İstanbul
- Görsel 58: Fuzuli, Haluk Tezozar, 1986, Bebek Parkı, İstanbul
- Görsel 59: Turgut Reis, Haluk Tezozar, 1986, Sarayburnu sahili, İstanbul
- Görsel 60: Mimar Sinan, Haluk Tezozar, 1987, Perşembepazarı, İstanbul

- Görsel 61: Koca Yusuf, Meriç Hızal, 1986, İsa Tepe, Büyükkada, İstanbul
- Görsel 62: Fatih Sultan Mehmet Anıtı, Hüseyin Gezer, 1987, İtfaiye Parkı, Fatih, İstanbul
- Görsel 63: Yıldırım Bayezid, Yavuz Görey, 1987, Türk Standartları Enstitüsü bahçesi, Ankara
- Görsel 64: Orhan Veli, Aydın Aşkan, 1988, Rumeli Hisarı sahil bölgesi, İstanbul
- Görsel 65: Haldun Taner Büstü, Haluk Tezonar, 1989, Moda Mühürdar Caddesi, İstanbul
- Görsel 66: Fahri Korutürk Büstü, Haluk Tezonar, 1989, Moda Çocuk Parkı, İstanbul
- Görsel 67: Barış, Burhan Alkar, 1979-80, Sakarya Caddesi Yaya Bölgesi, Ankara
- Görsel 68: Atılım, Burhan Alkar, 1979-80, Sakarya Caddesi Yaya Bölgesi, Ankara
- Görsel 69: Çeşme (Fıskiye), Remzi Savaş, 1979-80, Abdi İpekçi Parkı, Ankara
- Görsel 70: Eller, Metin Yurdanur, 1979-80, Abdi İpekçi Parkı, Ankara
- Görsel 71: Miras, Metin Yurdanur, 1979-80, Gar Meydanı, Ankara
- Görsel 72: Dayanışma, Metin Yurdanur, 1983, Batıkent İlk Yerleşim Bölgesi Parkı, Ankara
- Görsel 73: Akdeniz, İlhan Koman, 1980, Halk Sigorta- Yapı Kredi Plaza, Levent, İstanbul
- Görsel 74: İsimsiz, Rolf Westphal, 1982, ODTÜ Mimarlık Fakültesi önü, Ankara
- Görsel 75: Uzay ve Gençlik Anıtı, Burhan Alkar, 1986, ODTÜ, Ankara
- Görsel 76: Ağaç heykel, Güzide Tezeller, 1985, Beşiktaş Kaymakamlığı önü, İstanbul
- Görsel 77: Doğa, Oğuz Ermumcu, 1988, Celal Bayar İş Merkezi/ Türk Hava Yolları önü, Atatürk Bulvarı, Ankara
- Görsel 78: Kaynak, Metin Yurdanur, 1989, Atakule- Atlı Spor Salonu, Ankara
- Görsel 79: İrene İrene İçin Ölçüler, Erdağ Aksel, 1989-90, 2. Uluslararası İstanbul Bienali/Adnan Ötügen Parkı, Ankara
- Görsel 80: Periler Ülkesinde, Mehmet Aksoy, 1989, Altınpark, Ankara
- Görsel 81: Tutku, Azade Köker, 1989, Altınpark, Ankara
- Görsel 82: Polis Şehitleri Anıtı, Hüseyin Gezer, 1982, Ankara
- Görsel 83: Seymenler Anıtı, Burhan Alkar, 1983, Seymenler Parkı, Ankara
- Görsel 84: Feyzullah Çınar Anıtı, Metin Yurdanur, 1989, Feyzullah Çınar Parkı, Tuzluca, Ankara
- Görsel 85: Feyzullah Çınar Anıtı, Mayıs 2015
- Görsel 86: Hasat Sonu, Burhan Alkar, 1988, Toprak Mahsülleri Ofisi bahçesi, Ankara
- Görsel 87: Füsun Onur, Soyut kompozisyon, 1973, Fındıklı Parkı, İstanbul
- Görsel 88: Birlik, Mehmet Uyanık, 1973, Beşiktaş, İstanbul
- Görsel 89: İkimiz, Namık Denizhan, 1973, Taksim Gezi Parkı, İstanbul
- Görsel 90: Soyut heykel, Tamer Başoğlu, 1973, Yenikapı Sahil Parkı, İstanbul

- Görsel 91: Haşim İşcan, Kuzgun Acar, 1975, Konyaaltı Parkı, Antalya
- Görsel 92: İşçi ve Çocuğu, Mehmet Aksoy, 1975, Karaalioğlu Parkı, Antalya
- Görsel 93: Genç Kız Büstü, Aytaç Katı, 1981, 42. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 94: İç ve Dış Çelişkiler, Erol Kınalı, 1981, 42. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 95: Büst, Turhan Çetin, 1982, 43. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 96: Horoz, Refa Emralı, 1982, 43. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 97: Büst, Remzi Savaş, 1983, 44. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 98: İlerleyiş, Erdal Karacaören, 1984, 45. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 99: Kompozisyon, Osman Mete Demirbaş, 1985, 46. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 100: Ana ve Çocuk, Meriç Hızal, 1985, 46. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 101: Kompozisyon, Tamer Başoğlu, 1986, 47. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 102: Podyumda Model, Hakkı Karayığitoğlu, 1986, 47. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 103: Ahlat'a Ağıt, Osman Dinç, 1987, 48. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 104: Kompozisyon, Turhan Çetin, 1988, 49. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 105: Karışık, Bora Türkkkan, 1988, 49. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 106: Sevgi, Ayhan Yılmaz, 1988, 49. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 107: Adsız, Turhan Çetin, 1989, 50. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 108: Dört Fotoğraf Bir Yatak, Mümtaz Demirkalp, 1989, 50. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 109: Sona Doğru, Ayhan Yılmaz, 1989, 50. Devlet Resim ve Heykel Sergisi
- Görsel 110: Füsün Onur, Resimde Üçüncü Boyut İçeri Gel, 1981, 3. Yeni Eğilimler Sergisi
- Görsel 111: İsimsiz, Gürel Yontan, 1983, 4. Yeni Eğilimler Sergisi
- Görsel 112: Simetrik Sunak, Tomur Atagoğ, 1983, 4. Yeni Eğilimler Sergisi
- Görsel 113: Yalnızım, Yılmaz Aysan, 1983, 4. Yeni Eğilimler Sergisi
- Görsel 114: Kır-Gör, Handan Börütüçene, 1985, 5. Yeni Eğilimler Sergisi
- Görsel 115: Çifte Hakikat, Gülsün Karamustafa, 1987, 6. Yeni Eğilimler Sergisi
- Görsel 116: Adsız, Ayşe Erkmén, 1980, I. Günümüz Sanatçıları İstanbul Açık hava Sergisi
- Görsel 117: Kadın Erkek, Osman Mete Demirbaş, 1981, II. Günümüz Sanatçıları İstanbul Açık hava Sergisi
- Görsel 118: Gerilim, Azmi Sekban, 1981, II. . Günümüz Sanatçıları İstanbul Açık hava Sergisi
- Görsel 119: Büst, Haluk Tezonar, 1982, III. Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi
- Görsel 120: Soyut, Mümtaz İşingör, 1982, III. Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi
- Görsel 121: Cinsellik I, Ergin Kurdoğlu, 1986, VII. Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi

Görsel 122: İsimsiz, Hayri Karay, 1987, VIII. Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi

Görsel 123: Süreklilik, Cengiz Çekil, 1988, IX. Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi

Görsel 124: Ayakkabı Satıcısının Keçeci Tezgahı, A2 (Ann Aksel), 1988, IX. Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi

Görsel 125: Duygu ile Yüklü ama Duygusal Değil, Mümtaz Demirkalp, 1988, IX. Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi

Görsel 126: İsimsiz, Server Demirtaş, 1989, X. Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi

Görsel 127: Demokrasinin Kutusu, Bedri Baykam, 1987, Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergisi

Görsel 128: Günlerin Görüntüsü Bugünün Görüntüsü, Serhat Kiraz, 5. Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergisi, 1988.

Görsel 129: Düzenleme No.4, Cengiz Çekil, 4. Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergisi, 1987.

Görsel 130: Abide, Gülsün Karamustafa, 4. Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergisi, 1987.

GİRİŞ

Bugüne kadar, 1980'ler İstanbul ve Ankara'sının kamusal alan heykelleri ile ilgili başlı başına bir çalışma yapılmamıştır. Böyle bir çalışmanın bulunmayışı, döneme ait kamusal alan heykellerinin toplu halde görülmesine ve incelenmesine olanak vermediğinden bu konu tez konusu olarak seçilmiştir.

Heykelin, esas olarak Osmanlı'ya gelişinin Sultan Abdülaziz döneminde (1861-76), Sultan'ın, Charles Fuller'e yaptırdığı büstü (1871) ve Atlı Heykeli (1872) ile gerçekleştiği kabul edilmektedir. Ancak Abdülaziz döneminden önce de birtakım uygulamalar görülmüş, 19. yüzyılda imparatorluğun çeşitli yerlerine figürsüz anıtlar dikilmiştir.

Osmanlı döneminde 1882 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılması heykel eğitiminin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Ancak bu dönemden Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar az sayıda heykeltıraşın yetiştiği görülmektedir.

Erken Cumhuriyet dönemi, Atatürk anıtları ile öne çıkmakta, bunlar dışında yapılan anıtların az sayıda olduğu görülmektedir. Bu yıllarda yabancı heykeltıraşlar Türkiye'ye gelmiş ve *Sarayburnu Atatürk Anıtı* (Heinrich Krippel, 1926), *Ankara Etnografya Müzesi önündeki Atlı Atatürk Anıtı* (Pietro Canonica, 1927) gibi çalışmalarla Atatürk heykellerinin ilk örneklerini vermişlerdir. 1930'lu yıllardan itibaren ise Kenan Yontunç, Ratip Aşir Acudoğu, Ali Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu gibi yerli sanatçıların Atatürk heykeli uygulamaları görülmüştür.

Erken Cumhuriyet döneminden sonra da 1960, 1971 ve 1980 yıllarında gerçekleşen askeri müdahaleler, Atatürk anıtları yapımını yeniden gündeme getirmiştir.

Kamusal alanda özgün heykel uygulamaları, 1960'lı yıllara kadar gerçekleşmemiştir. 1960'ta Semahat Acuner tarafından Beyazıt Meydanı'na yapılan *Hürriyet Anıtı*, 1966 ve 1968'de Kuzgun Acar tarafından Ankara Emek İşhanı'na yapılan *Türkiye* ve İstanbul İMÇ Blokları'na yapılan *Kuşlar* rölyefleri, İstanbul ve Ankara'nın bu anlamdaki ilk örnekleri olmuşlardır.

Kamusal alan heykellerinin özgün gelişimi açısından en önemli uygulamalardan biri, 1973 yılında, Cumhuriyet'İN 50. yılını kutlamak amacıyla yaptırılan "20 Heykel" projesidir. Proje kapsamında Füsun Onur, Haluk Tezozar, Seyhun Topuz, Metin Haseki gibi pek çok sanatçı heykel üretmiş, bu heykeller parklara ve meydanlara yerleştirilmiştir.¹

12 Eylül 1980 darbesi ile birlikte her alanda yaşanan olumsuzluklar, sanat alanında da yaşanmıştır. Özellikle kamusal alanda sanat yapımı ve var olan eserlerin korunması oldukça zorlaşmıştır. Bu dönemde açık alanlardaki heykellerden bir kısmı yıkıma uğramıştır.

Bu çalışma konusu ile amaçlanan, 1980-89 döneminin siyasi ortamına bakarak, bu ortamın kültür ve sanat ortamına getirdiği etkiler doğrultusunda, heykel sanatının nasıl bir değişim geçirdiğini ve heykelin kamusal alandaki yerini anlamaktır. Tez konusu kapsamında özellikle İstanbul ve Ankara kentlerindeki uygulamalar incelenmiş, ancak genel olarak dönemin Türkiye'sinin heykel uygulamaları da araştırılmıştır. Ayrıca bu dönemde gerçekleşen ve herkese açık olduğu için kamusal alan tanımına giren, dönemin ses getiren toplu sergilerine bakılarak, açık alanlarda devlet eliyle uygulanan heykeller ile sanatçıların daha özgür oldukları sergilerde sundukları çalışmalar karşılaştırılmış ve ortaya nasıl bir farklılaşmanın çıktığı incelenerek, döneme ilişkin bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır.

Araştırmalar yapılırken, YÖK Tez merkezinden konuya ilişkin tezler incelenmiş, Milli Kütüphane, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi ve Hacettepe Üniversitesi Kütüphanesi'nde yapılan araştırmalarda tez konusuna katkı sağlayabilecek kitaplara ve süreli yayınlara ulaşılmıştır. Süreli yayınlardan özellikle *Hürriyet Gösteri*, *Milliyet Sanat*, *Ankara Sanat*, *Sanat Çevresi*, *Argos* dergileri, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri, teze katkı sağlayan yayınlar olmuşlardır. *Kullanma Kılavuzu: Türkiye'de Güncel Sanat 1986-2006* (2007), *Modern ve Ötesi* (2007), *Seksenlerde Türkiye'de Çağdaş Sanat* (2008), *Suretin Sireti* (2011), *Türk Çağdaş*

¹ Proje kapsamında heykel yapan diğer sanatçılar; Ferit Özşen, Muzaffer Ertoran, Gürdal Duyar, Bihret Mavitan, Kuzgun Acar, Ali Teoman Germaner, Zühtü Müridoğlu, Hüseyin Anka Özkan, Zerrin Bölükbaşı, Mehmet Uyanık, Yavuz Görey, Namık Denizhan, Nusret Suman, Tamer Başoğlu, Kamil Sonad, Seyhun Topuz ve Hakkı Karayığitoğlu'dur.

Sanatının Devrim Yılları 80'ler (2014) gibi kitaplar, tez kapsamında incelenen 1980'ler dönemi sanatı hakkında bilgi sağlamak açısından önemli yayınlardır. Zeynep Yasa Yaman'ın *Cumhuriyet'in İdeolojik Anlatımı Olarak Anıt ve Heykel* (2002) ve "*Siyasi/Estetik Gösterge*" *Olarak Kamusal Alanda Anıt ve Heykel* (2011) başlıklı makaleleri de araştırmalar için faydalı olmuştur. Hızır İnan'ın *Ankara'da Açık Hava Heykelleri* (1995) isimli lisans tezi, Ankara heykelleri hakkında bilgiye ulaşmak açısından önemlidir. Mehmet Hasan Demirci'nin *Türkiye'de Heykel Sanatının İdeolojik Bir Araç Olarak Kullanımı* (2011) isimli yüksek lisans tezi, ideolojilerin heykel sanatıyla olan ilişkisinin incelenmesi bakımından teze yarar sağlamıştır. Fahrettin Kuzu'nun *Türkiye'de Kamusal Alan Estetiği ve Heykel* (2012) başlıklı yüksek lisans tezi, Osmanlı döneminden başlayarak heykeli ve kamusal alandaki uygulamaları ele almış, ancak 1980'lerin heykel üretimini anlatırken ise daha çok sergilere yer vermiştir.

Tez çalışması yapılırken bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Yapılan eserlerin hepsinin basına yansımaması, basında yer alan bazı haberlerde sanatçı adına yer verilmemesi ya da eser isimlerinde yanlışlık yapılması araştırmaları zorlaştırmıştır. Bu dönem sanatını ele alan kitaplarda da eserlerin tümüne rastlamak mümkün olmamıştır. Çalışılan dönem heykeltıraşlarından bugün hayatta olmayanlar olduğundan kendilerine ulaşılamamış ve bazı bilgiler sağlanamamıştır. Özellikle bugüne ulaşmayan heykellere ait görsel bulunamaması en sık rastlanan sorun olmuştur. Araştırma sırasında çeşitli belediyeler ve eser koruma kurullarıyla iletişime geçilmiş ancak bu kurumlar, ellerinde kentteki heykellere ait bir envanter olmadığını belirtmişlerdir

1980-89 döneminin kamusal alan heykelleri, Atatürk heykelleri, tarihsel kişiliklerin yer aldığı heykeller, serbest heykel uygulamaları, anıtlar ve diğer heykel uygulamaları başlıkları altında incelenmeye çalışılmıştır. Dönemin önemli sergilerinden olan *Devlet Resim ve Heykel Sergileri*, *Yeni Eğilimler*, *Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri*, *Öncü Türk Sanatından Bir Kesit* Sergileri'ndeki sanat üretimine bakılarak, sergilerdeki yapıtlar ile açık alanlarda yer alanların karşılaştırılması yapılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca 1980'lerde kamusal alanda önemli çalışmaları bulunan Metin Yurdanur ile görüşülmüş ve bu görüşme teze eklenmiştir. Tez kapsamında konu edilen heykellerden ulaşılabilir olanlar fotoğraflanmış, kalan heykeller, basılı yayınlarda ve internet ortamında bulunan görselleriyle birlikte katalog bölümünde yer almıştır. Araştırmalar sonucunda 1980-89 dönemine ait bir heykel envanteri ortaya çıkmış, hazırlanan liste ek bölümüne konulmuştur.

1. BÖLÜM

1980'LERDE TÜRKİYE

1.1. Siyasal Ortam

1980'lerin siyasal iklimini anlayabilmek için 12 Eylül 1980 darbesini hazırlayan siyasal ortamdan ayrıca bahsetmek gereklidir. Bu nedenle bu başlık altında "1980 Darbesi Öncesi Siyasal Ortam" ve "1980'lerde Siyasal Ortam" anlatılmıştır.

1.1.1. 1980 Darbesi Öncesi Siyasal Ortam

12 Eylül 1980 askeri müdahalesine giden yolu görmek, Türkiye'nin geçirdiği değişimleri ortaya koymak ve 12 Eylül'ün, önceki askeri müdahalelerden farkını anlamak amaçlarıyla, 1980 öncesinin siyasi ortamı, 27 Mayıs 1960 müdahalesinden itibaren ele alınmıştır.

27 Mayıs 1960 darbesi ile birlikte Türkiye için pek çok önemli adım atılmıştır. Darbeden sonra yapılan anayasa, sosyal devlet anlayışını, toplu sözleşme ve grev hakkını, çoğulcu anlayışı ve Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu, Devlet Plânlama Teşkilatı, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Cumhuriyet Senatosu gibi kurumları getirmiştir.²

Türkiye'de 27 Mayıs'tan sonra sol hareketler için bir rahatlama alanı doğmuştur. 1961'de on iki sendika Türkiye İşçi Partisi (TİP)'ni kurmuş, aynı yıl partinin başına Mehmet Ali Aybar gelmiştir.³

1960'lara damgasını vuran en önemli olay 1968'de dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de görülen öğrenci hareketleridir.

² Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 265.

³ A.g.e, s. 266

60'lı yıllarda görülen sol eylemler 70'lerde daha da artmıştır. 15-16 Haziran 1970'te Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)'na yönelik bir yasa tasarısını protesto eden işçiler, İstanbul'da gösteriler yapmışlar, bu sırada öğrenci hareketleri de eylemlerine devam etmiştir. Bu olaylar, 12 Mart 1971'de bir muhtıra verilmesi sonucunu doğurmuş, muhtıranın, Mustafa Kemal'in ve anayasanın öngördüğü reformların yapılmaması nedeniyle verildiği söylenmiştir. Ordu içinde, daha alt rütbedeki subaylar tarafından sol bir darbe hazırlanırken, yapılacak darbeyi önlemek üzere yüksek rütbeli askerler tarafından 12 Mart müdahalesi yapılmıştır. Nihat Erim'in kurduğu yeni hükümet döneminde, pek çok aydın, işçi ve öğrenci kitle halinde tutuklanıp yargılanmış, yapılan anayasa değişikliğiyle temel haklara ve özgürlüklere sınırlamalar getirilmiştir.⁴

5 Haziran 1977'de, 4. Demirel hükümeti sırasında erken genel seçimler yapılmıştır. Bu dönemde devletteki ülkücü kadrolaşmalardan rahatsız olan sol, seçimlerde büyük ölçüde CHP'yi desteklemiştir. CHP seçimlerden birinci parti olarak çıkmış ancak Meclis'te salt çoğunluğu elde edememiştir. 21 Haziran 1977'de Bülent Ecevit, azınlık hükümetini kursa da güvenoyu alamamış, hükümeti kurma görevi Adalet Partisi (AP) Genel Başkanı Süleyman Demirel'e verilmiştir. Ecevit'in koalisyon kurma teklifini reddeden Demirel, Millî Selamet Partisi (MSP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin de katılımıyla 21 Temmuz 1977'de "İkinci Milliyetçi Cephe" hükümetini kurmuş ve güvenoyunu alarak 1 Ağustos 1977'de göreve başlamıştır.⁵

11 Aralık 1977'de yerel seçimler yapılmış, CHP oyların çoğunluğunu almıştır. Bu arada hükümet içindeki krizler de artmış, AP'den on bir milletvekili istifa etmiş ve verilen gensoru oylaması ile II. Milliyetçi Cephe hükümeti düşmüştür. Cumhurbaşkanı, yeni hükümeti kurma görevini Bülent Ecevit'e vermiş ve Ecevit, 5 Ocak 1978'de III. Ecevit hükümetini kurmuştur. Bu hükümet, AP'nin on bir

⁴ A.g.e, s. 268- 269

⁵ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 283-284.

milletvekilinin, bakanlık teklifi karşılığında istifa edip, Ecevit hükümetine destek olmasıyla kurulabilmiştir.⁶

Kamuoyunda, çeşitli bakanlıklara getirilen 11'lerden bazılarının yolsuzluk ve kayırmacılık yaptığı sözleri dolaşmaya başlamıştır. Ekonomik bunalım devam ederken, açıklar veren bütçe yüzünden pek çok malın ithali yapılamamış, en çok sıkıntı petrol ürünlerinde yaşanmıştır. Ayrıca sigara, kahve, şeker, pirinç, margarin, bazı içki türleri, deterjan, ampul gibi pek çok ürün de sıkıntısı çekilen mallar arasında yer almış, ülkeye giren kaçak malların sayısında artış yaşanmıştır.⁷

1970'lerin sonunda öğrenci olayları ve grevler çoğalmış, pek çok gazeteci, savcı ve öğretim üyesinin öldürülmüş ve Aleviler'e yönelik saldırılar artmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Nisan 1980'de görev süresini doldurmuş, ancak yeni bir aday çıkarılamamıştır. Bunlar gibi pek çok neden 80 darbesini hazırlamıştır.

1.1.2. 1980'lerde Siyasal Ortam

1979 yılında enflasyon %70'lere dayanmıştır. Ekonomiyi düzeltmek amacıyla Başbakanlık müsteşarı olan Turgut Özal ve ekibi tarafından 24 Ocak 1980'de *24 Ocak Kararları* adıyla bilinen bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlar Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçmesini sağlamak ve dış ticaretteki sınırları kaldırmak gibi maddeleri bünyesinde barındırmıştır. DİSK, bu politikalara karşı direnmiş ve pek çok fabrika işgali gerçekleştirmiştir.

6 Eylül'de ordunun "sabırlarını en fazla taşıran girişim" olarak gösterdikleri Konya Mitingi düzenlenmiştir. MSP'nin düzenlediği bu miting, İstiklal Marşı'nın okunmasının reddedilmesi, "tek halife- tek din- tek millet" gibi sloganların atılması nedeniyle büyük tepki toplamıştır.⁸

⁶ A.g.e, s. 285-286

⁷ A.g.e, s. 294-295

⁸ A.g.e, s. 326

12 Eylül 03:00'te ordu, darbeyi gerçekleştirmiş ve darbeyi gerçekleştiren komutanlar, kendilerine Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adını vermişlerdir. Bu konsey Genelkurmay Başkanı Or. Kenan Evren başkanlığında şu üyelerden oluşmuştur: Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun.⁹

MGK, kurallarını “Bildiri” ve “Karar” biçiminde adlandırıp numaralandırmış ve 12 Eylül sabahı saat 04:00'te MGK'nın 1 numaralı bildirisi TRT'den bütün ülkeye duyurulmuştur. Bu bildiriye yönetime el koyulmasının sebebi, “*devletin varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik saldırıların yoğunlaşması*” olarak belirtilmiş, bu sebeple parlamento ve hükümet feshedilmiştir.¹⁰

MGK, *güvenlik ve kamu düzenine*¹¹ ilişkin kararlar almıştır. Siyasi partilerin, Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay dışındaki bütün derneklerin, DİSK ve Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK)'in faaliyetleri durdurulmuş ve bu iki sendikanın yöneticileri TSK'nın “güvencesi altına” alınmıştır. Bu iki sendika ve Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak- İş)'nin paraları bloke edilmiştir. Bu kuruluşlara bağlı seksen dört sendikanın adları Çalışma Bakanlığı'nın bir tebliğiyle açıklanmıştır. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk- İş)'na bağlı sendikaların ise faaliyetlerine devam etmesi kararı alınmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğü de Jandarma Genel Komutanlığı'nın emrine verilmiş, grev ve lokavtlar ertelenmiştir.¹²

MGK, aldığı kararlarla sıkıyönetim askeri mahkemeleri kuracağını ve bunlara gerekli atamaları yapabileceği gibi kendi varlığına, emir ve kararlarına karşı işlenecek suçlara da bu mahkemelerde bakılacağını belirtmiştir. Hukuk düzeniyle ilgili önemli kararlar alınmış, Bakanlar Kurulu dağıtılmış olduğundan müsteşarlara bir süre için bakan yetkisi verilmiştir. Sıkıyönetim bölgelerinde Sıkıyönetim Askeri Mahkemeleri kurulmuş ve buralara atama yapma ve buralardaki yargıç ve

⁹ Bülent Tanör, *Siyasal Tarih (1980-1995)*, Sina Akşin (yay.yön). *Türkiye Tarihi Bugünkü Türkiye 1980-2003*. İstanbul: Cem Yayınevi. 2008, s. 30-31.

¹⁰ A.g.e, s. 31.

¹¹ Eğik çizgili yazı tezin yazarına aittir.

¹² A.g.e, s. 33-34

savcılarını görevden alma yetkisini MGK yüklenmiştir. Bu arada gözaltı süresi 15 günden 30 güne çıkarılmış ve bu da gözaltındaki kişilerin güvenliği açısından önemli sorunlar doğurmuştur.¹³

12 Eylül günü yapılan açıklamalarda partilerin feshi değil, faaliyetlerinin durdurulması kararı alınmıştır. Askeri yönetim, özellikle CHP ve AP'ye dokunmayı hiç düşünmemiş ancak MHP ve MSP'ye farklı tavır almıştır. Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan hakkında tutuklama kararı alınıp, haklarında Ankara Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'nde kamu davası açılırken Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit serbest bırakılmıştır.¹⁴ Darbeden sonra faaliyetleri durdurulan partiler, 16 Ekim'de resmen kapatılıp, mal varlıklarına el konulmuş, Türkeş ve Erbakan da sonradan serbest bırakılmıştır.¹⁵

Darbe ile birlikte kamu özgürlükleri ve temel haklar da kısıntıya uğramıştır. Basın organları baskılardan dolayı kendi kendilerine sansür uygulamak zorunda kalmış, zor koşullar altında çalışmışlardır. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri izne bağlanmıştır. Dernek faaliyetlerine önemli kısıtlamalar getirilmiştir. 1964'ten beri 1971-73 aralığı dışında uygulanmayan idam cezaları, bu dönemde uygulanmıştır. Yargısız infazlar ve işkence iddiaları artmış, gözaltına alınanların güvenliği de doksan güne kadar uzatılan gözaltı süreleri nedeniyle ortadan kalkmıştır.¹⁶ Çok sayıda kişisel davadan başka MSP, MHP, TİP, DİSK, Devrimci Sol (Dev-Sol) ve Kürdistan İşçi Partisi (PKK¹⁷) aleyhinde toplu yargılamalar yapılmıştır. Çoğu dava, askeri mahkemelerde yapılmış ve darbeyi izleyen iki yıl boyunca yaklaşık üç bin altı yüz idam cezası istenmiş; yirmi kişi infaz edilmiştir.¹⁸

Bu dönemde yargı kararı olmadan, sıkıyönetim komutanlarının kararıyla "bir daha kamu hizmetinde çalıştırılmamak" üzere görevlerine son verilen kamu personelinin sayısının onbinin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Vatandaşlık Kanunu'nda yapılan değişiklik nedeniyle yurtdışına kaçmak zorunda kalan pek

¹³ A.g.e, s. 33-34

¹⁴ Tanör, a.g.e, s. 38

¹⁵ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Yasemin Saner, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 1995. s. 403

¹⁶ Tanör, a.g.e, s. 39

¹⁷ Orijinal ismi *Partiya Karkerên Kurdistan*'dir.

¹⁸ C. Dodd'dan aktaran Zürcher, a.g.e, s. 404-405

çok kişi, yurttaşlık hakkını yitirmiş ve ülkedeki malvarlıklarından da yoksun kalmışlardır.¹⁹

Darbeye birlikte ordunun yaptığı değişiklikler birçok bakımdan 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirenlerin yaptıklarını feshetmiştir²⁰

Yeni anayasa, 7 Kasım 1982’de halk oylamasına sunulmuştur. Anayasanın kabul edilmesi Kenan Evren’in cumhurbaşkanı olacağını da kabul etmek anlamına gelmiştir çünkü anayasanın geçici bir maddesi, anayasa kabul edildiği takdirde Evren’in yedi yıllık bir dönem için cumhurbaşkanı olacağını belirtmiştir. Oylamadan çıkan sonuç, %91,4 oranında “Evet” olmuştur.²¹

12 Eylül rejimin temel hedeflerinden biri Atatürkçülüğün²² restorasyonudur. Bu dönemde Kemalist ideoloji, sağ’a kaymış ve daha baskıcı bir tutum içine girmiştir.²³

Atatürkçülüğün restorasyonunda özellikle muhafazakar çevrelerden Aydınlar Ocağını’nın²⁴ geliştirdiği Türk-İslam sentezinden yararlanılmış ve bu sentez, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu’nun (AKDITYK) oluşturulması, TRT ve YÖK kadrolarının belirlenmesi gibi pek çok alanda kendini göstermiştir.²⁵

Necmi Erdoğan’a göre, 1980’lerin sonlarından itibaren ise kurulmaya ve yayılmaya başlayan Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi sivil toplum kuruluşları, devletin dayattığı Atatürkçülük restorasyonuna sivil bir destek sağlamışlardır.²⁶

¹⁹ Tanör, a.g.e, s. 40

²⁰ A.g.e, s. 333

²¹ Zürcher, a.g.e, s. 405-406

²² “Atatürkçülük” ve “Kemalizm” kavramları, bazen aynı anlamlarda kullanılmış bazen ise ayrı ideolojik düşünceleri temsil etmiştir. Bu konuda pek çok araştırmacı farklı fikirler ortaya koymuşlardır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 2 Kemalizm. Tanıl Bora, Murat Gültekin (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

²³ Tanıl Bora, Türkiye’de Faşist İdeoloji, Tanıl Bora, Murat Gültekin (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 9 Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 363

²⁴ Aydınlar Ocağı, 1970 yılında kurulmuştur.

²⁵ Yüksel Taşkın, 12 Eylül Atatürkçülüğü ya da Bir Kemalist Restorasyon Olarak 12 Eylül, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm*, 2009, s. 573; Aydın ve Taşkın, a.g.e, s. 342

²⁶ Necmi Erdoğan, Neo- Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm*, 2009, s. 585

1983 Mart'ında yeni bir Siyasi Partiler Yasası ilan edilmiş ve darbeden önce faal olan siyasetçiler siyasetten men edilmiştir. Artık yeni kurulacak partilerin MGK tarafından onaylanması gerekmiştir. Öğrencilere ve memurlara parti üyeliği yasaklanmıştır. Yeni kurulacak partilerin de kadın ya da gençlik kolları kurmaları, sendikalarla ilişkilerini geliştirmeleri, köylerde şube açmalarının da önüne geçilmiştir. Böylece bu partilerin, toplumda etkinlik kazanması engellenmiştir. Yasadan sonra on beş partinin kurulması için girişimde bulunulmuş, bunlardan on ikisi tanesi kurucular listesinde yapılan değişikliklerden sonra bile kabul edilmemiştir. AP'nin devamı olarak görülen Büyük Türkiye Partisi (BTP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) ile CHP'nin devamı olarak görülen Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) yasaklanan partilerden olmuştur. 6 Kasım 1983'te yapılan seçimlerde, Emekli Orgeneral Turgut Sunalp liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Necdet Calp'ın liderliğindeki, CHP'nin geleneksel Kemalist kanadına yakın olan Halkçı Parti (HP) ve Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) arasından ANAP, %45'in üzerinde oy almış, HP, ikinci; MDP ise üçüncü parti olmuştur.²⁷

1984'ün Mart ayında yapılacak olan belediye seçimleri için yasaklı partilerin seçime girebilmesi için oylama yapılmış ve ANAP'luların çoğu, olumlu yönde oy kullanmıştır. ANAP'ın bu tavrı, aslında muhalefetin oylarını bölme amacı taşısa da bundan ANAP da zarar görmüştür. Seçimlerin sonucunda ANAP, %41 oy almış yani beş ay önceki seçimlere göre başarısı düşmüştür. İkinci sırayı Erdal İnönü liderliğindeki SODEP, üçüncü sırayı görünen lideri farklı olsada Demirel'in partisi olduğu bilinen DYP almıştır.²⁸

Bu arada anayasada, eski siyasetçilerin yeniden siyasete dönebilmesine imkân verecek bir değişiklik halk oylamasına sunulmuştur. Aslında ANAP ve Özal bu tür bir geri dönüşe karşı çıkmış ve bunun için etkin bir mücadele vermiştir. Halk oylamasından %50,24 oranında "Evet" çıkması, Özal'ın çabalarını boşa çıkarmış ve Özal, genel seçimleri Kasım 1987'de yapmaya karar vermiştir. Seçimlerden önce seçim sistemine, genel barajdan daha yüksek bir baraj konulmuştur. Bu yeni kural, barajı geçemeyen partinin, o seçim bölgesindeki bütün oylarını

²⁷ Zürcher, a.g.e, s. 406-407

²⁸ A.g.e, s. 408-409

kaybetmesini ve bu oyların, büyük partiler arasında nispi şekilde paylaşılmasını getirmiştir. ANAP, seçimlerde %36,3 oy almış olduğu halde, uygulanan bu seçim sistemi nedeniyle birinci parti olmuş,²⁹ öte yandan halkın ANAP'a karşı olumsuz görüşleri artmıştır. 25 Eylül 1988'de seçimleri erkene almak amacıyla bir halk oylaması yapılmıştır. Oylamanın sonucunda %65 oranında "hayır" oyu çıkmasıyla, Özal, 1989 yerel seçimlerden önce yeterli oy alamazsa görevinden çekileceğini açıklamıştır. 1989 seçimlerde SHP, %28,6 oranı ile birinci; DYP, ikinci; ANAP da üçüncü parti olsa da, Özal, görevini bırakmayacağını ve cumhurbaşkanlığını hedeflediğini açıklamıştır. Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı 6 Kasım 1989'da bitmiş ve Özal, partisinin meclis çoğunluğu ve muhalefetin boykotu sayesinde seçimlerin üçüncü turunda 263 oy alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir.³⁰

1980'ler ekonomik anlamda da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Temmuz 1980'de faizlerin serbest bırakılması üzerine yüksek faizlerle para çekmeye çalışan pek çok 'banker' ortaya çıkmış, birçok kişi bu bankerlere para yatırmıştır. 1982'de bankerler çökmüş, buralara paralarını yatıran insanlar da paralarını kaybetmiştir. Bu olaydan sonra Başbakan Yardımcısı Turgut Özal ve Maliye Bakanı Kaya Erdem istifa etmiştir.³¹

Turgut Özal'ın başbakan olduğu dönemde siyaseti daha çok enerji, iletişim, otoyollar ve kent yatırımları üzerinde yoğunlaşmıştır. 1988 yılında İstanbul Boğazı üzerinde Fatih Sultan Mehmet köprüsünün açılması, dönemin önemli uygulamaları arasında yer almaktadır. 1985 sonrasında kamu işletmelerinin özelleştirilmeleri yoğunlaşmıştır. 1987'de Özal tarafından Avrupa Birliği'ne tam üyelik için başvurulması, Türkiye'nin Batı'ya açılmak istemesinin önemli bir göstergesidir.³²

²⁹ A.g.e, s. 410

³⁰ Aydın ve Taşkın, a.g.e, s. 371, 372

³¹ Sina Akşin, a.g.e, s. 285-286

³² A.g.e, s. 286-87

1.2. Kültürel ve Sanatsal Ortam

1980’li yıllar, bütün dünyada “ulus-devlet” olgusunun çözülmeye başladığı yıllar olmuştur. Bu dönemde merkezi otorite zayıflamış, devletin denetlediği kamusal alan daralmaya başlamıştır.³³

Bu yıllarda, Türkiye’de dünyadaki küreselleşmeye paralel olarak dünya ile iletişim sağlanmış, Türkiye’ye dergi ve çeşitli malların ithal edilebilmesi, sanat alanında da önemli olmuş, yurtdışından getirilen resim malzemeleri, sanat tarihi kitapları, felsefe dergileri gibi yayınların ülkeye girmesi, sanat alanında önemli gelişmeler sağlamıştır.³⁴

1980’ler için bir ‘karşıtlıklar’ dönemi demek mümkündür. Nurdan Gürbilek, 1980’leri tanımlarken “*bu toplumda yaşanmış en sert baskı dönemiymi, devlet şiddetinin kendisini en çıplak biçimde hissettirdiği dönemdi, ama bir yandan da bir kültürel çoğullaşmayı, bugüne kadar bütünsel ideolojiler içinde hapis kalmış kültürel kimliklerin serbest kalmasını da beraberinde getirdi.*” ifadelerini kullanarak, bu karşıtlıkları anlatmıştır.³⁵

1980’lerden önce başlayan bir ayrımla etnik temele dayalı geleneksel mahallelerin yerini sınıfsal temele dayalı mahalleler almıştır. Toplumsal farklılıkların öne çıktığı 80’lerde bu ayrım daha da artmış ve sınıfların belirlediği mahalleler ve alışveriş mekânları gibi yerler birbirlerinden kesin olarak ayrılmışlardır. Böylece farklı kesimlerden insanların karşılaşabileceği mekânlar hemen hemen tamamen ortadan kalkmıştır. Daha önceki yıllarda artan göçler, “Arabesk” kültürü beraberinde getirmiştir. 1980’lerde etkisi daha çok hissedilmeye başlanan arabesk kültür, bu dönemi belirleyen önemli bir olgu olmuş, müzikten görsel sanatlara kadar çeşitli alanlarda etkisini göstermiştir.³⁶ 1980’lerin siyasi ikliminde dergi ve gazeteler bir yandan kendilerini sansürlemek

³³ Hasan Bülent Kahraman, *Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2002, s. 56

³⁴ Bedri Baykam, Devrimin Kozası ve Başroller, Eren Teoman (Ed.). *Türk Çağdaş Sanatının Devrim Yılları 80’ler*. İstanbul: Piramid Sanat Yayınları, 2014, s. 10

³⁵ Nurdan Gürbilek, *Vitrinde Yaşamak 1980’lerin Kültürel İklimi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1992, s. 102

³⁶ A.g.e, s. 68-69

zorunda kalırken diğer yandan reklamcılığın gelişimiyle kolay tüketilebilecek ‘pop kültür’ oluşmuştur. Bu değişimler, sanatçıların eserlerine de yansımış, örneğin Gülsün Karamustafa, bu dönem çalışmalarında ‘arabesk’ ve ‘kitsch’ olgusunu işlemiştir. *Beni Ağlatmaya Kimin Hakkı Var* (1981), *Banker Kastelli Ne Yaptın Bize* (1981) ve *Yarabbi Sen Bilirsin* (1981) gibi resimlerinde arabesk imgeleri kullanarak dönemden kesitler sunmaya çalışmıştır.

80’li yıllar bilgi teknolojileri ve tıp alanındaki gelişmeler açısından da önemli yıllar olmuştur. Lazer, cd, faks gibi yenilikler, bu dönemde yaşamın içine girmiştir.³⁷ Bu gelişmelere paralel olarak, sanatta da değişimler görülmektedir. Örneğin, Handan Börütüçene, *Kır-Gör* isimli yerleştirmesinde, iletişim araçlarıyla Anadolu uygarlıklarına ait öğeleri bir arada vererek, döneme dair bir sorgulama gerçekleştirmiştir.

1980’lerde yükselen ve günümüzde devam eden konulardan biri etnik kimliklerin ve cinsiyete dayalı söylemlerin öne çıkmasıdır.³⁸ Kürtlerin, kadınların, eşcinsellerin kamuoyunda varolmaları, kendi dillerini aramaları bu dönemde mümkün olabilmıştır.³⁹ Özellikle etnik kimlikler konusu, Türkiye’de 80’li yıllarda Cumhuriyet tarihinde görülmedik ölçüde siyasallaşmıştır.⁴⁰ Paris’te çalışmalarını sürdüren Nil Yalter, Türkiye’deki sosyo-kültürel ve politik ortamdan etkilenerek bir takım işler gerçekleştirmiştir. Yalter, *Rahime, Türkiyeli Kürt Kadın* (1979) ve *Harem* (1980) gibi video çalışmalarında toplumsal ve politik açıdan kadınların durumunu ele almıştır.⁴¹

80’li yıllarda Aydın Ayan, Seyit Bozdoğan, Hüsnü Koldaş, Nedret Sekban gibi Neşet Günal Atölyesi’nden çıkan sanatçıların toplumsal-gerçekçi bir üslupla eserler verdiği görülmektedir. Aynı zamanda Aydın Ayan, *İnsanın İnsana Ettiğidir* (1983), *Elektrik İşkencesi* (1986) gibi politik resimleriyle dönemi eleştirmiştir. Toplumsal-gerçekçiliğin heykel alanında örneklerini veren Mehmet Aksoy ise

³⁷ Zeynep Yasa Yaman, *Suretin Sireti*, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2011, s. 128

³⁸ Kahraman, a.g.e, s. 80

³⁹ Gürbilek, a.g.e, s. 102

⁴⁰ Kahraman, a.g.e, s. 80

⁴¹ Esra Yıldız, Giriş, İpek Duben, Esra Yıldız (Ed.) *Seksenlerde Türkiye’de Çağdaş Sanat: Yeni Açılımlar*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 26

1981’de Berlin’e gitmiş, 1989’a kadar çalışmalarını burada sürdürmüştür. Aksoy, öteden beri çalışmalarında yer verdiği politik tavrını, 80’lerde de *12 Eylül* ve *İşkencede* gibi eserleriyle sürdürmüştür.

1980’lerde sanatın merkezi, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin dışına kaymıştır. Bu dönem sanatta yeni arayışların kendini belirgin olarak gösterdiği bir dönem olmuştur.⁴² Bu dönemde özellikle Amerika, Almanya ve İtalya’da yeni kuşak sanatçılar tuval resmini yeniden gündeme getirmişlerdir. Yeni-dışavurumculuk adı verilen bu akımda, büyük ebatlı resimler, büyük fırça darbeleri, resmin yüzeyine işlenmiş yazılar, yapıştırılmış nesnelere görülmektedir.⁴³ Türkiye’de de bu akımdan etkilenen Bedri Baykam, Hale Arpacıoğlu, Arzu Başaran, Emre Zeytinoğlu gibi sanatçılar bu alanda öne çıkan isimler olmuşlardır. 12 Eylül’den sonra sanatta görülen politik yansımalar ve bu yansımaların resmin yanı sıra yerleştirmelerle gerçekleştirilmesi, 80’lerde Türkiye’de sanattaki değişimleri ortaya koymaktadır.

Aslında 1960’larda Altan Gürman ve Sarkis’in işleriyle başladığı kabul edilen Türkiye’de kavramsal sanat, 1970’lerde de birtakım sanatçılar tarafından sürdürülmüştür. 1977 kurulan ve Şükrü Aysan, Serhat Kiraz, Cengiz Çekil, Ahmet Öktem ve Avni Yamaner’den oluşan Sanat Tanımı Topluluğu (STT)’nin yanısıra Erdağ Aksel, Osman Dinç, Füsun Onur, Sarkis, Canan Beykal, Ayşe Erkmen gibi sanatçılar, yapıtlarını, geleneksel anlayıştaki resim ve heykelin eleştirisi üzerine temellendirmişler ve 1980’li yıllarda da üretimlerine devam etmişlerdir.

Tomur Atagök ve Yusuf Taktak gibi sanatçıların çalışmalarında resim ve enstalasyon birlikteliği görülmektedir. Örneğin, Türkiye’de ilk olarak resimde metal plakalar kullanan Atagök, *Simetrik Sunak* çalışmasında (1983) resim ve heykel dilini birleştirerek, izleyicilerin, yapıt etrafında dolaşabilmesine olanak vermiştir.⁴⁴

⁴² Fulya Erdemci, *Büyüğü Bozmak, Yeniden Yön-Verme, Modern ve Ötesi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 255

⁴³ Hasan Bülent Kahraman, *Türkiye’de Çağdaş Sanat 1980’ler: yeniliğin kapısını aralamak*, Eren Teoman (Ed.) *Türk Çağdaş Sanatının Devrim Yılları 80’ler*. İstanbul: Piramid Sanat Yayınları, 2014, s. 112

⁴⁴ Yıldız, a.g.m, s. 28-29

1980'lerin ortalarından itibaren performans sanatında gelişmeler olmuş,. *Fosseptik, Barbar't, Akadeğilmi, Mim* gibi Akademi öğrencilerinin oluşturduğu performans sanatı grupları da bu dönemde ortaya çıkmıştır.⁴⁵

Yeni Eğilimler Sergileri (1977-1987, 1994) *Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri* (1980-), *Öncü Türk Sanatından Bir Kesit* (1984-1988), *A,B,C,D*⁴⁶ (1989-1993) gibi toplu sergilerde, sanatçıların farklı teknik ve malzemeler kullanarak girdikleri yeni ifade biçimi arayışları görünürlük kazanmıştır. 1987 yılında İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV) tarafından düzenlenmeye başlanan *Uluslararası Çağdaş Sanat Sergileri* daha sonra *Uluslararası İstanbul Bienali*'ne dönüşmüş ve dönemin önemli sanat etkinlikleri arasında yer almıştır. 1939'da yapılmaya başlanan *Devlet Resim ve Heykel Sergileri*, 80'lerde de devam etse de adı geçen diğer sergilere göre etkinliğini yitirmiştir.

1980'ler eğitim alanında da önemli değişimlerin yaşandığı yıllar olmuştur. YÖK kanunuyla (1982) birlikte yeni üniversite ve güzel sanatlar fakültelerinin kurulmuş, böylece daha önce İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (İDGSA), İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu (İDTGSYO), Gazi Eğitim Enstitüsü ve İzmir Buca Eğitim Enstitüleri olmak üzere dört okulun verdiği sanat eğitiminde yaygınlaşma olmuştur.⁴⁷ Böylece sanatçı sayısı artmış, sergileme mekânları ve sanat yayınları çoğalmıştır.

1980'ler dünyada müzecilik, galericilik ve sergileme açısından önemli atılımların yaşandığı bir dönemdir. New York'ta *Sonnabend Gallery*, Paris'te *Musée d'Orsay* gibi galeriler ve müzeler açılırken, Türkiye'de de bu alanda yeni mekânlar oluşmuştur. Özellikle 1980'lerin sonunda sanat piyasası görülmemiş bir biçimde hareketlenmiştir.⁴⁸ Bunun sebebi Türkiye'de görülen neo-liberal ekonomi politikalarıdır.⁴⁹ Türkiye'de sanat üzerinde söz sahibi olan kurum, devlet yerine

⁴⁵ Yasa Yaman, a.g.e, s. 136

⁴⁶ A Sergisi 1989'da yılında yapılmıştır. B,C ve D Sergileri, 1990'larda gerçekleşmiş, bu nedenle bu sergiler tez kapsamında incelenmemiştir.

⁴⁷ Yasa Yaman, a.g.e, s. 134

⁴⁸ A.g.e, s. 128

⁴⁹ Halil Altındere, Türkiye'de Güncel Sanat 1986-2006, Halil Altındere, Süreyya Evren (Ed.). *User's Manual Contemporary Art in Turkey (Kullanma Kılavuzu: Türkiye'de Güncel Sanat 1986-2006)*. İstanbul: Artist, 2007, s. 5

özel kuruluşlar ve galeriler olmaya başlamış, koleksiyonculuk artış göstermiştir. Kişilere ait galeriler, *Garanti Bankası Sanat Galerisi* (1983), *Emlak Bankası Sanat Galerisi* (1983) gibi banka galerileri, düzenledikleri sergilerle bir anlamda devletin boş bıraktığı bir alanı doldurmuşlardır.⁵⁰ Ankara'da 1984'te *Urart Sanat Galerisi* ve *Galeri Nev* (Nev, 1988'de İstanbul'da da açılmıştır), *Galeri Siyah Beyaz* ve *Tanbay Sanat Galerisi* açılmış ve bu galerilerin kentin sanat yaşamına önemli katkıları olmuştur. Taksim'deki Atatürk Kültür Merkezi (AKM)'nin üst katındaki sergi salonları, dönemin İstanbul'unun önemli sergi mekânları arasında yer almıştır.⁵¹ Burada birtakım sponsorların desteği ile düzenlenen *Türk Resminde Peyzaj* (1980), *Türk Resminde Çıplak* (1981), *Modern Türk Resmi* (1987), *Türk Resminde Modernleşme Süreci* (1987), *Güncel Boyutlarıyla Resim Sanatımız* (1987)⁵² sergileri, Türkiye sanatının geçmişi ve güncelini ortaya konması açısından önemli sergiler olmuşlardır. Ayrıca iş adamı Halil Bezmen'in 1989 yılında İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde koleksiyonunu sergilediği *Büyük Sergi* de dönemin önemli etkinlikleri arasında yerini almıştır.

Bu dönemde bankalar ve bazı özel kuruluşların sanat yayınlarına önem verdiği görülmektedir.⁵³ Tıglat Sanat Galerisi tarafından yayımlanan dört ciltlik *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, özel galerilerin bellek oluşturma isteğiyle ilişkilendirilebilmektedir. Yayınlar da yakın dönem sanatçılarındansa önceki dönem sanatçılarının daha çok yer alması, bir bilgi eksikliğini ortaya çıkarmış ve çağdaş sanatlar tarihine ilişkin yayınlarda artış gözlenmiştir.⁵⁴ Sezer Tansuğ'un *Çağdaş Türk Sanatı Tarihi* (1986) kitabı, bu türde yayımlanan bir başka kitaptır.

1980'lerin önemli sanat dergileri arasında *Hürriyet Gösteri*, *Yeni Boyut*, *Milliyet Sanat*, *Sanat Çevresi* gibi dergiler yer almış ve bu dönemde sanat dergilerinin satışında beklenmedik yükselişler gerçekleşmiştir. Dönemin başta gelen sanat

⁵⁰ Burcu Pelvanoğlu, *1980 Sonrası Sanat: Dönüşümler*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, İstanbul, 2009, s. 40

⁵¹ Baykam, a.g.m, s. 15

⁵² Tomur Atagök, 80'li Yıllar, Eren Teoman (Ed.). *Türk Çağdaş Sanatının Devrim Yılları 80'ler*. İstanbul: Piramid Sanat Yayınları, 2014, s. 202

⁵³ Yasa Yaman, a.g.e, 133

⁵⁴ Pelvanoğlu, a.g.e, s. 41

tarihçileri ve eleştirmenleri arasında Beral Madra, Emin Çetin Girgin, Jale Erzen, Hasan Bülent Kahraman isimleri yer almaktadır. Sezer Tansuğ, Ahmet Köksal, Kaya Özsezgin de daha önceki dönemlerden gelen ve 80'lerde de etkin bir şekilde eleştiri yazıları yazan isimlerden olmuşlardır.⁵⁵

⁵⁵ Baykam, a.g.m, s. 12-15

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE HEYKEL

Türkiye’de heykelin başlangıcı ve gelişimi, “Osmanlı Döneminde Heykel”, “Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-50)’nde Heykel” ve “1950 Sonrası Heykel” başlıkları altında incelenmiştir.

2.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Heykel

Osmanlı döneminde, 1882 yılında Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane kuruluncaya ve heykel resmi olarak öğretime girinceye dek heykeltıraş yetişmemiştir.⁵⁶ Heykel, üç boyutlu olduğu için ‘put’ olarak algılanması endişesi, heykele tereddütle yaklaşılmasına sebep olmuş, dolayısıyla Osmanlı’da heykel sanatının örneklerinin verilmesi gecikmiştir.

Heykelin Osmanlı İmparatorluğu’na gelişinin Sultan Abdülaziz döneminde (1861-76) olduğu kabul edilse de, öncesinde bir takım girişimler olduğu bilinmektedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Mohaç Seferi (1526)’ne katılan Sadrazam İbrahim Paşa’nın Budapeşte’den dönerken orada görüp beğendiği birkaç heykeli beraberinde İstanbul’a getirip, Sultanahmet’teki sarayına ve Sultanahmet Meydanı’na koydurduğu bilinmektedir.⁵⁷ Mustafa Cezar da III. Selim’in (1789-1807) saraya bir İtalyan sanatçının balmumu heykellerini gizli gizli getirterek seyrettiğini aktarmıştır.⁵⁸

Osmanlı topraklarında bilinen ilk anıt, 1833 yılında Hünkar İskelesi Antlaşması anısına Beykoz Serviburu tepesine Rus birliklerince inşa edilen *Türk- Rus Abidesi*

⁵⁶ Hüseyin Gezer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, s. 8

⁵⁷ Nurullah Berk ve Hüseyin Gezer, *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli* (Heykel Bölümü), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973, s. 3; Günsel Renda, Osmanlılarda Heykel, *Sanat Dünyamız*, 82, Kış 2002, s. 139

⁵⁸ Mustafa Cezar, *Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor, Sağlık Vakfı Yayınları, 1971, s. 75-76

sayılmaktadır.⁵⁹ Mustafa Cezar, 1868 yılında Mısır valisi İsmail Paşa'nın, babası İbrahim Paşa'nın heykelini (Chales Cordier) yaptırdığından, ancak bundan Sultan Abdülaziz'in haberinin olmayabileceğinden bahsetmektedir.⁶⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nda heykelini yaptıran ilk padişah Abdülaziz'dir. Sultan, Avrupa'ya seyahati sırasında (21 Haziran-7 Ağustos 1867) burada gördüğü heykellerden etkilenecek, 1871 yılında Charles F. Fuller'e, bir büstünü ve 1872'de at üstünde bir heykelini (Görsel 1) yaptırmıştır.⁶¹ Poz vererek yaptırdığı heykelini sarayının bahçesine koydurmuştur. Sultan'ın daha sonra getirttiği hayvan heykelleri de sarayının bahçesine yerleştirilmiştir.⁶² Bunlar, heykelin henüz kamusal alana çıkamadığını göstermektedir.

II. Abdüllhamid döneminde (1876-1909) Hicaz Demiryolu projesi nedeniyle Hayfa'da padişahın emriyle inşa edilen bir *Demiryolu Anıtı* olduğu bilinmektedir.⁶³ Aynı dönemin bir başka girişimi de İstanbul için yapılan bir projedir. Proje kapsamında, Paris Belediyesi mimarlık bölümü başmüfettişi Joseph Antoine Bouvard, Beyazıt Meydanı'nı tasarlamıştır. Meydanı tasarlariken Galata Köprüsü'ne ilişkin bir öneri de getirmiş, köprünün üzerinde aydınlatma elemanlarıyla birlikte heykellerin yer alması teklifini sunmuştur. Bouvard'ın İstanbul'u görmeden gerçekleştirdiği bu tasarıma, Osmanlı yöneticilerinin beğeniyle yaklaştıkları bilinmektedir. Ancak bu proje uygulanamamıştır.⁶⁴

Sanayi-i Nefise açıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nda bilinen tek heykeltıraş Yervant Oskan (1855-1914), okulun heykel eğitiminde görev almıştır. Yervant Oskan, Roma'da on iki yıl boyunca mimarlık, resim ve heykel eğitimlerini kendi olanaklarıyla tamamlamış ve yurda dönmüş bir sanatçıdır.⁶⁵ Sanayi-i Nefise'nin

⁵⁹ Klaus Kreiser, Public Monuments in Kemalist and Post-Kemalist Turkey, *TUBA* 26/II, 43- 60, 2002, s. 50; Alev Erkmen, Osmanlı Türkiye'si ile Cumhuriyet Türkiye'si'nin Anı(t)ları: Timsal ve Temsil Üzerine Notlar, Elvan Altan Ergut, Bilge İmamoğlu (Der.). *Cumhuriyet'in Mekanları Zamanları İnsanları*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2010, s. 38. Türk-Rus Abidesi, I. Dünya Savaşı sırasında yıkılmıştır.

⁶⁰ Cezar, a.g.e, s. 151

⁶¹ Bu heykel bugün Beyberbeyi Sarayı'nda, büstü ise Topkapı Sarayı'nda bulunmaktadır.

⁶² Cezar, a.g.e, s.150-151 Ayrıca D'Aronco'nun Şam için Telgraf Anıtı isimli bir anıt tasarladığı ancak projenin gerçekleştirilemediği bilinmektedir.

⁶³ Kreiser, a.g.m, s. 43; Alev Erkmen, a.g.m, s. 38

⁶⁴ Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 490-91

⁶⁵ Gezer, a.g.e, s. 14; Cezar, a.g.e, s. 474

açıldığı yıl heykel bölümüne yalnızca bir kişi, İhsan Özsoy girmiştir. Bu tarihten 1923'e kadar geçen kırk bir yıllık sürede yetişen heykeltıraş sayısı oldukça azdır. Bu sanatçılar; İhsan Özsoy, Behzat, Mahir Tomruk, Nijad Sirel ve haklarında pek bilgi bulunmayan Mesrur İzzet, Mehmet Bahri ve Basri'dir.⁶⁶

Kurumsal eğitime rağmen halkın, heykele bakışında büyük değişiklikler olmamıştır. İhsan Özsoy, Paris'te eğitim alıp 1895 yılında yurda döndükten sonra halkın tepkili yaklaşımına yakından şahit olmuştur. Bir arkadaşıyla birlikte heykel atölyesi açan Özsoy, işlerinin mahiyetini belirtmek için, atölyenin kapısının üzerine bir rölyef koymuştur. Ertesi gün zaptiyeler gelmiş, onu ve arkadaşını karakola götürmüşlerdir. Suçlarının ne olduğunu sorduklarında "rölyef dolayısıyla halk tarafından saraya şikâyet edildiklerini" öğrenmiş, bu nedenle rölyefi kaldırmak zorunda kalmışlardır.⁶⁷

Bu dönemden günümüze gelen önemli mimari-heykel birlikteliği örneklerinden bir tanesi İhsan Özsoy'un Kadıköy Süreyya Operası'nın ön cephesinde gerçekleştirdiği insan figürlü kabartmalardır.⁶⁸

20. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde İstanbul'da ve diğer kentlerde anıtlar görülmeye başlanmıştır. İstanbul'da 31 Mart Olayı anısına yapılan *Abide-i Hürriyet*⁶⁹ (1909- 1911) (Görsel 2) ve *Konya Ziraat Anıtı* (1912) (Görsel 3) bu anıtlar arasındadır. Ancak bu anıtlar bir heykeltıraş tarafından değil, Mimar Muzaffer Bey tarafından yapılmıştır.⁷⁰ Bunlardan sonra İstanbul Fatih'te Mimar Vedat (Tek) Bey tarafından *Tayyare Abidesi* (1916) yapılmıştır.⁷¹

⁶⁶ Berk ve Gezer, a.g.e, s. 11; Gezer, a.g.e, s. 15; Mümtaz Demirkalp, Günümüz Sanatında Heykelin Duruşu, *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2, 2005, s. 101.

⁶⁷ Gezer, a.g.e. s. 56

⁶⁸ Gültekin Elibal, *Atatürk ve Resim-Heykel*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973, s. 226

⁶⁹ Abide-i Hürriyet, Konya Ziraat ve Tayyare abideleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alev Erkmen, Osmanlı Türkiye'si ile Cumhuriyet Türkiye'si'nin Anı(t)ları: Timsal ve Temsil Üzerine Notlar, Elvan Altan Ergut, Bilge İmamoğlu (Der.). *Cumhuriyet'in Mekanları Zamanları İnsanları*. Ankara: Dipnot Yayınları.

⁷⁰ Zeynep Yasa Yaman, Cumhuriyet'in İdeolojik Anlatımı Olarak Anıt ve Heykel, *Sanat Dünyamız*, 82, Kış 2002, s. 165

⁷¹ A.g.m, s. 135

Aynı yıllarda Sivas Valisi Muammer Bey'in siparişi üzerine Zara ilçesine *Osman Bey Anıtı* (1914-1918) dikilmiştir.⁷² Bu anıtın, Keverek adındaki Ermeni bir ustaya yaptırıldığı düşünülmektedir. Vali, halkın tepkisinden çekindiği için, açılışa kendisi katılmamış, bir din görevlisinin tepkileri yumuşatacağını düşünüp Müftü Rauf Efendi'yi göndermiştir. Buna rağmen halk, anıt dikilmesine olumlu yaklaşmamış, müftü ve ekibini "taş dikiciler geliyor" sözleriyle karşılamıştır.⁷³

Heykellerin sergilenmesi Galatasaray Sergileri ile gerçekleşebilmiş, bu sergilerde heykel resme göre çok daha az yer almıştır. Örneğin, 4. Galatasay Sergisi (1922)'nde elli yedi ressama karşılık yalnızca üç heykeltıraşın dört yapıtı sergilenmiş, Osmanlı ve Cumhuriyet'in ilk kadın heykeltıraşı olan Sabiha Ziya Hanım (Sabiha Bengütaş), Melek Ahmet Hanım, ve Nijat Bey (Sirel), sergide yer alan sanatçılar olmuştur.⁷⁴

2.2. Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-50) Heykel

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte heykel daha fazla desteklenmeye başlamıştır. Mustafa Kemal, diğer sanat dallarına verdiği önemi heykel sanatına da vermiş ve toplumda heykele karşı yerleşmiş olan olumsuz tutumu kırmaya çalışmıştır. Örneğin, anıt dikileceğine dair alınan duyurular üzerine, 22 Ocak 1923'te Bursa Şark Sineması'ndaki toplantıda, Mustafa Kemal'e bu konudaki fikri sorulmuş, Mustafa Kemal de şu cevabı vermiştir:

Abidat'tan bahseden arkadaşımızın maksadı heykel olsa gerekir. Dünyada mütemeddin, müterakki ve mütekâmil olmak isteyen herhangi bir millet behemahal heykel yapacak ve heykeltıraş yetiştirecektir. Âbidat'ın şuraya buraya hatırat-ı tarihiye olarak rekzinin mugayir-i din olduğunu iddia edenler, ahkâm-ı şeriyeyi layıkıyla tetebbu ve tetkik etmemiş olanlardır. Cenab-ı Peygamber'in dini İslamı tesisinden bu ana kadar bin üç yüz bu kadar sene geçmiştir. Hazret-i Peygamberin evamir-i ilahiyeyi tebliği sırasında

⁷² Gültekin Elibal'ın Atatürk ve Resim Heykel kitabının 49. sayfasında Sivas Müzesi memurundan alınan bilgi aktarılmıştır. Bu bilgiye göre ise anıt, 1915- 1916 yıllarında yaptırılmıştır.

⁷³Elibal, a.g.e, s. 47; Türkiye'nin ilk anıt heykeli yeniden dikilecek, 4 Aralık 2008. <http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/112898-turkiyenin-ilk-anit-heykeli-yeniden-dikilecek>

⁷⁴ Elibal, a.g.e, s. 68. 1882 yılında Beyoğlu İstiklal Caddesi'nde İtalyanlar tarafından Büyük Lüksemburg Otelinin karşısında açılan önemli kişilerin birebir büyüklükteki büstlerinden oluşan balmumu heykel sergisi düzenlenmiştir. Bkz. Mustafa Cezar, a.g.e, s. 438

muhataplarının kalp ve vicdanında putlar vardı. Bu insanları tarik-i Hakka davet için evvela o taş parçalarını atmak ve bunları ceplerinden ve kalplerinden çıkarmak mecburiyetinde idi. Hakayığı-ı İslamiye tamamıyla anlaşıldıktan ve hâsıl olan kanaat-ı vicdaniye kuvvetli hadisat ile de teyyüd ettikten sonra bir takım münevver insanların böyle taş parçalarına taabbüdünü farz ve zan etmek alem-i İslamı tahkir etmek demektir. Münevver ve dindar olan milletimiz, terakkinin esbabından biri olan heykeltıraşlığı azami derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıralarını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir. Bu işe çoktan başlanmıştı... İnsanlar mütekâmil olmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki fennin icap ettirdiği şeyleri yapmaz, itiraf etmeli ki o milletin tarik-i terakkide yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, evsaf-ı hakikisiyle mütemeddin ve müterakki olmaya layıktır ve olacaktır.⁷⁵

Bu demeçten dört ay sonra mayıs ayında Mustafa Kemal'in isteği üzerine Kütahya'nın Altıntaş ilçesinde Cumhuriyet'in ilk anıtı olan ve mimar Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından yapılan⁷⁶ *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı*'nın (Görsel 4) dikimi başlamış ve anıt, 1927'de tamamlanmıştır.⁷⁷ Cumhuriyet döneminin ilk anıtlarından olan *İlk Kurşun Anıtı* (Görsel 5) da 28 Mayıs 1926'da İzmir'in Ödemiş ilçesinin Hacı İlyas Köyü⁷⁸ tepesinde 1919'da düşmana ilk kurşun sıkılan yeri temsil etmesi amacıyla dikilmiştir.⁷⁹ İki anıt da figürsüzdür ve biçimsel olarak benzemektedir.

Cumhuriyet'in ilan edilmesinin hemen ardından, çeşitli alanlarda uzman yetiştirilmesi amacıyla, pek çok öğrenci yurtdışına gönderilmiştir. 1924 yılında yurtdışına gönderilen yirmi iki kişinin arasında ressam yer almasına rağmen heykeltıraş bulunmaması dikkat çekicidir. Bu sırada Ratip Aşir Acudoğu, kendi imkânlarıyla Paris'te çalışmalarını sürdürmüş, döndükten sonra 1925'te açılan Avrupa sınavını kazanarak Paris'e, bu kez devlet tarafından gönderilmiş ve böylece Cumhuriyet döneminde Avrupa'ya devlet desteği ile giden ilk heykeltıraş

⁷⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt.2, AKDHYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1997, s.66-67

⁷⁶ Kıvanç Osm, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923- 1946)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 1998, a.g.e., s. 26

⁷⁷ Nesrin Atıcı Kanberoğlu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Heykel Sanatının Yolculuğu. *History Studies*. 4, Kasım 2012, a.g.m, s. 176

⁷⁸ Şimdiki adı İlkurşun Köyü'dür.

⁷⁹ Elibal, a.g.e, s. 69.

olmuştur. 1920'lerin sonlarında ise Hadi Bara, Zühtü Müridoğlu ve Nusret Suman, yurtdışına gönderilmişlerdir.⁸⁰

Cumhuriyet kurulduktan sonra yeni ideolojiyi halka benimsetmek amacıyla çok sayıda Atatürk heykeli yapılmıştır. Bu dönemde henüz Türkiye'de yetişmiş heykeltıraş bulunmadığından bu heykeller yabancı heykeltıraşların üretimi olmuştur. Bunların ilk örnekleri, Heinrich Krippel'in *Sarayburnu Atatürk Anıtı* (1926) (Görsel 6), Pietro Canonica'nın Ankara Etnografya Müzesi önündeki *Atlı Atatürk Anıtı* (1927) (Görsel 7)'dir.

Anıtları, yabancı sanatçıların yapması tepkilere neden olmuş, örneğin, Ahmet Haşim, yabancı sanatçılara yaptırılacak anıtların yerine birer mermer kütlesi ya da külçe bronz koyup, altına da "Türk sanatçısı yetişinceye kadar" yazılmasının daha doğru olacağını söylemiştir.⁸¹

Yerli sanatçıların anıt uygulamaları ancak 1930'lardan itibaren görülmeye başlanmıştır. Ratip Aşir Acudoğu'nun *Menemen Şehit Kubilay Anıtı* (1932) (Görsel 8), Kenan Yontunç'un *Silifke Atatürk Heykeli* (1934), Ali Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu'nun *Barbaros Anıtı* (1942) (Görsel 9) bu anıtlar arasındadır.

1930'larda heykel sergilemelerinde ve yayınlarında önemli gelişmeler olmuştur. Örneğin, 1932'de Topkapı Sarayı Alay Köşkü'nde gerçekleşen Zühtü Müridoğlu'nun heykel sergisi, ilk kişisel heykel sergisi olmuş, ilk karma heykel sergisi ise 17 Ağustos 1937'de *Türk Heykeltıraşlar Sergisi* adıyla düzenlenmiştir ve bu serginin ardından Nurullah Berk'in *İlk Türk Heykeltıraşları* kitabı yayımlanmıştır. Bu kitap, yetmiş bir sayfadır, bir önsözü ve otuz iki görseli bulunmakta, on heykeltıraşı tanıtmaktadır.⁸² 1937 yılında Beyoğlu Narmanlı Han'da Kenan Yontunç tarafından ilk heykel döküm atölyesinin kurulması da önemli bir gelişme olmuştur.⁸³

⁸⁰ Berk ve Gezer, a.g.e, s. 13; Gezer, a.g.e, s. 17. Bu sanatçılardan sonra 1946'ya kadar çeşitli nedenlerden ötürü yurtdışına öğrenci gönderilemedi. 1946'da ise İlhan Koman gönderilmiştir.

⁸¹ Berk ve Gezer, a.g.e, s. 15; Ahu Antmen, Heykellerle "Heykel"leri Ayırmak, *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2, 2005, s. 19

⁸² Elibal, a.g.e, s. 69.

⁸³ Engin Yontunç web sitesi, <http://enginyontunc.com/hakkimda/>

Anıt heykelciliğin Türkiye halkının, figürlü sanatı benimsemesine büyük katkısı olmuştur. Ancak sanatçılara çoğunlukla anıt heykel sipariş edilmesi, heykel sanatçılarının, anıt dışı uygulamalarda ilerleyememesine neden olan bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Bu noktada plastik sanatları geliştirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla ilki 1939'da düzenlenen Devlet Resim ve Heykel Sergileri, heykeltıraşların özgür yaratılarıyla katılabilecekleri bir ortam sunarak önemli olmuştur. Yine de bu türde düzenlenen tek bir etkinliğin olması, yaratıcı düşüncelere olanak sağlayan bir sanat ortamının oluşması için uzun bir süre beklenmesini gerektirmiştir.⁸⁴

Bu anlamda, sanatçı gruplarının etkinlikleri, resim ve heykelin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Paris'te Fernand Léger ve André Lhote'un atölyelerinde eğitim alan bir grup sanatçının kurduğu Müstakil Ressam ve Heykeltıraşlar Birliği (1929-32) ve D Grubu (1933-51) sergileri, sanatçılara, eserlerini halkla buluşturabilmeleri adına önemli fırsatlar sunmuştur.

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ismi Güzel Sanatlar Akademisi olarak değişmiş ve 1936 yılından itibaren Rudolf Belling, heykel eğitimi vermeye başlamıştır.⁸⁵ İzleyen yıllarda hem Belling hem de Fransa'yı ikinci kez ziyaret eden Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu'nun katkılarıyla, heykelde Kübizm etkili eserler ortaya konmuştur.⁸⁶

Bu dönemde Mustafa Kemal'in anıtları kadar çok sayıda olmasa da anıtları dikilen bir başka isim İsmet İnönü'dür. Örneğin, Ankara Ziraat Fakültesi bahçesinde, Belling tarafından yapılan bir *İnönü Anıtı* (1940) bulunmaktadır. Heykelde, İnönü sivil kıyafetler içindedir ve heykelin kaidesinde İnönü'nün cumhurbaşkanlığı dönemindeki gelişmelere gönderme niteliğinde, ziraat, tarım ve hayvancılıkla ilgili kabartmalar bulunmaktadır.⁸⁷ Başka bir *İnönü Anıtı* da yine Belling tarafından

⁸⁴ Ayşe Sibel Kedik, Günümüz Türk Heykeli ve Gençlerin Sanat Ortamında Varoluş Koşulları, *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2, 2005, s. 128.

⁸⁵ Demirkalp, a.g.m., s. 101.

⁸⁶ Funda Berksoy, Heykelde Beden İmgeleri Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm ve Sanat, 1923- 2007, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 29.

⁸⁷ Güler İnce, *Türk Heykel Estetiği: 1923- 1950*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Anabilim Dalı. İstanbul, s. 171

1940-44 yıllarında Taksim'deki Topçu Kışlası'nın yıkılmasıyla elde edilen arazinin düzenlemesi sonucu oluşan alana konulmak için yapılmış, ancak yerine yerleştirilememiştir.⁸⁸

Bu dönemde, heykeltıraşlar bir birlik oluşturma yolunda adımlar atmış ve 22 Nisan 1948'de Heykeltıraşlar Cemiyeti kurulmuştur. Ancak etkin olamamış ve varlığını sürdürememiştir.⁸⁹

2.3. 1950 Sonrası Heykel

1940'lı yılların sonlarında resim sanatında soyutun yükselişe geçmesiyle eş zamanlı olarak Türkiye'de heykel de soyut ifade biçimlerine yönelmiştir.⁹⁰ Ayşe Sibel Kedik'e göre, 1950'lerle birlikte Türkiye'deki heykel sanatında klasik ve natüralist bir anlayışın yanı sıra daha kişisel ve bağımsız üslupların söz konusu olabileceği, çağın sanat anlayışı doğrultusunda eserlerin ortaya konulabileceği bir dönem başlamıştır.⁹¹ Zühtü Müridoğlu ve Ali Hadi Bara, 1950'lerden itibaren soyut sanatın tanınması için çaba harcamış, malzeme ve biçim araştırmalarına ağırlık vermişlerdir. 1953'te Akademi'de ahşap atölyesi, bir sene sonra da metal atölyesi açılmıştır.⁹² İlhan Koman, Şadi Çalık, Ali Teoman Germaner, Kuzgun Acar gibi sanatçılar, demir konstrüksiyonlar kullanarak modern heykelin ilk örneklerini vermişlerdir. Aynı yıllarda Hadi Bara, İlhan Koman ve mimar Tarık Carım, Grup Espas'ın⁹³ Türkiye şubesini kurmuş ve mimari ile heykelin sentezi olan soyut bir sanatı savunmuşlardır.⁹⁴

⁸⁸ Bu heykel, 1982'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin almış olduğu bir kararla Taşlık Parkı'ndaki İsmet İnönü'nün evinin önüne dikilmiştir. Bkz. Gezer, a.g.e, s. 140; İnce, a.g.e, s.171; Kreiser, a.g.m, s. 51

⁸⁹ Gezer, a.g.e, s. 32.

⁹⁰ Levent Çalıkoğlu, *Klasikten Moderne Bir Karşı Temsil Biçimi Olarak Heykel*, Cem İleri (Ed.). *Bellek ve Ölçek Modern Türk Heykelinin 15 Sanatçısı*. İstanbul: İstanbul Modern Yayınları. 2006, s. 29

⁹¹ Kedik, a.g.m, s. 129.

⁹² Semra Germaner, *Türk Sanatının Modernleşme Süreci*, *Modern ve Ötesi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.11-12

⁹³ Grup Espas, 1951'de Paris'te André Bloc ve Felix Del Marle tarafından kurulmuştur. Grup, heykel, resim ve mimarinin birleştiği bir sanat anlayışını savunmuş, sanatı bireysel değil, toplumsal bir yaratma eyleminin ürünü olması gerektiğini söylemişlerdir.

⁹⁴ Bara'dan aktaran Berksoy, a.g.e, s. 42.

1950'lerden itibaren açılmaya başlanan özel galeriler, yeni denemelerin, genç ressam ve heykeltıraşların üretimlerinin sergilemelerine fırsat yaratmıştır. Maya Sanat Galerisi, bu anlamda önemli olmuştur.⁹⁵

Anıtkabir'de yer alan süslemeler ve heykeller, Türkiye'de heykel sanatının süreçlerini takip etmemiz açısından son derece önemli örneklerdir. Buradaki heykeller için ilgili bakanlık karar alarak, uluslararası bir yarışma açmayı düşünmüş, ancak Belling, bu fikre yerli sanatçıların bu heykelleri yapabileceği düşüncesini öne sürerek karşı çıkmıştır.⁹⁶ Bunun üzerine 1951 yılında düzenlenen yarışma sonucunda Giriş Yolu boyunca sıralanan yirmi dört aslan heykelini, kadın (Görsel 10) ve erkek figür topluluklarını (Görsel 11) Hüseyin Anka Özkan; Anıt'a çıkan merdivenlerin çıkışa göre sağ tarafındaki rölyeflerini, İlhan Koman, sol tarafındakileri, Zühtü Müridoğlu; bayrak direği kaidesi rölyefini, Kenan Yontunç; *Mehmetçik, Zafer, İstiklal, Hürriyet* isimli dört kulenin rölyeflerini, Zühtü Müridoğlu; *Sulh, İnkılap, Misak-ı Milli, Müdafaa-i Hukuk* isimli kulelerin rölyefleri, Nusret Suman; *23 Nisan ve Cumhuriyet* kulelerinin rölyeflerini de Hakkı Atamulu yapmıştır.⁹⁷ Zeynep Yasa Yaman, bu eserlerin, dönemin mimari-sanat ilişkisine uygun olarak tasarlanan örnekler olduğunu belirtmektedir.⁹⁸

27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askeri müdahaleden sonra Atatürk anıtlarında artış yaşanmıştır. 1964 yılında (3 Mart-14 Mayıs) Milliyet gazetesince başlatılan kampanya ile para toplanmış ve Atatürk heykeli bulunmayan sekiz ile Atatürk heykeli dikilmiştir.⁹⁹

1970'lerde diğer sanat dallarında olduğu gibi heykel sanatının gelişmesinde de güzel sanatlar eğitimi veren kurumların artışı etkili olmuş, Gazi Eğitim Enstitüsü, gerçekleştirdiği birtakım atılımlar ve programında yaptığı düzenlemelerle heykel

⁹⁵ Gezer, a.g.e, s. 325; Arzu Parten ve Sena Yavuz. Kültür Politikaları Bağlamında Türk Heykel Sanatı. *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2, 2005, s. 152.

⁹⁶ Elibal, a.g.e, s. 327- 329; Zeynep Yasa Yaman, "Siyasi/Estetik Gösterge" Olarak Kamusal Alanda Anıt ve Heykel, *METU/JFA*, 2011, s. 78.

⁹⁷ Elibal, a.g.e, s. 327- 329; Nilüfer Öndin, Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923- 1950. İstanbul: İnsancıl Yayınları, 2003, s. 95; Yasa Yaman, a.g.m, s. 78; Heykel ve Kabartma Yarışması, <http://www.anitkabir.org/anitkabir/anitkabirinyapimi/heykel-ve-kabartma-yarismasi.html>

⁹⁸ Yasa Yaman, a.g.m, s.78

⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 38

eğitiminde dikkat çeken bir başka kurum olmaya başlamıştır. Bu yıllarda özel galerilerin artmasıyla birlikte hem kişisel heykel sergileri yoğunluk kazanmış hem de bu alandaki genç sanatçıların çalışmalarına olanak sağlayacak karma ve grup etkinliklerinde artış görülmüştür.¹⁰⁰

1973 yılında Cumhuriyet'in 50. yılı dolayısıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından açık alanlara yerleştirilmek üzere yirmi heykel yapılmıştır. Bu proje, 1970'lerin en önemli heykel etkinliği olmuştur.¹⁰¹

Kökleri 1960'lara dayanan yerleştirme (enstalasyon) sanatı, 1980'li yıllarda Türkiye sanat ortamında öne çıkmıştır. Yerleştirme sanatı, genel olarak heykelin bir dönüşümü olarak kabul edilmiş ve bu alanda değerlendirilmiştir.

Ahu Antmen 'Yerleştirme: Heykelin Dönüşümü mü?' başlıklı makalesinde, özellikle 1970'lerden bu yana heykel sanatının, geleneksel ya da modernist anlamıyla tanımlayabileceğimiz üretim çeşitliliğinin dışında olduğunu söylemektedir.¹⁰² Bu tarihten itibaren heykel sanatında farklı uygulamalar görülmüş, hem malzeme hem de teknik olarak anlatım biçimlerinde dönüşümler görülmeye başlanmıştır.

1980'ler döneminin Füsun Onur, Ayşe Erkmen, Cengiz Çekil gibi heykel sanatçıları, daha çok yerleştirmeleriyle gündeme gelmişlerdir. Bu çıkışların yanında, Haluk Tezozar, Metin Yurdanur, Burhan Alkar, Hüseyin Gezer gibi heykeltıraşlar, özellikle kamusal alanlarda yer alan yapıtlarıyla dikkat çekmişlerdir.

¹⁰⁰ Kedik, a.g.m, s. 129.

¹⁰¹ Bu heykeller hakkında bilgi için bkz. s. 33-35, 61

¹⁰² Ahu Antmen, Yerleştirme: Heykelin Dönüşümü mü?, *Sanat Dünyamız*, 82, Kış 2002, s. 201-202

3.BÖLÜM

1980'LERDE KAMUSAL ALAN HEYKELLERİ: ANKARA VE İSTANBUL

3.1. Türkiye'de Kamusal Alan ve Heykel

'Kamusal alan' üzerine yapılan çalışmaların en önemlilerinden biri, Jürgen Habermas'ın *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* isimli kitabıdır. Habermas, bu çalışmada kamusal alanın köklerini, 17. yüzyıldaki İngiltere kahvehanelerine ve 18. yüzyıldaki Paris salonlarına kadar dayandırmıştır. Bu mekânlar, sanatın ve edebiyatın üretildiği ve tartışmaların yapıldığı yerlerdir ve önemli kamusal alanlar olmuşlardır.¹⁰³

Avrupa'da kentleşmenin hız kazanması heykel sanatının konumunu etkilemiştir. Sanayi devrimi öncesinde Avrupa kentlerinde kamusal alan ile özel alan arasında bir ayırım bulunmazken, 18. yüzyılda kent tasarımlarında değişimler görülmeye başlanmıştır. Fransa'da III. Napoléon tarafından görevlendirilmiş olan Paris valisi Eugéne Haussmann, Paris'i yeniden tasarlamıştır. Bu tasarımla yeni ve modern bir kent planı yapılarak, çatışmalara ve isyanlara olduğu kadar kentte hüküm süren sağlıksız koşullara, hastalık ve salgınlara bir çözüm getirmek amaçlanmıştır. Bu nedenle, Ortaçağ'dan kalan yoksul mahallelerin yıkılıp yeniden kurulması, özellikle halk direnişlerinde önemli rol oynayan dar sokakları kaldırarak, askeri araçların girebileceği bulvarların inşa edilmesi, bu tasarımın amaçlarını oluşturmuştur. Haussmann, bulvarların yer aldığı bu yeni kentte, meydanlara, parklara ve bulvarların uçlarına heykeller yerleştirmiştir.¹⁰⁴

¹⁰³ Jürgen Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, (Tanıl Bora, Mithat Sancar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 100

¹⁰⁴ Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, (Ümit Altuğ, Bülent Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 1982, s. 215-216; İlhan Tekeli, Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması, Sibel

Bizans kent mirasını devralan Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'daki anıtsal külliye tasarımlarıyla kente İslami bir kimlik kazandırmayı hedeflemiştir.¹⁰⁵ Osmanlı modernleşme sürecinde ise Osmanlı kent planlamasının değişikliğe uğradığı görülmektedir. Kamusal alan olarak meydan düzenleme anlayışı bulunmayan Osmanlı şehirciliğinde, bu fikrin doğuşunda ve gelişmesinde Batılılaşma dönemi etkili olmuştur.¹⁰⁶

Oktay Ekinci, Avrupa kentlerinde heykelin sağladığı işlev ya da estetiğin Osmanlı İmparatorluğu'nda, uzun süre çeşme ile sağlandığını belirtmektedir.¹⁰⁷ Ancak, Osmanlı kentlerinde yer alan bu çeşmeler, hayır amaçlı yapılmıştır. Dolayısıyla Avrupa'da heykelin meydanlarda sağladığı işlev ile Osmanlı'da çeşmelerin işlevinin ya da estetik kaygısının aynı olmayabileceği düşünülmelidir.

Öte yandan Osmanlılar'ın Batı'ya olan ilgisinin arttığı 18. yüzyılda Osmanlı mimarlığındaki taş bezeme öğelerinin boyutlandığı, geleneksel bezeme motiflerinin kabartma heykellere dönüştüğü görülmektedir. Günsel Renda, 18. yüzyılda yapılan III. Ahmed (1729) (Görsel 12) ve Tophane (1732) (Görsel 13) çeşmelerinin adeta birer meydan heykeli görüntüsünde olduğunu belirtmektedir. Çeşmelerin yüzeyine yerleştirilmiş meyve çanakları ve çiçek vazoları, artık yüzeysel bezeme motifi değil, yüksek kabartmalardır.¹⁰⁸

19. yüzyılda İstanbul'da kent merkezindeki en önemli mekân, at oyunlarının düzenlendiği ve mesire yeri olarak kullanılan At Meydanı (Hippodrom) olmuştur. Bizans dönemine ait bu meydan, Osmanlı dönemi boyunca gerçek anlamıyla bir kamusal alan olarak kullanılmamış ancak açık bir alan olarak kalmıştır.¹⁰⁹ Bunun dışında kentte herkesin yararlanabileceği başlıca açık alanları, camiler ve

Bozdoğan, Reşat Kasaba (Ed.). *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 160, 161

¹⁰⁵ Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1986, s. 21

¹⁰⁶ Oktay Ekinci, Heykel "ile" Kent, *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2, 2005, s. 24

¹⁰⁷ A.g.m, s. 24

¹⁰⁸ Günsel Renda, *Osmanlılarda Heykel*, s. 140

¹⁰⁹ 19. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşan eski çağ merakı sırasında At Meydanı çok ilgi çekmiş ve 1890'da La Turquie gazetesi, At Meydanı'nda bir umumi park tesis etmek ve parkın iki ucunda görkemli birer köşk yapmaktan bahsetmiş ancak proje hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.

külliyelerin avluları oluşturmuştur. Bunlar, dini ve dünyevi işleri birleştiren toplumsal alanlar olmuşlardır.¹¹⁰

Kamuya açık park kavramı Osmanlı başkentine 1860'larda girmiştir. 1864'te Taksim-Pangaltı yolu inşası sırasında Taksim'deki Hıristiyan mezarlıkları, Şişli'ye taşınmış, boşalan araziye Osmanlı başkentinin ilk bahçesi olan Taksim Bahçesi yapılmıştır.¹¹¹ Diğer bahçe Tepebaşı'nda oluşturulan ve Pera halkına hizmet eden bahçe olmuştur.¹¹² 1914 yılında ise Topkapı Sarayı'nın dış bahçesi parka çevrilmiş ve kent, üçüncü bahçesini kazanmıştır.¹¹³

19. yüzyılda saat kuleleri meydanlarda yer almaya başlamıştır. II. Abdülhamid, Osmanlı sınırları içinde otuz kadar saat kulesi yaptırmıştır.¹¹⁴ Tokat, Kastamonu, Balıkesir, İzmir gibi kentlerde Hükümet meydanlarında ve kent merkezlerinde yer alan saat kuleleri, hükümetin simgeleri olmuştur. Hükümet konağı, hükümet meydanı ve saat kulesi birlikteliği, cumhuriyet döneminde de devam etmiştir ancak cumhuriyetin seçtiği imgeler farklılaşmıştır.¹¹⁵

19. yüzyılda Osmanlı'da heykelin kamusal alanda görünürlüğün artmasını sağlayan önemli faaliyetlerden biri bu dönemde inşa edilen yapılar olmuştur. Batılılaşmanın etkisiyle mimaride değişimler izlenmiş ve Beyoğlu'nda 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren inşa edilen sivil mimari örneklerinde rölyefler ve heykeller yer almıştır. Örneğin, Beyoğlu'ndaki Avrupa Pasajı (1874, Domenico Pulgher)'nda (Görsel 14) Yunan mitolojisinden tanrı ve tanrıça figürleri, Emek Pasajı (1875, Alexandre Vallaury)'nda aslan ve ejder gibi hayvan figürleri ve kanatlı kadın figürleri, Çiçek Pasajı (1874-76, Cleanthy Zanno)'nda (Görsel 15) karyatidler, kadın başı ve meyve sepetleri gibi figürlerin oluşturduğu rölyefler

¹¹⁰ Çelik, a.g.e, s. 92

¹¹¹ A.g.e, s. 92,5,57

¹¹² Osman Nuri Ergin, İstanbul Şehreminileri, Ahmed Nezhil Galitekin (Haz.). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1927-28, s. 376; Çelik, a.g.e, s. 58

¹¹³ Çelik, a.g.e, s. 58

¹¹⁴ Hakan Kaynar, Siyasal İktidar ve Şehir: 19. Yüzyıl Osmanlı Şehirlerindeki Mekansal Değişimler Üzerine, *Kebikec: İnsan Bilimleri Üzerine Kaynak Araştırmaları Dergisi*, No: 10, 2002, s.153- 154

¹¹⁵ Neşe G. Yeşilkaya, Osmanlı'da e Cumhuriyet'te Anıt-Heykeller ve Kamusal Mekân, *Sanat Dünyamız*, 82, Kış 2002, s. 148

görülmektedir.¹¹⁶ Ancak bu yapıların bulunduğu Beyoğlu'nun, o dönemde gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı bir yer olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle bu mekânlarda yer alan heykeller, halkın olumsuz tepkisiyle karşılaşmamıştır.

Cumhuriyet modernleşmesinde kentler için önemli odak noktaları olan meydanlara ve parklara Atatürk heykeli yerleştirilmeye başlanmıştır. Modernleşme projesi köyler için de kamusal alanlar tasarlamıştır. Sosyalleşme mekanları olarak kullanılan camilerin yerini, yeni dönemde köy meydanında bulunacak kahvehanelerin alması istenmiştir. Kahvehaneler, kültür evleri gibi işlev görmüş, kamusal alan olan köy meydanında ise Atatürk heykelleri yer almıştır.¹¹⁷ Halkevleri de kamusal alanda heykelin yaygınlaşması konusunda önemli olmuştur. Kentli ve köylünün biraraya geleceği düşünülen kamusal alanlara yerleştirilen heykellerin simgesel olarak verdikleri mesajlar aracılığıyla, cumhuriyet ideolojisini ve değerlerinin halk tarafından benimsenmesi, Halkevleri'nin amaçları arasında yer almıştır.¹¹⁸

Cumhuriyet döneminde 1928 yılında Canonica'nın Taksim Meydanı için yapmış olduğu *Cumhuriyet Anıtı* (Görsel 16), çevresiyle birlikte tasarlanmış ilk heykeldir.¹¹⁹ 1925-26 yıllarında burada İstiklal Caddesi, Pangaltı, Gümüşsuyu ve Sıraselviler'e uzanan yolların birleşmesiyle oluşan bir açıklık bulunmaktadır. Anıt dikilmeden önce, meydan ve çevre düzenlemesi bulunmayan Taksim'de anıtın konulacağı yerin çevre düzenlemesi mimar Guilio Mongeri tarafından yapılmıştır.¹²⁰

Türkiye Cumhuriyeti, Batılı ancak Batı'nın denetiminde olmayan bağımsız bir devlet olmak istemiştir. Bu nedenle, ülkenin en Batılılaşmış şehri olan İstanbul'dan vazgeçilmiş ve başkent, Ankara'ya taşınmıştır.¹²¹ Alman kent

¹¹⁶ 19 .yüzyıl İstanbul yapılarında heykel kullanımı hakkında yarın tılı bilgi için bkz. Nadire Tuba Yiğitpaşa (2010), *XIX. Yüzyıl Beyoğlu Yapılarında Heykel ve Figürlü Kabartmalar*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum.

¹¹⁷ Yasa Yaman, Cumhuriyet'in İdeolojik Anlatımı Olarak Kamusal Alanda Anıt ve Heykel, s. 72

¹¹⁸ A.g.m, s. 71

¹¹⁹ Mustafa Cezar, XIX. Yüzyıl Beyoğlusu, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, 1991, s. 141

¹²⁰ A.g.e, s. 142-43

¹²¹ Tekeli, a.g.m, s. 165

plancısı Harmen Jansen, yeni başkent planını Ulus Meydanı'nda anıtsal bir Atatürk heykeli (1927) önünde kesişen iki caddenin eksenleri üzerinde geliştirmiştir.¹²² Bu iki cadde, Ulus'tan Çankaya'ya giden Atatürk Bulvarı ve bunu Ulus'ta kesen İstanbul Yolu'dur. Atatürk Bulvarı'nda oluşan kent dokusu, modern binaları, yeşil alanları, meydanları ve anıtlarıyla¹²³ Osmanlı kentinden çok farklıdır ve yeni Cumhuriyet'in kimliğinin nasıl olacağını yansıtmaktadır.

Türkiye'de kent meydanlarında heykelin gelişiminde askeri müdahalelerden sonra sipariş edilen anıtlar önemli yer tutmaktadır. Bu anıtlarda, sanat ve sanatçı arka planda kalmış, anıtlar ideolojik amaçlar için yapılmıştır. Türkiye'de "heykel" denildiğinde, akla çoğunlukla sadece anıtların gelmesinde bunun büyük payı olmuştur.¹²⁴ Siyasal erk, kamusal alanı ve kamusal alanda sanat üretimini böylece elinde tutmuştur. "Kamusal alan" tartışmalarının özellikle 1960'lardan sonra arttığı görülmektedir.

Almanyalı siyaset bilimcisi Hannah Arendt (1906-1975), 1957'de yayımladığı *İnsanlık Durumları* kitabında, kamusal alanı bir özgürlükler alanı olarak tanımlamış, bu alanın politik eylemin bir sahnesi olarak hizmet edebilmesi gerektiğini savunmuştur. Jürgen Habermas, 1962'de yayımladığı *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* isimli kitabında kamusal alanı, tüm yurttaşlara açık olan, devletin ya da herhangi bir erkin söz sahibi olmadığı bir alan olarak tanımlamıştır.

Etyen Mahçupyan, Türkiye kamusal alanının Batı'dan farklı olarak bir yasaklama alanı olarak işlev gördüğünü belirtmiştir. Mahçupyan'a göre Türkiye kamusal alanında devlet tarafından sınırları çizilmiş bir alan esastır ve devlet, kişilerin toplumsal taleplerinin bu sınırlara uyum göstermesini beklemektedir.¹²⁵ Konuya heykeller bağlamında bakıldığında, Türkiye'de "kamusal alan" ve "kamusal alanda sanat" kavramları daha iyi anlaşılacaktır.

¹²² Gülsüm Baydar, Sessiz Direnişler ya da Kırsal Türkiye ile Mimari Yüzleşmeler, Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba (Ed.) *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 175

¹²³ Günsel Renda, Cumhuriyet Dönemi, Mustafa Servet Akpolat, Erdal Eser (Ed.). *Ankara Başkent Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 2004, s.30- 31

¹²⁴ Antmen, a.g.m, s. 20

¹²⁵ Etyen Mahçupyan, Osmanlı'dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset, *Doğu-Batı*, 5, Kasım-Aralık-Ocak 1998-9, s. 22-23

Türkiye’de kamusal alanda ancak 1960’lardan sonra özgün uygulamalar görülebilmektedir. Bunlardan biri 1960 yılında Semahat Acuner tarafından Turan Emeksiz anısına Beyazıt Meydanı¹²⁶’na dikilen soyut *Hürriyet Anıtı*’dır (Görsel 17). 1966’da Ankara Emek İşhanı ve 1968’de İstanbul İMÇ Blokları cephesine¹²⁷ Kuzgun Acar tarafından yapılan rölyefler (Görsel 18-19), Şadi Çalık’ın Cumhuriyet’in ellinci yılı anısına paslanmaz çelikten yaptığı, Galatasaray’da bulunan soyut *50. Yıl Anıtı* (1973), Atilla Onaran’ın *Balerin* (1975) Taksim Kazancı Yokuşu’nun başında yer alan, İsmail Hakkı Öcal tarafından yapılan soyut heykel (1976) (Görsel 20) ve İlhan Koman’ın Divan Oteli önündeki soyut metal heykeli (Görsel 21), kentte yer alan yeni uygulamalardandır.¹²⁸

1973 yılında, Cumhuriyet’in 50. yılı nedeniyle gerçekleştirilen “Yirmi heykel” projesi için bir yarışma düzenlenmemiş, sanatçılar belirlenerek, heykel yapmaları için davet edilmiştir. Heykellerin yerleri belirlenirken farklı disiplinlerden uzmanlardan fikir alınmaya çalışılmış, valilik başkanlığında oluşturulan Kutlama Komitesi’nin İstanbul Şubesi Başkanı Prof. Dr. Mustafa Aslıer, çalışmaları yürütmüştür. Maddi olanaksızlıklar, yalnızca yirmi heykelin seçilebilmesine imkân vermiştir.¹²⁹ Bu heykellerin bir kısmı, kullanılan malzemelerin açık havaya dayanıklı olmaması ya da insanlar tarafından zarar verilmesi gibi çeşitli sebeplerle günümüze ulaşamamıştır.

Ferit Özşen’in proje kapsamında yaptığı ve Akıntıburnu’na yerleştirilen *Yağmur* isimli heykeli (Görsel 22), sanatçının paslanmaz çelikte yapmak istemesine rağmen dayanıksız bir malzemeyle gerçekleştirilmiş ve on sekiz yıl yerinde kaldıktan sonra hasar görmüş ve onarılamamıştır. Muzaffer Ertoran’ın bugün hala Tophane Parkı’nda kırılmış bir şekilde bulunan *İşçi* heykeli (Görsel 23-24), ideolojik bir fikir sunmamasına karşın heykelde bulunan çekiç ve çark

¹²⁶ Meydanın o dönemdeki adı “Hürriyet Meydanı”dır.

¹²⁷ İMÇ’ye ayrıca Füreya Koral, seramik pano; Bedri Rahmi Eyüboğlu, iki mozaik pano; Yavuz Görey, dekoratif havuz-çeşme; Ali Teoman Germaner, duvar rölyefi; Sadi Diren, seramik pano ve Nedim Günsür, mozaik pano yapmıştır. Bkz. Zeynep Yasa Yaman, *Siyasi/Estetik Gösterge Olarak Kamusal Alanda Anıt ve Heykel*, s. 84

¹²⁸ Ferda Çağlayan, İstanbul’un Sabır Taşı Heykeller, *Evrensel Kültür*, 195, Mart 2008, s. 42

¹²⁹ Ezgi Bakçay, Türkiye’de Açık Alan Heykelinin Gelişimi, *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2, 2005, s. 48

figürlerinden ötürü “heykelin komünizmi temsil ettiği” düşünülmüş ve kırılmıştır. Gürdal Duyar’ın *Güzel İstanbul* heykeli (Görsel 25) nedeniyle dönemin CHP-MSP koalisyonu bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış, çünkü MSP, bu heykeli “ahlaka aykırı” bulmuş ve heykel Karaköy’den kaldırılarak Yıldız Parkı’na konulmuştur. Metin Haseki’nin Dolmabahçe Stadi’nin üst tarafına konulan soyut çalışması, bakır malzemesi nedeniyle çalınmıştır. Bihrat Mavitan’ın Hilton Oteli’nin önüne yerleştirilen *Yükseliş* isimli heykeli de (Görsel 26) birkaç sene sonra çalınmıştır. Kuzgun Acar’ın Gülhane Parkı’nda yer alan, insanların eşyalarını asabilecekleri küçük bir metal heykeli, malzemesi nedeniyle kısa bir süre dayanabilmiştir. Haluk Tezoner’ın Maçka’daki soyut heykeli (Görsel 27), Ali Teoman Germaner’in Bebek Parkı’ndaki heykeli (Görsel 28), Zühtü Müridoğlu’nun Fındıklı Parkı’ndaki *Dayanışma*’sı (Görsel 29) ve Hüseyin Anka Özkan’ın Gümüşsuyu Parkı’ndaki *Yankı*’sı (Görsel 30) hala yerinde durmaktadır.¹³⁰ Zerrin Bölükbaşı’nın *Figür*’ü hakkında ise pek çok kaynakta şu anda Orduevi’nin bahçesinde bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Ancak bugün Orduevi, bahçelerinde böyle bir heykelin bulunmadığını bildirmiştir.

Bu proje, sanatçılardan belli konularda eser beklenmesi yerine, sanatçıların üretimlerinin serbest bırakılması nedeniyle önemlidir. Bu uygulama, Türkiye’de açık alanlarda anıt heykelden modern heykele geçiş aşaması olarak değerlendirilebilir.¹³¹ Çünkü ilk defa hem sanatçılar belli bir konu doğrultusunda eser yapmak zorunda kalmamış, hem de herhangi bir ideolojiyi benimsemeden üretilen heykeller kamusal alanda yerini almıştır.

Kamusal alanda heykel uygulamaları açısından önemli bir örnek Antalya Festivali kapsamında ortaya çıkan uygulamalar olmuştur. 1975 yılında Kuzgun Acar tarafından Antalya Festivali kapsamında başlatılan sempozyumda¹³² Acar, *Haşim İşçan* heykelini yapmış, 1976’da ikincisi gerçekleştirilen festivalde ise Mehmet Aksoy, *İşçi ve Çocuğu* isimli heykeli gerçekleştirmiştir.¹³³

¹³⁰ A.g.m., s. 48- 49

¹³¹ A.g.m, s. 49

¹³² Ali Akay, *Sanatın Sosyolojik Gözü*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999.

¹³³ Bkz. S. 57-58. Mehmet Aksoy’un heykelinin bazı kişiler tarafından parçalanması üzerine, halk heykele sahip çıkmış ve yeniden yapılmasını, gerekirse heykelin başında nöbet tutacaklarını belirtmişlerdir. Bkz.

Türkiyede kamusal alan tartışmaları özellikle heykeller üzerinden yapılmaktadır. 1980 sonrasında Türkiye’de değişen siyaset ve yönelimler, heykel sanatı üzerinde birçok olumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Kamusal alan ve heykel bölümünün alt başlıkları olarak Atatürk heykelleri, tarihsel kişiliklerin heykelleri, serbest heykel uygulamaları, anıtlar ve diğer heykel uygulamaları, incelenmeye çalışılmış ve 80 sonrası kamusal alan heykellerinin siyasete bağlı olarak nasıl bir değişim geçirdiği anlatılmaya çalışılmıştır. Atatürk heykelleri, diğer heykel örneklerinden çok daha farklı bir gelişim çizgisi izlediğinden ve farklı amaçlara yapıldığından, bu konu Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren ele alınmıştır.

3.1.1. Atatürk Heykelleri¹³⁴

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Atatürk imgesi, anıtlarla, banknotlar ve pulların üzerine Atatürk portreleri basılmasıyla pek çok alanda görselleşmiştir. Bu dönemde gazete ve dergilerde Atatürk karikatürleri yer almış, pek çok Atatürk şiiri yazılmış, resmi bayramlar için önder merkezli dövizler hazırlanmıştır. Cadde ve yer isimlerine *Ulus*, *Zafer Meydanı*, *Gazi Mustafa Kemal Bulvarı*, *Atatürk Orman Çiftliği* gibi simgesel isimler verilmiştir.¹³⁵

Türkiye’de, Cumhuriyet ile birlikte pek çok şehirde yer almaya başlayan Atatürk anıtları, Hüseyin Gezer’e göre, İslami gelenekler nedeniyle heykelin hoş karşılanmadığı bir ülkede Mustafa Kemal’e duyulan minnet nedeniyle olumsuz tepkiler almamıştır. Halk, bu heykelleri “heykel” olarak değil, “Atatürk’ün kendisi” olarak kabul etmiştir.¹³⁶ Bu dönemde yapılan Atatürk anıtlarının ve halkın, devrimde oynadığı rolün betimlendiği kabartmalarının amacı, okuma-yazma oranı çok düşük olan bir halka doğrudan seslenebilmektir. Ayrıca banknotlar

Altan Demirkol, Antalya Sanat Festivali için hazırlanan resim ve heykellere saldırı, bir kara leke olarak anılacak, *Milliyet Sanat*, 190, 25 Haziran 1976, s. 10

¹³⁴ Atatürk heykelleri hakkında geniş bilgi için bkz. Aylın Tekiner, *Atatürk Heykelleri Kült, Estetik, Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

¹³⁵ Tekiner, a.g.e, s. 50- 52

¹³⁶ Meral Gündoğdu, 1926/ Sarayburnu Anıtı Türkiye’de Heykelin Başlangıcı (Hüseyin Gezer ile röportaj), *Evrensel Kültür*, 26, Şubat 1994, s. 36

üzerinde bu anıtların fotoğrafları yer almış,¹³⁷ bu da halkın, heykele alışmasında önemli katkı sağlamıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkede yetkin heykeltıraş olmamasından dolayı Atatürk anıtları yabancı heykeltıraşlara yaptırılmıştır. Heinrich Krippel, Pietro Canonica, Anton Hanak ve Josef Thorak, bu heykeltıraşlardandır. Cumhuriyet'in ilk anıtı, Krippel tarafından yapılan *Sarayburnu Atatürk Anıtı* (1926)'dır. *Ankara Etnografya Müzesi önündeki Atatürk Anıtı* (1927, Pietro Canonica) ve *Sıhhiye Zafer Alanı'ndaki Atatürk Anıtı* (1927, Pietro Canonica) (Görsel 31) da Ankara'nın ilk anıtlarıdır.

Sarayburnu Atatürk Anıtı, Mustafa Kemal'i sivil kıyafetlerle gösteren az sayıdaki anıttan biridir. Bu anıttan sonra kentlere hızla Atatürk anıtları dikilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet'in ikinci anıtı olan *Konya Atatürk Anıtı* (1926, Heinrich Krippel)'nda kaide olarak *Ziraat Anıtı*'nın kaidesi kullanılmıştır (Görsel 3). Tarımı simgeleyen bu anıt, Atatürk heykeli ile birleşerek, ulusal kalkınmayı betimler olmuştur. Bu anıttan sonra Mustafa Kemal'in farklı konularla ilişkilendirilen heykelleri yapılmaya başlanmıştır. Nutuk'un okunmasından (10- 15 Ekim 1927) sonra ise anıtlarda Nutuk'tan ifadeler yer almaya başlamıştır. 1927 tarihli *Ulus Zafer Anıtı* (Görsel 32), Nutuk'tan ifadelerin kullanıldığı ilk anıttır.¹³⁸

Ankara'da bulunan Güven Anıtı (1936) (Görsel 33-34), Atatürk anıtları içinde ilgi çekici bir örnektir. Güven Park'ta yer alan anıtın yapımına Anton Hanak (1875-1934) başlamış, ölümü üzerine Josef Thorak (1889-1952) devam etmiştir. Nazi üslubunun izleri, anıtın abartılı anatomili figürlerinde kendini göstermektedir. Anıt, iki cepheden oluşmaktadır. Kızılay'a bakan cephede genç ve yaşlı iki figür, ellerinde tüfek taşımaktadırlar. Bu iki figürün yer aldığı bölümün alt kısmında ise "Türk Öğün, Çalış, Güven" sözü yer almaktadır. Bu cephedeki rölyeflerde halka yardım eden güvenlik güçleri görülmektedir. Arka cephede, Mustafa Kemal ve her iki yanında ikişer figür bulunmaktadır. Bu bölümdeki rölyeflere ise köylü, çiftçi, zanaatkâr, bilim adamı ve sanatçı figürleri işlenmiştir.¹³⁹

¹³⁷ Tekiner, a.g.e, s. 67, 68

¹³⁸ A.g.e, s. 72-73, 77-78

¹³⁹ A.g.e, s. 130-131

Atatürk anıtlarını yabancıların yapması tepkilere yol açmıştır. Yerli sanatçıların bu dönemde yaptığı bazı anıtlar ise yabancı heykeltıraşların yaptıklarına benzetilmiş ve eleştirilmiştir. Örneğin Orhan Taylan, Nusret Suman, Hüseyin Anka Özkan, Hakkı Atamulu, Sabiha Bengütaş ve Yavuz Görey'i bu konuda suçlamış, bu sanatçıların yaptığı heykellerin Türk heykel sanatını yansıtmadığını ve özgün bir heykelciliğin ortaya çıkmasını engellediğini belirtmiştir.¹⁴⁰

27 Mayıs darbesinden sonra Milliyet gazetesi tarafından 31 Ekim- 31 Aralık 1963 tarihleri arasında Atatürk anıtı olmayan on bir ile anıt dikilmesi için kampanya başlatılmış ve 429.855 lira toplanmıştır.¹⁴¹ 31 Mart-14 Mayıs 1964 tarihleri arasında bir yarışma düzenlenmiş ve yeni yapılacak Atatürk anıtlarının sanatçılarının kimler olacağı belirlenmiştir. Başkanlığını Rudolf Belling'in yaptığı yarışma jürisinin diğer jüri üyeleri ise; Ahmet Sabri Oran, Sabahattin Eyüboğlu, Maruf Önal, Burhan Felek ve Turhan Selçuk'tur.¹⁴² Yarışma sonucunda Şadi Çalık'ın Bitlis; Nusret Suman'ın Bingöl; Zühtü Müridoğlu'nun Muş; Hüseyin Gezer'in Tunceli; İsmail S. Gökçe'nin Mardin; Gürdal Duyar'ın Uşak; Hakkı Atamulu'nun Giresun; Hüseyin Anka Özkan'ın Van için Atatürk anıtı yapmasına karar verilmiştir. Ancak Hakkı Atamulu'nun projesi Devlet Sanat Jürisi'nden geçemediği için buradaki anıtın yapımını da kura sonucu İsmail Gökçe üstlenmiştir.¹⁴³ Bu anıtların neredeyse hepsinde Mustafa Kemal, sivil giysilerle betimlenmiştir. Gürdal Duyar'ın yapıtı dışındaki anıtlar, akademik anlayışta yapılmışlardır. Aylin Tekiner, anıtların görünümüne baktığımızda hiçbir anıtın hareketinin birbirine benzememesine karşın bütün kompozisyonların ayakta duran tek figür üzerinde yoğunlaşmış olması üzerinde durmuş ve bunun tek tip anıt üretiminin sinyallerini verdiğini belirtmiştir.¹⁴⁴ 27 Mayıs, Atatürk imgesinin yeniden üretiminde önemli bir dönem olmuştur.

1960'larda Şadi Çalık'ın gerçekleştirdiği *ODTÜ Atatürk Anıtı* (1966) (Görsel 35), Atatürk anıtlarına yeni bir soluk getirmiştir. Mekân ve kütle ilişkisine odaklanan bu

¹⁴⁰ Orhan Taylan, Heykelciliğimizdeki Durum Üstüne, *Hürriyet Gösteri*, 66, Mayıs 1986, s. 90

¹⁴¹ Gezer, a.g.e, s. 21

¹⁴² Elibal, a.g.e, s. 248

¹⁴³ Gezer, a.g.e, s. 21

¹⁴⁴ Tekiner, a.g.e, s. 170

anıt, çağdaş soyut heykel ile figüratif dili birleştiren ilk Atatürk anıtıdır. Bu anıtın yapımı için düzenlenen yarışmada ikinci olan Tamer Başoğlu'nun *Atatürk ve Devrimleri Anıtı/Bilim Ağacı* (1966) (Görsel 36) da ODTÜ girişine yerleştirilmiştir. Bu anıt, Atatürk ve devrimlerini soyut bir dille anlatan ilk anıt olması bakımından önemlidir. Bilim Ağacı'nın yükselen her bir ucu, devrimleri sembolize etmektedir.¹⁴⁵

12 Mart 1971 muhtırasından sonraki dönem Atatürk anıtları açısından farklı sonuçlar doğurmuştur. 12 Mart'ın ardından yapılan Yalova Atatürk Anıtı (1975, Haluk Tezonar) (Görsel 37), Aylin Tekiner'e göre, 1960'larda başlayan ve dönemin daha özgürlükçü ortamının yarattığı, "devrimci Mustafa Kemal" imgesine karşılık, *Yalova Atatürk Anıtı*'nda "ebedi şef" Atatürk'ün yeniden canlandığını belirtmektedir. Tekiner, Mustafa Kemal'in, elinin pençe yapar şekilde verilerek "koruyucu ve hükmeden" konumunda yer aldığını ve "tek adam" olgusuna vurgu yapıldığını söylemiştir.¹⁴⁶

Kayseri Cumhuriyet Meydanı ve bu meydandaki Atatürk anıtları yarışı da, Tekiner'in işaret ettiği "devrimci" ve "baskıcı" Atatürk imgeleriyle ilişkilidir. Cumhuriyet Meydanı'na dikilen 1935 tarihli *Atatürk Anıtı*¹⁴⁷'nden sonra, meydana iki Atatürk anıtı daha dikilmiştir: 1974'te yapılan ikinci anıt ve 1982 tarihli üçüncü anıt. 1982 tarihli anıt, Atatürk Anıt Yaptırma Derneği (Kayseri valisi, Büyükşehir Belediye Başkanı, Ticaret ve Sanayi Odası Başkanları ve daire müdürleri)'nin düzenlediği yarışmayı kazanan Haluk Tezonar tarafından yapılmıştır. Anıt, Mustafa Kemal'i at üzerinde askeri kıyafetler ile göstermektedir. Ali Ekber Doğan, bu yeni anıtı Türk-İslam sentezci devletin, yerel sermaye çevreleri ve belediyeye kurduğu ittifakın bir işareti olarak yorumlamıştır. Meydana 1974'te CHP yönetiminde yapılan anıt ise Mustafa Kemal'i, halk ile beraber gösterirken, milliyetçi-muhafazakâr çevreler tarafından "komünist işi" olarak eleştirilmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁵ A.g.e, s. 174-177

¹⁴⁶ A.g.e, s. 180-181

¹⁴⁷ Ali Ekber Doğan, bu anıtın Tavlasunlu Nazmiye Hanım tarafından yapıldığını belirtmektedir. Bkz. *Eğreti Kamusalılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 155

¹⁴⁸ Ali Ekber Doğan, *Eğreti Kamusalılık*, s. 155-56

1973 yılında Atatürk heykellerine dair birtakım kararlar alınmıştır. Bu karar, Atatürk heykeli yapabilecek sanatçıların Kültür Bakanlığı'nca belirlenmesini kapsamaktadır. Bakanlık, bir yarışma açarak sekiz heykeltıraş seçmiş ve böylece Atatürk heykeli yapma hakkı bu sanatçılarla sınırlandırılmıştır. Ancak daha sonra bu kurala uyulmadığı görülmüştür.¹⁴⁹

1980'ler Atatürk heykelleri açısından en ilginç dönemi beraberinde getirmiştir. 12 Eylül'den sonra yeniden yapılanmaya başlanan Kemalizm, daha dini söylemler içeren, aşırı milliyetçi, anti-komünist ve daha baskıcı bir tutum içinde olmaya başlamış, Atatürkçülük, Kemalizm'in yerini almıştır.

1981 yılının Mustafa Kemal'in doğumunun yüzüncü yılı olması nedeniyle UNESCO toplantısında 152 ülke temsilcisinin imzaladığı bir kararla Mustafa Kemal, "çağa damgasını vuran önder" olarak seçilmiş ve tüm dünyada "Atatürk Yılı" ilan edilmiştir. Bundan sonra Mustafa Kemal, hem anıtlarla hem de başka nesnelere sıklıkla simgelenmiştir. Ayrıca bu dönemlerde Atatürk konulu resim, heykel, pul ve afiş yarışmaları düzenlenmiştir.¹⁵⁰

Dönemin süreli yayınlarında Atatürk Yılı sebebiyle pek çok haber ve röportaj yapılmış, makaleler kaleme alınmıştır. 12 Eylül ile daha çok gündeme gelen Atatürk ve Atatürkçülük, bu yayınlarda baskın bir şekilde kendini göstermiştir. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu öğretim görevlisi Sami N. Özerdim ile yapılan röportajda, Özerdim, Mustafa Kemal'in 100. doğum yılı olan 1981 yılının Atatürk ve devrimlerinin tanıtılması için yalnızca bir başlangıç yılı olmasını, ilerleyen yıllarda da bu sene yapılacak etkinliklerin ve tanıtımların devam ettirilmesi gerektiğini savunarak¹⁵¹ dönemin Atatürkçülüğünün ne boyutlarda olduğunu göstermiştir.

Hem 80 darbesinin benimsetmek istediği ideoloji hem de darbenin hemen ardından gelen Atatürk Yılı ile birlikte Atatürk anıtı sayısında büyük artış olmuştur. Bu dönemde Yüzüncü Yıl Kutlama Koordinasyon Kurulu kurulmuş, bu kurulun

¹⁴⁹ Heykeltıraşlarımız Atatürk heykellerini değerlendirdi, *Sanat Olayı*, 46, Mart 1986, s. 62

¹⁵⁰ Atatürk konulu resim, heykel, pul ve afiş yarışmaları düzenlendi, *Milliyet Sanat*, 15 Aralık 1980, s. 57

¹⁵¹ Nilgün Tarkan, Sami N. Özerdim: "1981, Atatürk'ün ve devrimlerinin tanıtılması için başlangıç yılı olmalıdır", s. 64

yanı sıra Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Plastik Sanatlar Daire Başkanlığı ile TBMM'nin ortak olarak yürüttüğü çalışmayla Atatürk anıtlarına ilişkin bir denetim kurulu oluşturulmuştur. Kurul, yapılacak Atatürk anıtlarının uygun olup olmadığına, çoğaltılıp çoğaltılamayacağına ya da aynı kalıptan kaç tane çoğaltılacağına karar verme görevini üstlenmiştir. Güzel Sanatlar Genel Müdürü Mehmet Özel başkanlığındaki kurulda, genel müdürlük çalışanlarından ressam Hasan Mutlu ve Tunç Tanışık, kurum dışından sanatçı olarak da Vural Yurdakul ve Mustafa Özden yer almıştır. Bu kurul, devlet desteğiyle anıtı olmayan illere ve ilçelere Atatürk anıtları göndermiştir. Gönderilen anıtların çoğu aynı kalıptan üretilmiş fabrikasyon ürünlerdir. Bu dönemde seri üretim Atatürk anıtlarının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu fabrikasyon anıtların kaideleri ise çoğunlukla il ve ilçe yönetimlerince uzman kişilerden fikir alınmadan yaptırılmıştır.¹⁵²

Yapılan anıtların Atatürk'e benzeyip benzemediği konusu dönemin önemli tartışma konuları arasında yer almıştır.¹⁵³ Kaya Özsezgin, Hamit Kınaytürk ve Zerrin Bölükbaşı, yeteneğe ve sanatsal birikime bakılmaksızın herkesin Atatürk heykeli yapmasını eleştirmiş; Özsezgin, Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde görev yapacak bir kurulun bunu önleyecek bir denetim mekanizmasını kurmasını önermiştir.¹⁵⁴ Oysaki 1980'lerin başında Atatürk anıtlarının denetlenmesine ilişkin bir kurul oluşturulmuştur. Dönemin sanat tarihçileri ve sanatçılarının, bu konuya eleştiriler getirmesi, kurulun, amaçladığı denetimleri gerçekleştirmediğini ya da ne ölçüde gerçekleştirdiğini sorularını akla getirmektedir.

Dönemin Atatürk anıtlarına ilişkin bir eleştiri de Gültekin Çizgen'den gelmiş, Çizgen, bu anıtların yapımında önemli olan tek şeyin "benzerlik" olmaması gerektiğini savunmuş, yapıtların anıtsal niteliğinin olması gerektiğine dikkat çekmiştir.¹⁵⁵ Atatürk anıtının bu toplum için vazgeçilmez olduğunu belirten Hüseyin Gezer ise yerine göre Atatürk anıtı yapılması gerektiğini söylemiştir. Ona

¹⁵² Tekiner, a.g.e., s. 196.

¹⁵³ Bkz. Nüzhet İslimyeli, Atatürk Portre ve Büstleri, Ankara Sanat, Mayıs 1985, s. 4-5.; Canan Beykal, Kentin Heykellerle Süslenmesi ve Çıkan Sorunlar, Hürriyet Gösteri, Mayıs 1986, s. 93- 94

¹⁵⁴ Kaya Özsezgin, Anıt Heykelciliğin Neresindeyiz?, Hürriyet Gösteri, Mayıs 1986, s. 92; Hamit Kınaytürk, Atatürk Heykel ve Büstleri Üzerine, Sanat Çevresi, Ağustos 1983, s. 21

¹⁵⁵ Gültekin Çizgen, Atatürk Heykelciliği, Milliyet Sanat, Temmuz 1980, s. 89

göre çeşitli olaylara sahne olmuş bir bölgeye Atatürk anıtı yapılacaksa, Atatürk, bu tarihi olaylarla birlikte betimlenmelidir.¹⁵⁶

1988 tarihli yazısında İshak Reyna, 1980 darbesinden sonra Atatürk heykellerinin yapımının artmasını, “Atatürk anıt ve büstleri harekâtı” olarak adlandırmış ve bu heykelleri, ‘dönemin taşınması zorunlu bir onay işareti, bir parola-rozeti’ olarak değerlendirmiş ve sanatsal ifadeden uzak olduğunu söylemiştir.¹⁵⁷

Hem yapıldıkları dönemde hem de sonrasında tartışılan 1980 sonrası Atatürk anıtlarının yerleştirildiği mekânlarda çeşitlilik önceki dönemlerdeki anıtlara göre oldukça fazladır. Sivil toplum kuruluşları, vakıf bahçeleri, okullar, hastaneler gibi pek çok yerde Atatürk anıtları görülebilmektedir.¹⁵⁸ 1980-89 dönemine ait Atatürk anıtları, gruplanarak anlatılmaya çalışılmıştır. Tez kapsamının konusu Ankara ve İstanbul’un kamusal alan heykelleridir ancak, “Atatürk heykelleri” konusunu daha iyi anlayabilmek için, zaman zaman Türkiye’nin diğer illerindeki ya da kamusal alanda yer almayan Atatürk heykellerine de değinilmesi gereği duyulmuştur.

4.1.1.1. Meydanlarda Yer Alan Atatürk Heykelleri

Meydanlarda yer alan Atatürk anıtları, Türkiye genelindeki 1980 dönemi Atatürk anıtlarının en kalabalık grubunu oluşturmaktadır. Cumhuriyet dönemi ile başlayan meydanlara heykel yerleştirme geleneğinin en önemli örneklerinden olan Atatürk heykelleri, 80’lerde de pek çok meydana yerleştirilmiştir.

1980’lerin en önemli meydan Atatürk heykellerinden olan *Kaş Atatürk Anıtı* (10 Nisan 1981) (Görsel 38), Ankara Gazeteciler Cemiyeti tarafından yaptırılmış ve Kaş Belediyesi’ne hediye edilmiştir. Anıt, Mehmet İnci tarafından tasarlanmış, sanatçının vefatından sonra ise oğlu Necati İnci (İnci Heykelcilik) tarafından küçük değişikliklere uğramış ve bundan sonra yapılan Atatürk anıtları için bir örnek oluşturmuştur. Anıt, fiberglas ve taş kullanılarak yapılmıştır. Kaidesinde ise *Yurtta sulh, cihanda sulh. K. Atatürk* yazmaktadır. Heykelin yanında yer alan

¹⁵⁶ Heykeltıraşlarımız Atatürk heykellerini değerlendirdi, s. 61

¹⁵⁷ İshak Reyna, Bardağı Taşırın Heykel, Argos, Eylül 1988, s. 18

¹⁵⁸ Tekiner, a.g.e., s. 196- 197

ankesörlü telefon kaldırıldığında Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca olmak üzere dört dilde “Ben Mustafa Kemal Atatürk, 1881’de Selanik’te doğdum” diye başlayan bir yaşam öyküsü dinlenmektedir.¹⁵⁹

Önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi, bu dönemde estetik değer gözetilmeden pek çok Atatürk anıtı yapılmıştır. Bunların önemli bir örneği Emirdağ Cumhuriyet Meydanı’nda yer almış olan Atatürk Anıtı’dır.¹⁶⁰

12 Eylül yönetiminin sanat üzerindeki baskıcı tutumu, Atatürk heykelleri üzerinde de görülmüştür. 1981-82 yıllarında Hakkı Atamulu tarafından Samsun’a yapılan *İlk Adım Anıtı*’nda (Görsel 39) Mustafa Kemal, iki yanında yer alan birer çıplak genç kadın ve erkek figürleri ile betimlenmiştir. 1982’de Kenan Evren Samsun’u ziyaret ettiğinde, anıttaki çıplak figürlere tepki gösteren çok sayıda mektup aldığını söylemiş ve bu figürleri kaldırtmıştır.¹⁶¹

1986 yılında Ankara’da yapılan Milli Egemenlik Parkı için bir anıt yarışması düzenlenmiştir. Bu yarışmayı Rahmi Aksungur kazanmış ve *Ata Kompozisyonu* (Görsel 40), parkta yerini almıştır. Anıt, “daireysel bir alan etrafında topraktan başlayarak yükselen ve giderek bayraklaşarak sonuçlanan, rölyefsi figürler topluluğundan oluşan eser, ulusun yükselişini ve sürekliliğini simgelemektedir.”¹⁶² Ayrıca anıt, içinde gezilebilir bir alan oluşturmaktadır.

İstanbul’da yapılan Tamer Başoğlu tarafından yapılan ve Bakırköy Cumhuriyet Meydanı’nda¹⁶³ bulunan 1988 tarihli *Bakırköy Atatürk Anıtı* (Görsel 41)’nda Atatürk, halk ve askerlerle birlikte gösterilmiştir.

¹⁵⁹ Ancak sürekli bozulması nedeniyle bu telefon 1997 yılında kaldırılmıştır. Bkz. Tekiner, a.g.e., s. 198- 202.

¹⁶⁰ Tekiner, 1980 yılında Afyon Garnizon Komutanlığı’na Emirdağ Kaymakamlığı’na hediye edilmiş olan bu anıtın sanat eğitimi almış bir ere yaptırılabilmiş olabileceğini belirtmektedir. Tekiner, anıtta oran ve anatomi sorunları olduğunu, Atatürk’ün askeri kıyafeti ile karikatürvari bir biçimde betimlendiğini söylemektedir. 2005 yılında bölgeden geçen birliklerce fark edilen bu anıt, yerinden kaldırılmış ve yerine Tankut Öktem tarafından yeni bir Atatürk heykeli yapılmıştır. Bkz. Tekiner, a.g.e, s.214-18

¹⁶¹ Bu figürler, on sekiz yıl bir depoda saklanmış, 2000 yılında Samsun Garnizon Komutanı Tümgeneral Doğu Silahçioğlu’nun talimatıyla yerine konmuş ve figürlere zarar gelmemesi için emniyet güçleri anıtın başında yirmi dört saat nöbet tutmuştur. Bkz. Tekiner, a.g.m, s. 205

¹⁶² TBMM Milli Egemenlik Anıtı Yarışmasını Rahmi Aksungur Kazandı, *Sanat Çevresi*, Nisan 1986, s. 71.

¹⁶³ Bakırköy Cumhuriyet Meydanı’nın 2002’den önceki ismi “Bakırköy Özgürlük Meydanı”dır.

4.1.1.2.Mekânın İşleviyle İlişki Kuran Atatürk Heykelleri

1980’lerde Atatürk heykellerinin yer aldığı mekân çeşitliliğinin arttığını belirtmiştik. Askeri bölgeler ve bazı devlet kurumlarının bahçelerinde bulunan anıtlar, görülemede ve ulaşılamama gibi özelliklerinden ötürü kamusal nitelik taşımamaktadırlar. Yine de bu dönemde yapılan Atatürk anıtlarının elde edilebilen görselleri ve bilgilerinden yararlanılarak, mekânın işleviyle ilişki kuran Atatürk heykelleri, bir başlık altında toplanmaya çalışılmıştır. Bu örneklerde Mustafa Kemal’in heykeli, bulunduğu mekânın işlevine gönderme yapar niteliktedir.

Örnekler kapsamında ele alacağımız Atatürk heykellerinden ilki *Atatürk ve Uçucu Gençlik Anıtı (Havacılık Anıtı)*’dır (Görsel 42). Tankut Öktem tarafından 1980 yılında İstanbul Hava Harp Okulu için yapılmıştır. Anıtta Atatürk’ün baş kısmı ve onun altında ayakta duran erkek bir havacı figürü yer almaktadır. İki figürün arasında ise, anıtın yer aldığı mekâna uygun olarak “İstikbal Göklerdedir” yazısı Mustafa Kemal’in imzasıyla birlikte bulunmaktadır.

1981 yılında Burhan Alkar tarafından Atatürk Orman Çiftliği’ne *Tarımcı Atatürk Anıtı* (Görsel 43-47) yapılmıştır. Bu anıt, Mustafa Kemal’i çiftçiler ile birlikte göstermektedir. Anıtın çevresinde yer alan duvarlarda, Orman Çiftliği’nin yapımına ve ziraatin önemine ilişkin yazılara yer verilmiştir. Ayrıca bu duvarlarda yer alan rölyefler modern tarımla ilgili konuları ele almıştır. Alkar, yapıtını şu sözleriyle anlatmıştır:

Anıtın ön kısmı modern tarımı simgeler. Arka tarafı da yabalı, kepenekli dünkü tarımı simgeler. Bereketi simgeleyen kadın vardır, Atatürk’ün sol tarafında teknik eleman tarım işçisini simgeler. Bir elinde kitap olan diğer figür ise modern tarımın mühendisini simgeler. Heykelin sol tarafındaki rölyefler dünün tarımını, kara sabanla harman döven, tarım işçisini simgeler. Sağ tarafta da traktörle gelişen tarımı simgeleyen hareketler, kadın ve erkek hareketiyle atılımı simgeleyen bu hareketler vardır. Elle değil sanayileşmiş tarımı simgeleyen bölümler yer alır. Atatürk tarım atılımı yapmak için seçiyor. Hiç bir işe yaramayan, ‘tarım yapılamaz’ denilen arazide üretime başlanıyor. Bu heykelde de o figür vardır. Atatürk en öndedir

ve elinde bir rulo vardır. O rulo AOÇ'nin tapusudur. Anıt da, AOÇ'nin halka iade edildiği anı simgeler.¹⁶⁴

Tarımcı Atatürk Anıtı, hem rölyefleri hem de çevre düzenlemesiyle, Orman Çiftliği'nin tarihinin, amaçlarının ve işlevinin bir özeti gibidir.

1981 *Başöğretmen Atatürk* (Görsel 48) ve 1982 *Meçhul Öğretmen* (Görsel 49) anıtları, Tankut Öktem tarafından yapılmıştır ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın önünde yer almaktadırlar. 24 Kasım 1981'de yani Öğretmenler Günü'nde açılan ve bir kitap figürünün fon oluşturduğu *Başöğretmen Anıtı*'nda elinde bir meşale tutan Atatürk, öğrencilerle birlikte. Kitabın sol sayfasında Mustafa Kemal'in imzasıyla "Öğretmenler yeni nesil sizlerin eseriniz olacaktır" yazısı yer almaktadır. Anıt, Milli Eğitim Bakanlığı'nın Gençliğe Hitabe'nin yazılı olduğu cephesi tarafında yer almaktadır. Anıt, bu şekilde binayla bir bütünlük oluşturmaktadır. Bakanlığın iç taraftaki bahçesinde yer alan ve bakanlığın önünden geçen insanların dikkatli bakmadıkları sürece fark etmeyecekleri bir anıt olan *Meçhul Öğretmen Anıtı*, boşluğu kompozisyona dâhil ederek Atatürk'ü oluşturması nedeniyle, diğer Atatürk anıtlarının içinde farklı bir yere sahiptir. Kompozisyonda bahsedilen boşluk, Atatürk'ü oluşturmuş ve öğrenciler ona çiçek sunarken betimlenmiştir.

1982 yılında Türkiye Jokey Kulübü, Veliefendi Hipodromu için bir anıt yaptırmıştır. Tamer Başoğlu tarafından yapılan *Atatürk Anıtı* (Görsel 50), meşale görünümündedir ve Mustafa Kemal'in devrimlerini ve ilkelerini simgelemektedir. Anıtın sağ tarafındaki yüksek kabartmalar, binicilik ve yarış ile özellikle Gazi Koşusunu simgelemekte, sol taraftaki yüksek kabartma grubunda at yetiştiriciliği ve yarış atları gösterilmektedir. Arka cephedeki alçak kabartmalarla ise Mustafa Kemal'in konuya verdiği önemi belirten ve Mustafa Kemal'in emirleriyle inşa edilen Ankara Hipodromu'nun görüntüsü yer almaktadır.¹⁶⁵ Anıtın İstanbul'da olmasına rağmen Ankara Hipodromu'nu betimlemesi ilgi çekicidir. 1927 yılında ilk kez düzenlenen Gazi Koşusu'nun Ankara Hipodromu'nda gerçekleştirilmesi ve

¹⁶⁴ Mert Gökhan Koç, Ata'nın anıtına hırsızlar dadandı, *Hürriyet*, 20 Aralık 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/ankara/27806552.asp>

¹⁶⁵ Hamit Kınaytürk, İstanbul Hipodromu'nda Bir Atatürk Anıtı, *Sanat Çevresi*, Ağustos 1981, s. 18. Heykelin bronz dökümü Türkiye'de ilk kez mum yoketme yöntemiyle Heykeltraş Ferit Özşen, Mahir Keçeli ve Metin Keçeli tarafından yapılmıştır.

Mustafa Kemal'in bu koşuyu izlemesi,¹⁶⁶ bu kompozisyonun oluşturulmasının sebebiyi açıklayabilir.

1982 yılında Ferit Özşen tarafından Üsküdar'da bulunan Zeynep Kamil Kadın ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi için yapılan *Atatürk Anıtı*'nda (Görsel 51), Mustafa Kemal, sağ tarafında bir çocuk ve sol tarafında hamile bir kadın ile birlikte gösterilmiştir.

Tankut Öktem tarafından 1986 yılında yapılan ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nda bulunan *Mehmetçik Anıtı* (Görsel 52), dışarıdan görülebilmekte ve halk ile iletişim kurmaktadır. Bu nedenle kamusal alan heykeli olarak değerlendirilebilir. Anıtta, Mustafa Kemal, mermer bir kaide üzerinde yer alan asker figürünün tuttuğu bayrakta, genç ve yaşlı halktan figürler ile yer almaktadır. "Ordumuz Türk birliğinin Türk kudret ve kabiliyetinin Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir." Yazısının bulunduğu kaide ve asker figürü, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın işlevi ile doğrudan ilişki kurmaktadır.

Kamusal alan heykeli olmasa da çeşitli özellikleri nedeniyle teze dahil edilmesinin gerekli olduğu bir diğer Atatürk anıtı, yaptırıldığı dönemde Türkiye'nin en büyük, dünyanın dördüncü büyük anıtı olan 24 metre yüksekliğindeki *Harbiyeli Atatürk Anıtı* (Görsel 53)'dir. Bu anıt için çeşitli sanatçılar proje sunmuş ancak Kenan Evren'in de onayıyla Tankut Öktem'in projesi seçilmiştir. Ankara Harp Okulu'nda yer alan anıtın yapımına 1981 yılında başlanmış, 1988'de Sabancı Vakfı'nın katkılarıyla tamamlanmış ve açılışı Kenan Evren tarafından yapılmıştır. Anıt, üç bölümden oluşmaktadır: Kaide işlevi gören, üzerinde rölyeflerin bulunduğu çınar ağacı motifi, Mustafa Kemal ve arkasında iki asker figürünün bulunduğu kompozisyon ve üst üste beş yüzün üzerinde asker figürünün işlendiği bölüm. Bu bölüme ayrıca Mustafa Kemal'in yüzü de işlenmiştir. Aylin Tekiner, *Harbiyeli Anıtı*'nın, o güne kadar yapılmış olan figüratif anıtların ve alışılan anıt mantığının dışına çıkan bir örnek olduğunu ve Türkiye'nin anıt birikimi açısından önemli ve başarılı bir teknik deneme olduğunu söylemektedir.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Tarihçe, <http://www.tjk.org/TR/Kurumsal/Static/Page/Tarihce>

¹⁶⁷ Tekiner, a.g.e, s. 211-212

Mekânın işleviyle ilişki kuran Atatürk heykellerinin yapımına 1980'lerden sonra da devam edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri benzer kalıplarla Atatürk heykelleri yapılmış, 1980'lerde özellikle Tankut Öktem ve Necati İnci'nin fabrikasyon heykelleri,¹⁶⁸ tek tip anıt üretimini devam ettirmiş, birkaç farklı örnek dışında pek çok birbirine benzeyen Atatürk heykeli kamusal alanda yer almıştır.

3.1.2. Tarihsel Kişiliklerin Yer Aldığı Heykeller

1980-89 döneminde Türkiye'de pek çok tarihsel kişiliğe ait heykel yapıldığı görülmektedir. *Koroğlu Heykeli* (1981, Ferit Özşen, Bolu); *Hannibal Anıtı* (1981, Gebze-İzmit Karayolu); *Nasreddin Hoca* (1986, Metin Yurdanur, Sivrihisar-Eskişehir), *Karatekin Anıtı* (1986, Burhan Alkar, Çankırı) gibi heykeller, Türkiye genelinde yapılan bu tür örneklerdendir.

Bu dönemde İstanbul ve Ankara'da Osmanlı padişahları, edebiyatçılar ve diğer tarihsel kişiliklerin heykelleri yapılmıştır.

Bunlardan ilki, Tankut Öktem tarafından 1983 yılında Bayrampaşa Fatih Parkı için yapılan ve İstanbul'un fethini simgeleyen *Fatih Anıtı (İstanbul'un Kurtuluş Anıtı)*'dir (Görsel 54). *Fatih Anıtı*'nda da Fatih Sultan Mehmed (II. Mehmed), anıtın en üstünde yer alırken aşağıda öğrencileriyle birlikte Akşemseddin, Ulubatlı Hasan ve köylüler görülmektedir. Klaus Kreiser, Tankut Öktem tarafından 1983 yılında yapılan *Orhangazi Atatürk Anıtı* (Görsel 55) ve *Fatih Anıtı*'nın yapısal ve içeriksel benzerliğinden söz etmektedir. *Orhangazi Atatürk Anıtı*'nda, Fatih Anıtı'na benzer bir kuruluş şemasıyla, Atatürk, anıtın en üstüne yerleştirilmiş ve Atatürk'ün alt kısmına bir asker, bir çiftçi ve bir sanayi işçisi yerleştirilmiştir.¹⁶⁹ Öte yandan aynı sanatçının *Amasya Tamimi Anıtı*¹⁷⁰ (1981) (Görsel 56) da yapısal olarak bu iki anıtla benzer şekilde yapılmıştır. Atatürk'ün

¹⁶⁸ Aysin Tekiner, Atatürk Heykelleri Kült, Estetik, Siyaset isimli kitabında 1980'lerde Atatürk anıtı yapan heykeltıraşların, seri üretim Atatürk heykellerinin nerelere gönderildiğinin listesini vermiştir.

¹⁶⁹ Kreiser, a.g.m, s. 52

¹⁷⁰ Tankut Öktem'in 1980 tarihli Magosa Özgürlük ve Atatürk Anıtı'nda da aynı kompozisyon kuruluşunu kullandığı görülmektedir.

bir at üzerinde anıtın en üstünde yer alması ve alt kısımda askerlerle halktan kişilerin bulunması diğer iki anıtta da tekrarlanmış kompozisyonlardır.

1980'lerin ikinci yarısından sonra İstanbul Belediyesi, kenti "Türk Büyükleri" anıtları ile donatmak istemiş ve İstanbul'un çeşitli yerlerine dikilmek üzere heykel siparişleri vermiştir. Bu konuda ilk olarak 1985 yılında ikinci bir *Fatih Anıtı* için girişimlerde bulunan belediye, bu tarihten sonra pek çok tarihsel kişiliğin heykelini yaptırmıştır. Yapılacak heykeller, İstanbul Anakent Belediyesi'nin danışma kurulunca saptanmıştır. Bu kurul, Mimar Sinan ve Yıldız Teknik üniversiteleri rektörleri, sanat tarihçileri, mimarlar ve hukukçulardan oluşmuştur.¹⁷¹

Haluk Tezozar, "Türk Büyükleri" projesi kapsamındaki heykellerin büyük çoğunluğunu gerçekleştirmiştir. *Cezayirli Hasan Paşa* (1985, Kasımpaşa) (Görsel 57), *Fuzuli* (1986, Bebek) (Görsel 58), *Piri Reis* (? , Kasımpaşa Kuzey Deniz Saha Komutanlığı), *Turgut Reis* (1986, Sarayburnu) (Görsel 59) ve *Mimar Sinan* (1987, Perşembepazarı) (Görsel 60) heykelleri, sanatçının proje kapsamında yaptığı heykellerdir.

Bu dönemde yeni yapılan parklar ve meydanlara Tezozar'ın bu heykelleri yerleştirilmiştir. 1977 yılında odun depoları kaldırılarak, halka açık bir park durumuna getirilen Kasımpaşa Haliç Parkı'na 1985 yılında *Cezayirli Hasan Paşa Anıtı* dikilmiştir. 1986'da Sarayburnu sahilinde *Turgut Reis* heykeli yerini almış, 1987'de Perşembe Pazarı ile Haliç arasındaki yapıların kaldırılarak Haliç Parkı'na dönüştürüldüğü yere de *Mimar Sinan* heykeli dikilmiştir.¹⁷²

Bebek Parkı'nda yer alan *Fuzuli* heykelinin yapılış amacı ise oldukça ilginçtir.

Dönemin İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan:

Belki bilmiyorsunuz, Sovyetler Birliği'nde Fuzuli'nin bundan büyük bir anıtı¹⁷³ vardır. Sovyetler, Fuzuli Azeri dilinde yazdığı için ona sahip çıktılar. Yani Sovyetler'in heykelini diktiği bize ait bir insanın heykelini biz dikmezsek ayıp olurdu. İşte gelip geçen Sovyet gemileri görsün diye diktik onu Bebek Parkı'na.

¹⁷¹ Ahmet Köksal, İstanbul'u Anıtlandırma Girişimleri, *Milliyet Sanat*, 1 Eylül 1987, s. 26

¹⁷² A.g.m, s. 25

¹⁷³ Bahsedilen heykel, Azerbaycan'ın Bakü kentinde yer almaktadır. Yüksek kaidesinde iki insan ve bir köpek figürü bulunmaktadır.

sözleriyle, neden Fuzuli heykeli yapıldığını ve neden bir sahil parkına dikildiğini açıklamıştır.¹⁷⁴

1986 yılında ise Adalar Belediyesi'nin siparişi üzerine Büyükkada İsa Tepe'ye yerleştirilmek üzere Meriç Hızal tarafından *Koca Yusuf Heykeli* (Görsel 61) yapılmıştır.¹⁷⁵

1985 yılında yapılması için girişimlerde bulunulan *Fatih Sultan Mehmet Anıtı* (Görsel 62), 1987 yılında Hüseyin Gezer tarafından yapılmış ve Fatih'teki İtfaiye Parkı'na konulmuştur. İstanbul Anakent Belediyesi, Fatih Anıtı'nı 1985 yılında Boğaziçi Üniversitesi sırtlarında Duatepe'nin bulunduğu bir arazi üzerine yerleştirmek istemiş ve bu amaçla bir yarışma düzenlemiştir. Yarışma birinciliğini Hüseyin Gezer kazanmıştır. Anakent Belediyesi'nin Fatih Köprüsü ile birlikte açılışını planladığı dev boyutlu bu anıta sonradan Fatih Belediyesi sahip çıkmış ve anıt, İstanbul'un fethinin 534. yıldönümünde (29 Mayıs 1987) daha küçük ölçekte yapılmıştır.¹⁷⁶

Bu heykel, dönemin en çok tartışılan kent heykeli olmuştur. Gezer, heykelde yer alan ve çoğunlukla eleştirilere neden olan 'koşan at figürü'nden ötürü, heykelini "Türkiye'de ve dışarda uçar durumda olan tek heykel" olarak tanıtmıştır.¹⁷⁷ Anıtta, Fatih Sultan Mehmet, bu koşan at üzerinde betimlenmiştir, yanında Akşemsetdin, Ulubatlı Hasan ve Ali Kuşçu yer almaktadır. Özellikle at ve üzerindeki Fatih Sultan Mehmet çok eleştirilmiştir. Gazeteci-yazar Engin Ardıç, *Saraçhanebaşı'na kelebek konmuş* başlıklı yazısında heykeli,

... Duvarın dibinde, Ulubatlı Hasan olduğu sanılan bir yeniçeri, kalın gövdesiyle kütük gibi durmakta. Elinde bayrak var, bu mutlaka Ulubatlı Hasan canım... Rahmetlide en küçücük bir heyecan, en ufak bir hareket, kıpırdama yok. Bre nankör çeri, efendin havalarda uçmakta, sen ne demeye öyle kalas gibi durursun? Devlet büyüklerinin yanında edebiyatla esas duruşa geçmiş olmalı. Yanında kavuklu bir herif. Bu da kim?.. Ali Kuşçu... Senteze bak hemşerim,

¹⁷⁴ A.g.m, s. 26

¹⁷⁵ Koca Yusuf Heykeli, *Sanat Çevresi*, Ağustos 1986, s. 47

¹⁷⁶ Köksal, a.g.m, s. 24

¹⁷⁷ A.g.m, s. 24

senteze... Din ile pozitif düşünceyi kesiştiren Hüseyin Efendi, Allah müstehakını versin.¹⁷⁸

sözleriyle eleştirmiştir. Olay üzerine Hüseyin Gezer, *Nokta* dergisine bir ihtarname yollayarak şahsına, eserine ve mesleğine yönelik küçük düşürücü ve gerçek dışı beyanda bulunulduğunu söylemiş, Engin Ardiç'a cevap yazısının da yayınlanmasını istemiştir.¹⁷⁹ Bu yazısında Gezer,

Fatih Anıt kompozisyonunda vermeği amaçladığım tema “Fatih”ti. Kabına sığmayan dinamizmi, kapsamlı ve dengeli kültürüyle genç yaşta ulaştığı olgunluk ve onun aydınlığında, doğmalara karşı; yeniliklere, doğmakta olan yeni çağa açık dünya görüşü, düşünce ve inançlara saygısıyla, akla, pozitif düşünceye verdiği değerlerle, ‘Fatih’...Şimdi artık, ben bu düzenden yayılan gerilimi, vurucu etkiyi algılamayıp ta gözü, atın bilmem neresine takılan, elbiselerde kıvrım, at üstündeki oturuşta binici pozisyonu arayanlara sadece sizin için ne kadar yazık diyorum... Ben bu 3'lü grupta “Doğa bilimi” ve “dinsel düşünce” simgelerini, bir terazi kefeleri gibi yan yana oturtmak, pozitif düşünceyi (matematiği) terazinin ekseni gibi ortaya, tepelerine dikmekle, Fatih'in kavranması gereken bu çok önemli ve üstün düşünce yapısını simgelemek, açıklamak istedim.¹⁸⁰

sözleriyle anıtı yaparkenki düşüncelerini ifade etmiştir.

Dönemin ANAP'lı Fatih Belediye Başkanı Yetkin Gündüz, Fatih Anıtı'nın yakınında yer alan Bozdoğan Kemeri'nin, Bizans'ın ilmini ve fennini temsil ettiğini, bu kemeri yırtan Fatih'in ve atının ise milletin gücünü temsil ettiğini belirtmiştir.¹⁸¹ Bu ifadeler Hüseyin Gezer'in anıtta ortaya koymak istediği düşünceler değildir. Ancak bu örnek, Yetkin Gündüz'ün ve dönemin ideolojisinin heykeller üzerinden nasıl ortaya konmak istendiğinin açık bir göstergesidir.

Yeni Gündem gazetesinden bir yazar ise, dönemin devlet ideolojisine uygun olarak bu anıtın Türk-İslam sentezini simgelediğini ve bunun gericiliğe teslim olmak anlamına geldiğini söylemiştir. Hüseyin Gezer, *Evrensel Kültür*'ün Şubat 1994 sayısında, anıtının Türk-İslam sentezini temsil etmediğini, çünkü Ulubatlı

¹⁷⁸ Engin Ardiç, Saraçhanebaşı'na kelebek konmuş, *Sanat Çevresi*, Ekim 1987, s. 5

¹⁷⁹ Prof. Hüseyin Gezer'in ihtarname, *Sanat Çevresi*, Ekim 1987, s. 6

¹⁸⁰ A.g.m, s. 8-9

¹⁸¹ Savaş Özbey, Memleketimden Heykel Manzaraları, *Hürriyet*, 14 Şubat 2004, <http://www.hurriyet.com.tr/index/ArsivNews.aspx?id=202688>

Hasan figürünü, silahsız ve barışçıl bir kişi olarak betimlediğini söylemiştir.¹⁸² Gezer, Hamit Kınaytürk ile yaptığı söyleşide de Fatih'in evrensel ölçütlerle değerlendirilmesi, politik görüşlerin dışında tutulması, herhangi bir görüşün kendine mâl etmeye kalkışmaması ve bu şekilde ona haksızlık edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁸³

1987 yılında Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan, bir seçim toplantısında *Fatih Anıtı* üzerinden heykel yapılmasını eleştirmiştir. Erbakan'ın,

Biz iktidara geldiğimiz zaman tüm yurttaşlarımızı ev sahibi yapacağız. Parayı nereden bulacaksınız diye sorabilirsiniz. Saraçhane'deki Fatih Anıtı için 600 milyon lira harlandı. Biz bu parayı heykeller yerine yurttaşlarımızı ev sahibi yapmak için harcayacağız. Fatih, İstanbul'a heykel dikmek için gelmedi, o heykelleri ve putları yıkmak için geldi. Onlar Lat, Melat, Uzza, Hubal¹⁸⁴ yerine yeni putlar dikmek istiyorlar.¹⁸⁵

sözleri heykellere bakış açısını, 80'li yıllarda toplumun bir kesimi tarafından hala aşılamayan bir algıyı göstermesi bakımından önemlidir.

Erim Bayrı ise hem 'Türk Büyükleri' heykellerine, hem de Atatürk heykellerine şu eleştiriyi getirmiştir:

Bu millet Bourdel'i Maillol'u anlamaz, mantığıyla Nazi Almanyası'ndan getirilen faşist heykeltıraşlara iş verildi. Olayın heyecanından geçtik, Türkiyeli insanın ve Atatürk'ün misyonu ile uzaktan yakından ilgisi olmayan heykeller dikildi. İlerleyen yıllarda da yetişen Türk heykeltıraşlarının aynı türden gerici heykel anlayışını benimsemeleri ve halkımıza maletmeleri de olayın daha trajik yanı. 1988 Türkiyesi'nde de aynı mantığın ürünü olan bir dizi Osmanlı heykeli görüyoruz. Çağdaş form denemelerinden uzak, figürün morfolojik yapısının katledildiği Fuzuliler, Turgut Reisler...¹⁸⁶

¹⁸² Gündoğdu, a.g.m, s.

¹⁸³ Hamit Kınaytürk, Fatih Anıtı'nın Sanatçısı Gezer ile Anıt Üstüne söyleşi, *Sanat Çevresi*, Ekim 1987, s. 17

¹⁸⁴ İslamiyet öncesinde Mekke'nin tanrıçalarını simgeleyen heykellerdir. Lât, Menat ve Uzza'nın Tanrı'nın kızları olduğuna inanılırdı. Hubel ise, baş tanrıyı temsil ederdi. Bu heykeller (put) Kâbe'de yer almaktaydı. İslam inancına göre Muhammed Peygamber, İslamiyet'i getirdikten sonra bu putları yok etmiştir.

¹⁸⁵ Kreiser, a.g.m, s. 52-53

¹⁸⁶ Asuman Bayrak, Akademide Eğitim Heykelde Yanlış Kalıp, *İkibine Doğru*, Ağustos 1988, s. 50

İshak Reyna da benzer bir bakış açısıyla “Türk Büyükleri” heykellerinin milliyetçi-muhafazakâr anlayışı temsil ettiğini, bu heykellerin estetik ve yaratıcılıktan uzak olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁷

Bu eleştiriler yapılan heykelleri, hem konusu hem de dönemin sanat anlayışından uzak olmaları bakımından ele almaktadır.

1980’lerde Ankara’da “Türk Büyükleri”ne dair bir heykel projesi olmamıştır. Ancak 1987 yılında Yavuz Görey tarafından Türk Standartları Enstitüsü’nün bahçesinde yer almak üzere *Yıldırım Bayezid Heykeli* (Görsel 63) yapılmıştır.

1988 yılında Rumeli Hisarı sahil bölgesine, belediyenin siparişi üzerine Aydın Aşkan tarafından *Orhan Veli Heykeli* (Görsel 64) yapılmıştır. Elinde bir kitap ile oturur halde gösterilen Orhan Veli’nin yanındaki sütunun üzerinde bir kuş figürü bulunmaktadır. İshak Reyna’nın da yazısında belirttiği gibi bu kuş, Orhan Veli’nin İstanbul Türküsü’ndeki “başıma da konuyor, konuyor aman martı kuşları” dizelerini akla getirmektedir¹⁸⁸. Yine aynı şiirde geçen “Urumelihisarı’na oturmuşum, oturmuş da bir türkü tutturmuşum” dizelerinden ötürü heykelin yerinin Rumeli Hisarı olduğu söylenebilir.

İshak Reyna’nın da *Bardağı Taşırın Heykel* başlıklı yazısında belirttiği gibi bu heykelin el-ayak, vücut-baş oranlarında sorunlar bulunmaktadır.¹⁸⁹

Tarihsel kişiliklerin yer aldığı heykeller başlığında incelenecek diğer heykeller büstlerdir. Çeşitli devlet adamlarının, doktorların, sanatçıların büstleri, 1980’lerde kentlerde yer almıştır. Ancak bu büstlerle ilgili bilgiler, anıtlar ve tam boy heykellere göre daha azdır. Bulduğumuz bilgiler dahilinde, dönemde yapılan büstleri şu şekilde sıralayabiliriz: *Ayhan Işık Büstü* (1982, Tankut Öktem), İstanbul Deniz Müzesi’nde *Kaptan-ı Derya Büstleri* (1983, Haluk Tezonar), Fatih’te *Akşemseddin Büstü* (1985, Tamer Başoğlu), İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi’nde *Opr. Dr. Feyyaz Berkay¹⁹⁰Büstü* (1985, Tamer Başoğlu), Kalamış’ta *Fazıl Hüsnü Dağlarca Büstü* (1987, Tankut Öktem), Moda Mühürdar

¹⁸⁷ Reyna, a.g.m, s. 18

¹⁸⁸ A.g.m, s.18

¹⁸⁹ A.g.m, s. 18

¹⁹⁰ Feyyaz Berkay (1913-1991), İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi nöroşirürji profesörüdür.

Caddesi'nde *Haldun Taner Büstü* (1989, Haluk Tezonar) (Görsel 65), Moda Çocuk Parkı'nda *Fahri Korutürk Büstü* (1989, Haluk Tezonar) (Görsel 66).

3.1.3. Serbest Heykel Uygulamaları

1980'lerin kamusal alanda serbest heykel uygulamaları açısından en önemli örnek Ankara'da görülmektedir. Ankara Belediye Başkanı Ali Dinçer döneminde (1977-80), 1979 yılında, Ankara Park ve Bahçeler Müdürlüğü tarafından Remzi Savaş, Burhan Alkar ve Metin Yurdanur'a 'kenti plastik unsurlarla donatmak' projesi kapsamında heykel siparişleri verilmiştir. Proje kapsamında belirlenen bu üç sanatçı, heykel uygulaması gerçekleştirmiştir. Heykeller yerlerine yerleştirilmeden önce, sanatçıların tasarımları değerlendirilmiş ve içlerinden beğenilenlerin uygulamaya konulmasına karar verilmiştir.¹⁹¹ Burhan Alkar'ın *Barış* (Görsel 67) ve *Atılım* (Görsel 68) heykelleri, Sakarya Caddesi yaya bölgesine; Remzi Savaş'ın *Fıskiye (Çeşme)*'si (Görsel 69) Abdi İpekçi Parkı'na, *Uçuş* ve *Çift*'i ise Sakarya Caddesi Yaya Bölgesi'ne; Metin Yurdanur'un *Eller* (Görsel 70) heykeli, Abdi İpekçi Parkı'na, *Miras*'ı, (Görsel 71) Ankara Gar Meydanı'na,¹⁹²*Dayanışma* heykeli (Görsel 72) ise Sakarya Yaya Bölgesi'ne yerleştirilmek üzere seçilmiştir.¹⁹³ Bu heykellerden bazıları 12 Eylül'den önce yerine konulabilmiştir. Remzi Savaş'ın *Uçuş* ve *Çift* heykelleri ise daha yerine konulamadan, 12 Eylül darbesi olmuş ve bu heykellerin soyut anlatımları beğenilmeyerek, eritilmişlerdir. Heykelin eritilen malzemesiyle başka bir sanatçıya malzeme sağlanmış, konu ile ilgili Remzi Savaş'a bilgi verilmemiştir.¹⁹⁴ Metin Yurdanur'un *Dayanışma* heykeli de darbeden önce yerine yerleştirilememiştir. 1983 yılında, Belediye Başkanı Süleyman Önder,

¹⁹¹ Metin Yurdanur ile 29.05.2015 tarihinde yapılan görüşme.

¹⁹² Zeynep Yasa Yaman, Kamusal Alanda Anıt ve Heykel, s. 86, 87; Remzi Savaş, Türkiye'de Kamusal Dış Mekan Heykelinde Sivilleşme Yönelimleri, *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi IX. Ulusal Sanat Sempozyumu "Kamusal Alanda Sanat" Bildiriler Kitabı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No: 34, 2009, s. 198-199

¹⁹³ Metin Yurdanur ile 29.05.2015 tarihinde yapılan görüşme

¹⁹⁴ Remzi Savaş Tanıtım, <http://remzisavas.tripod.com/giris/giris.htm>

Yurdanur'un bu heykelinden haberdar olmuş ve bu yapıtı, Batıkent İlk Yerleşim Bölgesi'ndeki yer alan parka koymak için sanatçı ile görüşmüştür. Soyut bir ifade ile yorumlanan *Dayanışma*, bu şekilde parka yerleştirilmiştir.¹⁹⁵

Burhan Alkar'ın *Atılım* heykeli, uzay çağına gönderme yapmakta ve bu konudaki atılımları simgelemektedir.¹⁹⁶1988 yılında, Çankaya Belediyesi'nin Sakarya yaya bölgesinde yaptırdığı yeni düzenlemeler sırasında *Atılım* heykeli, yerinden sökülmüş ve çöpe atılmıştır.¹⁹⁷ Olay, dönemin basınında çok fazla yer bulmuştur. Bu olaydan sonra Güzel Sanatlar Eserleri Sahipleri Meslek Birliği (GESAM) ve Burhan Alkar, Çankaya Belediyesi'ne dava açmıştır. Alkar, davasının amacının sadece kendi heykelinin hakkını aramak değil, heykellere 'el uzatmanın' kolay olmayacağı mesajını vermek olduğunu belirtmiştir. Sakarya Caddesi yaya bölgesinde *Barış* isimli heykeli de bulunan sanatçı, olaydan önce belediyeye, çalışmalar nedeniyle eserlerin taşınması konusunda yardım edebileceğini söylemiş ancak belediye yardımını kabul etmemiştir.¹⁹⁸ Bir havuzun içinde yer alan *Atılım*, bu olaydan önce de zarar görmüştür. Alkar, bu olayı şöyle açıklamıştır:

Atılım heykeline birkaç yıl önce bir kamyon çarpmış, heykelin bir bölümü eğilmişti. O halini görüp zabıtaya sorduğumda, 'sarhoşun birinin kamyonla havuza girdiğini' söyledi. Bir elektrik direğinin böyle bir zarara uğradığını tasavvur edin, bir zabıta memuru icabında yakasından yakalıyor. Ama heykelde böyle bir alışkanlık yok. Yani topluma mal olmuş bir heykel, elektrik direği gibi ışık vermediği, elle tutulur bir fonksiyonu olmadığı için kaale alınmayabiliyor. Bu duyarlılığa ulaştırmak lazım bu sanat dalını. Heykeli kaldırım taşı söker gibi söküyorlar ve aynı yere atıyorlar, çöp gibi... Heykele el uzatmanın kolay olmayacağı mesajını ulaştırmak lazım.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Metin Yurdanur ile 29.05.2015 tarihinde yapılan görüşme. Sanatçı, birkaç yıl önce heykelinin çalındığını belirtmiştir.

¹⁹⁶ Günseli Önal, 'Atılım' parçalanıp çöpe atıldı, *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1988, s. 4

¹⁹⁷ Alkar'ın heykeli çöpe atıldı, *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1988, s. 4; Çöpe Atılan Heykel, *Hürriyet Gösteri*, Haziran 1988, s.44

¹⁹⁸ Önal, a.g.m, s. 4

¹⁹⁹ A.g.m, s. 4

GESAM ve Burhan Alkar'ın açtığı dava, 1989 yılında sonuçlanmış, heykeli söken DOKAP Yapı Şirketi ve Çankaya Belediyesi'nin, Alkar'a yedi yüz elli bin lira tazminat ödemesi kararı verilmiştir.²⁰⁰

Burhan Alkar'ın Sakarya Caddesi yaya bölgesinde yapılmış ikinci heykeli olan *Barış*²⁰¹'ta bir kadın ve erkek, gökyüzüne güvercin uçurmaktadır. Bu bölgede yapılan çalışmalar nedeniyle 1988'de yeri değişen heykeli için Burhan Alkar, yeni yerinin yanlış olduğunu belirtmiş ve ayrıca belediye başkanı Mehmet Altınsoy'a bir mektup göndererek heykellerin geceleri de aydınlatılması gerektiğini talep edeceğini söylemiştir.²⁰² Ancak buna dair bir uygulama görülmemiştir.

Remzi Savaş tarafından yapılan *Havuz Fıskiyesi*, aslında fıskiye olması amacıyla yapılmamış, ancak darbeden sonra gelen yönetim, bu heykelin fıskiye olmasına karar vermiştir.²⁰³

Metin Yurdanur tarafından yapılan ve halen Abdi İpekçi Parkı'nda yer alan *Eller*'i, için sanatçı, "Ellerin, beynin ve gözün bir parçası olduğunu düşünüyorum." diyerek, heykeldeki ellerin, çalışan, üreten ve yaratan elleri simgelediğini vurgulamıştır.²⁰⁴

Miras heykelinde, bir sfenks üzerine ters binmiş Nasreddin Hoca görülmektedir. Metin Yurdanur, heykelinin on bin yıllık Anadolu uygarlığının bir sentezi olduğunu söylemiş, geçmiş uygarlıkların bir ürünü olan Hitit sfenksi ve dün yaşamış, bugün yaşayan ve gelecekte yaşayacak olan Nasreddin Hoca'yı simgeleyen Anadolu uygarlığının bu heykelde anlatıldığını belirtmiştir.²⁰⁵

²⁰⁰ Ayşegül Sargut, Alkar'a 750 bin lira tazminat ödenecek, *Güneş*, 1 Haziran 1989, s. 10; İbrahim Ersaraç, Kente soluk veren heykeller, *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 2005, s. 14

²⁰¹ 2006 yılında heykelin kuru kırılmıştır. Bkz. Mahmut Lıcalı, Barış Heykeli'ne çirkin saldırı, s. 7. Ancak daha sonra onarılmıştır.

²⁰² Önal, a.g.m, s. 4

²⁰³ Metin Yurdanur ile 29.05.2015 tarihinde yapılan görüşme

²⁰⁴ Seden Bayat, Ankara'nın taştan elleri, *Hürriyet- Ankara Eki*, 9 Ocak 2001, s. 8.

Metin Yurdanur, kendisiyle yapılan görüşmede, Eller'in halk tarafından oldukça benimsendiğini, önünde fotoğraf çektirerek, eylemlerde, kendilerini bu heykelle bayraklar asarak, üstüne çıkarak ifade ettiklerini, bu sayede halka bütünleştiğini belirtmiştir.

²⁰⁵ Bayat, a.g.m, s. 8

Dönemin önemli heykellerinden biri, 1980 yılında İstanbul'da İlhan Koman tarafından yapılan *Akdeniz*²⁰⁶ heykelidir (Görsel 73). İsveç'te yaşayan İlhan Koman'ın yanına bir arkadaşıyla birlikte dönemin Halk Sigorta genel müdürü Ali Neyzi Bey gelmiş ve Koman'dan sigorta binasının önüne bir heykel yapmasını istemiştir.²⁰⁷ İlhan Koman, 'hareket ediyor hissi' veren heykelinin, Akdeniz'in kirlenmesine bir gönderme yaptığı da ifade etmiştir:

... Sinetik yanılgılardan istifade ederek, dalgalardan teşekkül eden, dalgaların meydana getirmeye çalıştığı bu ilaheyi mabudeyi sembol olarak aldım. Ama o aslında biraz sertçe bir heykeldir. Yüzüne baktığında, o biraz sert bakar. Bana ne haltlar etmeye kalkıyorsunuz, gibilerden. Yani Akdeniz'in kirlenmesi, mahvolması var ya! Hem bütün vekarı ile duran hem de aynı zamanda korkutan bir kadıncağız. İşte orada hareket olayı, karşıdan bakıldığı zaman görülmez. Fakat biraz sağa sola yürümeye başladığı zaman insan, o sinetik yanılma ile hakikaten bir nevi titreşim hisseder.²⁰⁸

Ortadoğu Teknik Üniversitesi kampüsünde, Mimarlık Fakültesi önünde, Amerikalı heykeltıraş Rolf Westphal tarafından 1982 yılında yapılmış olan *İsimsiz* (Görsel 74) heykel yer almaktadır. Heykel, kırmızı, sarı ve turuncu blokların yatay olarak, üç yükselti üzerine yerleştirilmesiyle oluşmuştur.²⁰⁹

ODTÜ'de yapılmış bir diğer heykel, Burhan Alkar tarafından yapılan, 1986 tarihli Uzak ve Gençlik Heykeli (Görsel 75)'dir. Bir havuz ortasında yer alan heykelde, genç kadın ve erkek figürleri gökyüzüne doğru uzanmaktadır.²¹⁰

1980'lerde İstanbul ve Ankara'da ağaç heykel uygulamaları görülmektedir. Kuruyan ağaçların değerlendirilmesiyle ortaya çıkan bu örneklerin ilki, 1985 yılında İstanbul'da Beşiktaş Kaymakamlığı önünde gerçekleştirilmiştir.

²⁰⁶ Ankara Sanat'ın Aralık 1980 tarihi sayısında "Koman'ın Heykeli" başlığıyla çıkan haberde heykelin adı "Ana" olarak belirtilmiştir. Heykel, İlhan Koman'ın 2005 yılında Yapı Kredi Kültür ve Sanat tarafından düzenlenen retrospektif sergisi nedeniyle Galatasaray'daki Yapı Kredi Plaza önüne taşınmıştır. Heykel, 2014 İsrail protestoları sırasında birtakım göstericiler tarafından kırılmış, ancak sonradan onarılmıştır. *Akdeniz*, şu anda Levent'teki Yapı Kredi Plaza önünde yer almaktadır.

²⁰⁷ Arslan Mengüç, İlhan Koman Heykellerini Anlatıyor, *Hürriyet Gösteri*, Şubat 1987, s. 66.

²⁰⁸ Mengüç, a.g.m, s. 67

²⁰⁹ ODTÜ'lü öğrenciler arasında bu heykelin gölgesinin "ATA" yazısı oluşturduğuna dair bir söylenti vardır.

²¹⁰ ODTÜ öğrencileri arasında bu heykel, "C Heykeli" olarak bilinmektedir.

Beşiktaş Kaymakamlığı önünde yıkılma tehlikesi nedeniyle kesilen ağaç, dönemin kaymakamı Atilla Vural'ın desteğiyle Güzide Tezeller tarafından heykel niteliğine dönüştürülmüştür (Görsel 76).²¹¹

Dönemin diğer ağaç heykelleri, Ankara'da bulunmaktadır. Hızır İnan, Oğuz Ermumcu tarafından gerçekleştirilen bu ağaç heykellerden bir kısmının, 1989-91 yılları arasında yapıldığını ve Jandarma Genel Komutanlığı Sosyal Tesisleri'nde yapıldığını söylemektedir.²¹²

Atatürk Bulvarı üzerindeki Celal Bayar İş Merkezi/Türk Hava Yolları binası önünde yer alan Oğuz Ermumcu'ya ait *Doğa* (Görsel 77) isimli ağaç yontma heykel, 1988 yılında yapılmıştır. Eser, o zaman Türk Hava Yolları yerinde bulunan Interbank'ın müdürü Niyazi Erdoğan'ın katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.²¹³ Ağacın bir tarafı ise Necdet Odtekin işlemiştir.²¹⁴ Heykelin üzerindeki levhada "Aralık 1991" tarihi bulunmaktadır fakat dönemin süreli yayınlarından 1988 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.²¹⁵

1989 yılında Metin Yurdanur, *Kaynak* heykelini (Görsel 78), bireysel bir sipariş üzerine yapmış ve heykel, Atakule Alışveriş Merkezi'nin içine yerleştirilmiştir. Heykelde, bir kadın, elinde testi tutarken gösterilmiştir.²¹⁶

Erdağ Aksel tarafından 1989 yılında 2. Uluslararası İstanbul Bienali için İstanbul'daki Aya İrini Kilisesi'nin bahçesi için yapılan *İrene İrene İçin Ölçüler* (Görsel 79) isimli heykel, Ankara Belediyesi tarafından satın alınmış²¹⁷ ve 1990

²¹¹ Beşiktaş Kaymakamlık binası..., *Sanat Çevresi*, Haziran 1985, s. 83. Heykel bugün yerinde yoktur. Beşiktaş Kaymakamlığı'nda esere ilişkin bir bilgi bulunmadığı öğrenilmiştir.

²¹² Hızır İnan, Ankara'da Açık Hava Heykelleri, Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Ankara, 1995

²¹³ Bu bilgiler, Celal Bayar İş Merkezi'nde teknik eleman görev yapan Ferdi Uğur ile 17.03.2015 tarihinde yapılan görüşmeden edinilmiştir

²¹⁴ Ali Baydaş, Doğada kuruyan yontuda yaşıyor, *Tempo*, 8- 14 Ocak 1989, s. 69

²¹⁵ 2000'li yıllarda Atatürk Bulvarı'nda yapılan yol genişletme çalışmalarından önce Doğa'nın, bugünkü yerinden birkaç metre daha ileride yer aldığı bilinmektedir. Heykel, yol çalışmaları nedeniyle kaldırılmak istenince, iş merkezi çalışanları tarafından içeriye doğru alınmıştır. (Ferdî Uğur ile yapılan görüşme)

²¹⁶ Atakule Alışveriş Merkezi 2014 yılında yıkılmaya başlanınca heykel, Atılı Spor Kulübü'ne taşınmıştır. Metin Yurdanur ile 29.05.2015 tarihinde yapılan görüşme.

²¹⁷ Hızır İnan, a.g.e, s. 104

yılında Bahçelievler Adnan Ötüken Parkı'na yerleştirilmiştir.²¹⁸ Doğan Kuban, Erdağ Aksel'in "Aya İrini'nin kütleli yapı gerçeği ile karşıtlık yaratan modern bir dikilitaş, bir totem direği ya da mimarının heykel yoluyla yorumunu önerdiğini" belirtmiştir.²¹⁹ Yani heykel, belli bir mekân için tasarlanmış, Adnan Ötüken Parkı'nda ise mekânla örtüşen anlamını kaybetmiştir.

Ankara'nın SHP'li belediye başkanı Murat Karayalçın döneminde (1989-1994) "Çevresel Sanat Etkinlikleri" adıyla kentte çeşitli heykeller yapılmıştır.²²⁰ Proje kapsamında yapılan heykeller, Mehmet Aksoy'un *Periler Ülkesinde* (Görsel 80) ve Azade Köker'in *Tutku* (Görsel 81) isimli heykelleridir ve Altındağ Altınpark'a yerleştirilmişlerdir.²²¹

"Serbest heykel uygulamaları" başlığında incelenen dönem heykelleri içinde konu seçiminin sanatçılara bırakıldığı uygulamalarda, *Eller, Atılım, Periler Ülkesinde* ve *Tutku*'da olduğu gibi daha farklı yönelimler ortaya çıkmaktadır. Konu seçimlerinin yönetimlerce belirlendiği heykellerin ise daha geleneksel çizgilerde yer aldığı görülmektedir.

3.1.4. Anıtlar ve Diğer Heykel Uygulamaları

"Anıt", bir olayın, bir kişinin ya da bir topluluğun anısına adanmış her türlü yapı ya da heykel anlamına gelmektedir. Ancak zaman içinde bu tanım, değişikliğe uğramış ve bir anıya adanmış olsun olmasın kentsel mekânlarda yer alan her türlü yapıt anlamına gelmiştir.²²² Yine de tez kapsamındaki heykelleri gruplarken,

²¹⁸ Mustafa Servet Akpolat, İrene İrene Heykeli, Mustafa Servet Akpolat, Erdal Eser (Ed.). *Ankara Başkent'in Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 2004, s. 64. Heykel, şu anda yerinde bulunmamaktadır.

²¹⁹ Doğan Kuban, *Tarihi Çevre ve Heykel (Üç Boyutlu Yapıt)*. *Uluslararası 2. İstanbul Bienali*. İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, 1989

²²⁰ Zeynep Yasa Yaman, *Cumhuriyet'in İdeolojik Anlatımı Olarak Kamusal Alanda Anıt ve Heykel*, s. 87

²²¹ 1994'te Refah Partisi'nden belediye başkanı seçilen Melih Gökçek, "ben böyle sanatın içine tükürürüm" diyerek Mehmet Aksoy'un heykelini kaldırtmıştır. Heykelinin kaldırılması üzerine sanatçı Mehmet Aksoy, dava açmış ve 2005 yılında heykelin yerine konulmasına ve Melih Gökçek'in, Mehmet Aksoy'a 250 milyon lira manevi, 1 milyon lira maddi tazminat ödemesine karar verilmiştir. Bkz. Gökçek'in kaldırıldığı heykel yerine kondu, *Sabah*, 22 Mart 2005, <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/03/22/siy110.html>

²²² Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, "Anıt" maddesi, (1986). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (8. Bs. 2005). İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 22

klâsik anlamda “anıt”lar, diğer heykellerden ayrı gruplanarak bu başlık altında incelenmiştir.

1980’li yıllarda belediyeler, bakanlıklar ve çeşitli kuruluşlar tarafından kentler için heykel siparişleri verdiliği bilinmektedir. Bu heykellerde genel olarak, kente ait simgelerin konu edildiği görülmektedir. Zonguldak’ta bulunan *Madenci Anıtı* (1986, Tankut Öktem)²²³, Trabzon’da *Horon*²²⁴ (1985, Erdoğan Deveci) ve *Şahmeran*²²⁵ (1986, Berika Kıram İpekbayrak), Rize’de *Çay ve Horon* (1987, Metin Yurdanur) isimli eserler, kentlerde siparişlerle yapılmış heykel örnekleridir.

Ankara’da ise bu dönemde çeşitli parklarda ve kuruluşlarda anıtlar yapıldığı görülmektedir.

Hüseyin Gezer tarafından 1982 yılında yapılan *Polis Şehitleri Anıtı* (Görsel 82) ve Ankara Necatibey Caddesi’nde bulunmaktadır. Anıtta, çokgen mermer bir kütleyle sırtını dönmüş, birbirine sarılarak ağlayan anne ve kız çocuğu figürü görülmektedir.²²⁶

1983 tarihli *Seymenler Anıtı* (Burhan Alkar) (Görsel 83), kendisiyle aynı adı taşıyan Seymenler Parkı’nda yer almaktadır. Alkar, Ankara seymenini at üzerinde bayrak tutarken ve saz çalarken göstermiştir.

Seymenler Parkı, Atatürk’ün 100. doğum yılına armağan olarak yapımına başlanmış ve 1983 yılında tamamlanmıştır.²²⁷ Daha sonraki yıllarda heykelde,

²²³ Zonguldaklı işçileri anıtta yer alan bir madenci figürün,, dönemin Maden-İş Sendikası başkanı Mehmet Tezer’e benzettiklerinden ötürü anıta “Mehmet Tezer Anıtı” adını takmışlardır. Bkz. Tefik Taş, a.g.m, s. 39.

²²⁴ Heykel, hemzemin geçit inşası nedeniyle 2012 yılında kaldırılmıştır. Anıt, geçitin yapımının tamamlanmasının ardından 2014 yılında yerine konulmuştur. Bkz. Trabzon’un Simgelerinden Metalden Horon Heykeli Artık Yok, 2 Ağustos 2012, <http://www.haberler.com/trabzon-un-simgelerinden-metal-den-horon-heykeli-3831474-haberi/>; Trabzon’un Simgesi Horon Anıtı Eski Yerine Yerleştirildi, *Milliyet*, 5 Mart 2014, <http://www.milliyet.com.tr/trabzon-un-simgesi-horon-an-iti-eski-trabzon-yerelhaber-63178/>

²²⁵ Hükümet konağı karşısına yerleştirilen heykel, daha sonra Şahmeran Hamamı karşısına, 2004 yılında da Alimenteşoğlu Caddesi kavşağına konulmuştur. Bkz. En ünlü ve en tartışmalı heykeller, 7 Ekim 2006, <http://www.haber7.com/kultur/haber/190315-en-unlu-ve-en-tartismali-heykeller>

²²⁶ Bahsedilen anne ve çocuk figürleri, anıta ait fotoğraflarda yer almasına karşın günümüzde bulunmamaktadır.

²²⁷ Yüksel Öztan, Seymenler Parkı, Mustafa Servet Akpolat, Erdal Eser (Ed.). *Cumhuriyet Dönemi. Ankara Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi*, Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 2004, s. 296

sanatçının imzasının yer aldığı bölüm ve at figürünün dizginleri kırılmıştır.²²⁸ Ankara'nın önemli kamusal alanlarından olan park, kentin simge alanlarından biri olmuş, buradaki *Seymenler Anıtı* ise parkın simgesi haline gelmiştir.

1989 yılında SHP'li Mamak Belediyesi, Tuzluçayır semtinin ilk parkı olarak açılan parka, 1983 yılında geçirdiği kalp krizi sonucu vefat eden Alevi ozanın ismi verilmiş ve Çınar'ın heykeli yapılmıştır. (Görsel 84-85) Heykel, Metin Yurdanur tarafından yapılmış ve açılışında dönemin SHP Genel Başkanı Erdal İnönü de yer almıştır.²²⁹ Yurdanur, elinde sazıyla betimlenen ozanın, sol elini yukarı kaldırarak "peşimden gelin" çağrısı yaptığını, bir anlamda direniş sembolü olduğunu söylemiştir.²³⁰

Diğer heykel uygulamaları içinde değerlendirebileceğimiz Hasat Sonu (1988) (Görsel 86), Ankara'da bulunan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, kuruluşunun 50. yılını kutlamak ve ülkenin sosyal ve kültürel yaşamına katkıda bulunmak amacıyla bir heykel yarışması açması sonucunda yapılmıştır. Yarışmayı Burhan Alkar kazanmış ve heykel, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bahçesine yerleştirilmiştir. Bulunduğu yere uygun olarak çiftçilerin yaşamından bir sahne sunmakta ve çiftçi figürlerinin arkasında TMO harfleri yükselmektedir.²³¹

Örneklerde görüldüğü gibi anıtlar ve diğer heykel uygulamaları figüratif özellik göstermektedir.

3.1.5. 12 Eylül'den Sonra Kaldırılan Heykeller

12 Eylül 1980 darbesi, aynı zamanda sanata da vurulmuş bir darbedir. Bu dönemde, daha önceden yapılmış çok sayıda heykel, yıkılmış ya da kaldırılmıştır.

²²⁸ Günseli Önal, a.g.m, s. 4

²²⁹ Oya Armutçu, Tuzluçayır'a ozan heykeli. *Hürriyet*, 27 Ekim 1989, s. 15; Metin Yurdanur ile 29.05.2015 tarihinde yapılan görüşme. Alevi ozan Feyzullah Çınar, Tuzluçayır'da yaşamış ve belediye işçisi olarak çalıştığı sırada Kurtuluş Parkı'nda geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etmiştir. Heykel, daha önce saldırıya uğramış, Tuzluçayır Muhtarlığı'nın talebi üzerine (Tuzluçayır Muhtarlığı ile yapılan görüşme) Mamak Belediyesi tarafından sanatçısına değil, başka birine yaptırılmıştır. 2015 Mayıs ayında ise heykel, yine saldırıya uğramış, sazi kırılmıştır. Bkz. Çınar'ın heykeline saldırı, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 2015, s. 5

²³⁰ Metin Yurdanur ile 29.05.2015 tarihinde yapılan görüşme

²³¹ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Heykeli Seçildi, *Hürriyet Gösteri*, Ekim 1988, s. 51

1973 yılında Cumhuriyet'in 50. yılını kutlamak amacıyla İstanbul'a yirmi heykelin büyük çoğunluğu, 12 Eylül'den sonra yok edilmiştir. Füsun Onur'un Fındıklı Parkı'nda bulunan soyut kompozisyonu (Görsel 87) ise 1985 yılında belediye tarafından kaldırılmıştır.²³² Sanatçı, belediye ile görüşerek heykelinin peşine düşmüş ancak çabaları sonuçsuz kalmıştır.²³³

Mehmet Uyanık'ın Beşiktaş'ta yer alan *Birlik* heykeli (Görsel 88), dönemin İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'ın isteğiyle belediye işçilerince kırılarak yok edilmiştir. Heykeltıraşların tepkisi üzerine Dalan'ın verdiği cevap "yerine yenisini yaptırırız" olmuştur.²³⁴ Yavuz Görey'in Maçka Taşlık Parkı'ndaki bronz soyut heykeli, 1984 yılında kasıtlı olarak bir kamyon çarpması sonucunda kaldırılmıştır. Namık Denizhan'ın Taksim Gezi Parkı'nda yer alan *İkimiz* heykeli (Görsel 89), 12 Eylül'den sonra 1984 yılında Şişli Belediye başkanı olan Mehmet Emin Sungur tarafından zarar gördüğü için onarmak amacıyla kaldırtmıştır. Aradan zaman geçmesine rağmen heykeli yerine konmayan sanatçı, belediye başkanına telefon açmış ve "halktan tepkiler geldiği için heykelin yerine konmayacağını, yerine hayvan figürleri yerleştirileceği" bilgisini almıştır. Tamer Başoğlu'nun Bediha Muvahhit anısına yaptığı soyut çalışma (Görsel 90) Yenikapı Sahil Parkı'na yerleştirilmiş, 1986 yılında ortadan yok olmuştur. Olaydan sonra Namık Denizhan, heykelinden bir daha haber alamamıştır. Nusret Suman'ın Saraçhane'de Fatih Belediyesi yanında gerçekleştirdiği *Mimar Sinan* heykeli, 1980 yılında kaybolmuştur.²³⁵ Kamil Sonad ve Seyhun Topuz'un heykelleri yine 80'li yıllarda kaybolmuş ya da yerinden edilmiştir.

1960'ta yirmi yaşındayken Beyazıt Meydanı²³⁶'nda yapılan gösteri sırasında polis tarafından öldürülen Turan Emeksiz anısına, vurulduğu yere Semahat Acuner tarafından 1963'te *Hürriyet*²³⁷ isimli soyut bir anıt dikilmiştir. Heykel, 1985 yılında

²³² Bakçay, a.g.m., s. 48.

²³³ Çağlayan, a.g.m, s. 44

²³⁴ Nilüfer Ergin, Kentsel Alanda Heykel ve Bir Eğitim Modeli Önerisi, *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2. 2005, s.109.

²³⁵ Çağlayan, a.g.m, s. 43-44

²³⁶ Meydanın o dönemki adı "Hürriyet Meydanı"dır.

²³⁷ Turgay Gülpınar, anıtın hürriyet şehitlerine ithafen yapıldığını ancak bulunduğu yer nedeniyle "Turan Emeksiz Anıtı" olarak anılmaya başlandığından söz etmektedir. Bkz. Turgay Gülpınar, *Şehitliğin İnşası ve*

yerinden kaldırılarak bulunduğu caddenin karşısına taşınmıştır. Turgay Gülpınar, anıtın yerinin değiştirilmesinin, ne Emeksiz'i, ne yaşanan protestoları ne de Beyazıt Meydanı'nda toplanan öğrencileri anımsatmadığını söylemektedir.²³⁸ Ferda Çağlayan ise anıtın, 1981 yılında Kenan Evren'in "kaldırın bu diken" talimatıyla kaldırıldığını belirtmektedir.²³⁹ Anıt, halen Beyazıt'ta bulunmaktadır.

1975 yılında Antalya Festivali kapsamında kente heykeller yapılmıştır. Bunlardan biri olan Kuzgun Acar'ın *Haşim İşcan* heykelinde (Görsel 91), İşcan'ın çalışkanlığını simgeleyen bir el ve elin bileğine işlenmiş Haşim İşcan portresi yer almaktadır. Mehmet Aksoy'un festival kapsamında yaptığı İşçi ve Çocuğu (Görsel 92) isimli heykeli, 12 Eylül'den sonra Antalya belediye başkanı olan bir general tarafından yerinden kaldırılarak, Karaalioğlu Parkı'nın içinde görünmeyen bir yere konulmuştur. Kuzgun Acar'ın heykeli ise kaldırılıp, Konyaaltı Parkı'na konulmuştur.²⁴⁰

Ankara Beşevler'de bulunan Körler Ortaokulu'nun²⁴¹ bahçesinde bulunan çıplak bir kadın ve erkek heykeli, 1985 yılında okulu ziyaret eden Kenan Evren'in talimatıyla kaldırılmıştır. Kalorifer dairesine inen merdivenlere, dışarıdan sadece kafaları görülecek biçimde gömülmüşlerdir. 1936 yılında Beden Eğitimi Yüksek Enstitüsü için yapılan bu okul binasının bahçesine güçlü fizikleri ve kaslarıyla sporcuyu temsil eden bu heykeller, bina Görme Engelliler Okulu'na dönüştükten sonra da yerinde kalmaya devam etmiştir. Kenan Evren, görme özürlülerin eğitim aldığı okulda bu heykellere gereksinim olmadığını belirtmiş ve heykellerin, güzel sanatlar eğitimi yapıldığı bir okulda bulunmasının daha doğru olacağını ilgililere aktardığını söylemiştir.²⁴²

İmhası :Turhan Emeksiz Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Ankara. s. 164-165

²³⁸ Gülpınar, a.g.e, s. 203

²³⁹ Çağlayan, a.g.m, s. 42

²⁴⁰ Güngör Türkeli, Bir başka heykel öyküsü, 6 Haziran 2010, <http://www.antalyabugun.com/makale/bir-baska-heykel-oykusu-8890.html>

²⁴¹ Okulun adı bugün Mithat Enç Görme Engelliler Okulu'dur. Buradaki heykeller ile ilgili bilginin alındığı kaynakta okulun adı "Körler Okulu" olarak geçmektedir. Okulun adının sonradan değiştiğine ya da bu kullanımın yazarın tercihi olup olmadığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

²⁴² Nuri Kaynar, Evren "Kaldırın" dedi merdiven altına attılar, *İkibine Doğru*, 4 Haziran 1989, s. 53

Bu örneklere bakıldığında, 12 Eylül'ün özellikle çıplak, soyut ve politik olarak kendileriyle ters düşen heykellere karşı olumsuz tutum içinde olduğu söylenebilir.

3.2. 1980'lerin Sergilerinde Heykel

Bu bölümde Devlet Resim ve Heykel (1939-), Yeni Eğilimler (1977-87,1994), Günümüz Sanatçıları İstanbul (1980-), Öncü Türk Sanatından Bir Kesit (1984-88) ve Fındıklı Park Sergileri, incelenmiş ve dönemin değişen heykel anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dış mekânda gerçekleştirilen Fındıklı Park Sergileri dışındaki sergiler de halka açık kamusal mekânlarda düzenlenmişlerdir. Ancak bu mekânlar kapalı mekânlar olduğundan, kamusal nitelik taşımalarına rağmen, halk ile dış mekânlarda yer alan yapıtlar kadar iletişim kuramamışlardır.

3.2.1. Devlet Resim ve Heykel Sergileri

1939 yılında ilki gerçekleştirilen Devlet Resim ve Heykel Sergileri (DRHS)'nin amacı, ilk serginin açılışında dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel tarafından, "*plastik sanatlar alanında çalışan tüm sanatçıları bir araya getirmek, aynı çatı altında toplamak*" olarak açıklanmıştır.²⁴³

İlk yıllarda resim ve heykel alanının jürileri aynıyken, 1946 yılında serginin yönetmeliği değişmiş, resim ve heykel jürisinin ayrı olmasına karar verilmiştir. Bu karardan sonra resim jürisi, Milli Eğitim Bakanı başkanlığında yedi kişiden oluşmuştur. Diğer jüri üyelerinden birinin Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü başkanı olması ve kalan beş kişinin, her yıl Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmesine karar verilmiştir. Heykel jürisinin ise üç kişiden oluşmasına ve jüri başkanlığını yine Milli Eğitim Bakanı'nın yapmasına karar

²⁴³ Sevil Dolmacı, *1939-1950 Yılları Arasında Devlet Resim ve Heykel Sergileri*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2006, s. 30

verilmiştir. Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölüm Başkanı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirleyeceği bir heykeltıraşın da diğer jüri üyeleri olması uygun bulunmuştur.²⁴⁴

Başlangıcından itibaren tek büyük toplu sergi olan bu etkinliğin, 1970'li yıllarda sanat ortamında görülen gelişmelere, özerkleşmelere ve diğer toplu sergilere bağlı olarak etkisini yitirdiği görülmektedir.²⁴⁵ Nitekim 1979 yılında düzenlenen 40. Devlet Resim ve Heykel Sergisi, *bundan sonraki sergilerde anlayış ve eğilim ayrımı gözetmeyeceğini, çağdaş sanatın ileriye dönük, itici güç taşıyan yapıtlarına öncelik taşıyacağını, özgünleşme ve yenileşme eğilimlerini ön plana çıkarma amacına yöneldiğini* açıklamıştır.²⁴⁶

Devlet Resim ve Heykel Sergileri'nde yaşanan bir takım olumsuzluklar, 1980 yılında Görsel Sanatçılar Derneği'nin, **41. Devlet Resim ve Heykel Sergisi**'ne katılmama çağrısında bulunması sonucunu doğurmuştur. Çağrıda, 40. DRHS'ye yapıtların veriliş tarihinin üzerinden bir yıl, serginin kapanışından beş ay geçmesine rağmen yapıtların sanatçılara teslim edilmediği, bunun yanısıra yapıtların nerede ve ne koşullarda tutulduğunun bilinmediği, seçici kurul tarafından satın alınması kararlaştırılan eserler içinse hala bir ödeme yapılmadığı belirtilmiştir. *“DRHS'ni oluşturan yönetmelikteki olumlu yaklaşımların daha ileri ve demokratik bir yapıya dönüştürülmesine çalışılırken tüm bu çabaları altüst eden, tekrar geriye dönüşü getirerek çağdaş sanat dinamiğini kısıtlayan, düşünme ve yaratma özgürlüğünü yok eden yine bu zihniyetin politik uygulayıcılarıdır.”* açıklamalarının bulunduğu çağrıda, sanata ve sanatçıya uygulanmakta olan gerici kültür politikalarına karşı tüm sanatçılar dayanışmaya çağırılmıştır.²⁴⁷ 41. DRHS'de heykel dalında ödül verilmemiştir.

42. DRHS'de Aytaç Katı'nın Genç Kız Büstü (Görsel 93), Erol Kınalı'nın *İç ve Dış Çelişkiler* isimli alçı heykeli (Görsel 94) heykel dalında ödül alan yapıtlar olmuştur.

²⁴⁴ A.g.e. s. 33

²⁴⁵ Pelvanoğlu, a.g.e, s. 2, 98

²⁴⁶ A.g.e, s. 203

²⁴⁷ Görsel Sanatçılar Derneği 41. Devlet Resim Heykel Sergisi'ne Katılmama Çağrısında Bulundu, *Sanat Çevresi*, Mayıs 1980, s. 14.

Öte yandan DRHS'ye olan ilginin üç yıldır azaldığı ve önde gelen pek çok sanatçının bu sergiye yine yapıt vermemiş olması sanat gündeminde yer almıştır.²⁴⁸

29 Ekim 1982'de açılan **43. DRHS**'de²⁴⁹ yüz on üç resim ve yirmi üç heykel yer almıştır.²⁵⁰ Heykel alanında ödül alan yapıtlar; Turhan Çetin'in *Büst* (Görsel 95) ve Refa Emralı'nın *Horoz* (Görsel 96) Nüzhet İslimyeli, bu yapıtları ödülü hak eden, başarılı eserler olarak yorumlamıştır.²⁵¹

Nüzhet İslimyeli, "43. D. Resim ve Heykel Sergisi" isimli yazısında, bu sergilere dört yıldır önde gelen sanatçıların katılmadığını belirtmiştir. Bunun nedenini, seçici kurula güvensizlik olarak belirten İslimyeli, ülkemizde pek çok önemli sanatçı varken neden seçici kurulun bu isimlerden oluştuğunu sorgulamıştır. Ayrıca DRHS'nin son yıllarda belirli kişilere hizmet ettiğini ve bu sergileri sanatsallıktan uzak bulduğunu ifade etmiştir.²⁵²

44. DRHS²⁵³'nin seçici kurulu ve ülkenin önde gelen pek çok sanatçısının neden bu sergilere katılmadığı tartışma konusu olmuştur. İslimyeli, seçici kuruldaki üyelerin çoğunun Gazi Eğitim Enstitüsü mezunu olduğunu ve ödül alan yapıtların çoğunun da bu okuldan mezun olan sanatçılar olduğunu ve bu durumu sorgulamak gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁴

Serginin heykel dalında Remzi Savaş'ın *Büs'*ü (Görsel 97) ödül almıştır.

²⁴⁸ Devlet Resim ve Heykel Sergisi, *Ankara Sanat*, Haziran 1982, s. 33

²⁴⁹ Serginin seçici kurulunu, Şemsettin Arel, Namık Arkun, Ferit Edgü, Veysel Günay, Şükriye Işık, Özer Kabaş, Zekai Ormanlı, Remzi Savaş ve Nevzat Yüzbaşıoğlu Hamit Kınaytürk'ün Temmuz 1982'de yayımlanan *Sanat Çevresi*'ndeki yazısında, seçici kurulda bu isimlerden Nevzat Yüzbaşıoğlu ve Veysel Günay bulunmazıp Mehmet Özel'in yer aldığını belirtmiştir.

²⁵⁰ Hamit Kınaytürk, 43. Devlet Resim ve Heykel Sergisinde Ödül Kazanan Yapıtlar Belli Oldu, *Sanat Çevresi*, Temmuz 1982, s.26

²⁵¹ Nüzhet İslimyeli, 43. D. Resim ve Heykel Sergisi, *Ankara Sanat*, Aralık 1982, s.5; Kınaytürk, a.g.m, s. 26-27

²⁵² İslimyeli, a.g.m, s.4-5-13

²⁵³ Serginin seçici kurul başkanı genel müdür Özel, diğer üyeler ise; Halil Akdeniz, Mustafa Aslıer, Mustafa Ata, Örcün Barışta, Dinçer Erimez, Zafer Gençaydın, Kaya Özsezgin ve Ferit Özşen'dir.

²⁵⁴ İslimyeli, 44. D. Resim ve Heykel Sergisi, *Ankara Sanat*, Ocak 1984, s. 18-20

45. DRHS'de yüz onsekizi resim, on dokuzu heykel olmak üzere toplam yüz otuz yedi yapıt sergilenmiştir. Erdal Karacaören'in *İlerleyiş* isimli ağaç eseri (Görsel 98), heykel dalında ödül alan tek yapıt olmuştur.

Serginin seçici kurulu, sergi raporunda heykel dalının doyurucu olmadığını ve gelecek yıllarda katılımın artması için çareler aranacağını belirtmiştir.²⁵⁵

30 Ekim-30 Kasım 1985 tarihleri arasında gerçekleştirilen **46. DRHS**²⁵⁶'de beş yüz on sekiz resim ve elli heykel incelenmiş, bunlardan seksen altı resim ve on yedi heykel sergilenmeye değer bulunmuştur. Osman Mete Demirbaş'ın *Kompozisyon* adlı ahşap soyut (Görsel 99) ve Meriç Hızal'ın *Ana ve Çocuk* isimli bronz heykeli (Görsel 100) başarı ödülü almıştır.²⁵⁷

Seyfi Başkan, sergi ile ilgili yazısında, seçilen yapıtların Türk resim ve heykel sanatının bir kesitini vermesinin beklendiğini ancak serginin, çağdaş Türk sanatının bugünkü yerini ve düzeyini göstermekten çok uzak olduğunu belirtmiştir.²⁵⁸

1986 yılında gerçekleştirilen **47. DRHS**'nin heykel alanında Tamer Başoğlu'nun *Kompozisyon* (Görsel 101) ve Hakkı Karayığitoğlu'nun *Podyumda Model* (Görsel 102) eserleri ödül almıştır.

30 Ekim 1987'de Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nde açılan **48. DRHS**'nin seçici kurulunda Sadi Diren, Devrim Erbil, Belkıs Mutlu, Mustafa Aslıer, Haluk Tezonar, Rüçhan Arık, Zafer Gençaydın ve İhsan Yüceözsoy yer almıştır. Yarışmaya yetmiş beş resim ile on sekiz heykel katılmıştır. Heykel dalında Osman Dinç'in *Ahlat'a Ağıt* (Görsel 103) isimli eserleri ödül almıştır.²⁵⁹

Bu sergiden itibaren ödüllerde yerleştirmeler ve farklı tekniklerde yapılmış eserlerin yer aldığı görülmektedir.

²⁵⁵ 45. Devlet Resim ve Heykel Sergisi, *Ankara Sanat*, Aralık 1984, s. 13

²⁵⁶ Seçici kurulunun başkanlığını Güzel Sanatlar Genel Müdürü Mehmet Özel'in yapmıştır. Diğer üyeler ise; Özdemir Altan, Tamer Başoğlu, Sadi Diren, Kayıhan Keskinok, Kaya Özsezgin, Mustafa Pilevneli ve Adnan Turani'dir

²⁵⁷ Seyfi Başkan, 46. Devlet Resim ve Heykel Sergisi, *Ankara Sanat*, Aralık 1985, s. 18

²⁵⁸ A.g.m, s. 18

²⁵⁹ 48. Devlet Resim- Heykel Sergisi Ödüllerini Kazananlar Açıklandı, *Sanat Çevresi*, Temmuz 1987, s. 47

49. DRHS'de Turhan Çetin'in *Kompozisyon* (Görsel 104), Bora Türkan'ın *Karışık* (Görsel 105) ve Ayhan Yılmaz'ın *Sevgi* (Görsel 106) isimli eserleri heykel alanında ödül almıştır. Bu eserlerde soyutlamacı yönelimdedir.

Ahmet Köksal, bu sergide Batı'nın güncel akımlarına, çağdaş ve öncü görünme özentisiyle bağlantı ve geleneksel birikimleri kişisel bir çözüme ulaştırma çabası olmak üzere iki eğilimin hakim olduğunu belirtmiştir.²⁶⁰

50. DRHS'de, heykel ve resim dallarının yanı sıra ilk kez seramik, özgün baskı ve gravür dallarında da ödül verilmiştir.

Heykelde Turhan Çetin, *Adsız* eseriyle (Görsel 107) birinci olmuştur. Mümtaz Demirkalp, *Dört Fotoğraf Bir Yatak* (Görsel 108) ile ikinci; Ayhan Yılmaz, *Sona Doğru* (Görsel 109) ile üçüncü olmuştur.

50. DRHS ile seramik ve heykel dalının ayrılması, bu iki alanda gördüğümüz eser sayısının artmasını sağlamıştır. Ödül alan eserler, yerleştirme, soyut ya da kavramsal içerikli işlerdir.

DRHS, dönemdeki incelenen diğer sergilere oranlara daha fazla geleneksel anlayışta yapıtta ödül vermiştir.

3.2.2. Yeni Eğilimler Sergileri²⁶¹

İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1976 yılında bir "Planlama Programlama Grubu" oluşturmuş ve bu grup, Akademi'nin kuruluşunun 100. yılı olan 1983'e, 1977'den başlayarak bir birikimin oluşmasını sağlayacak bir plan hazırlamıştır. Plan çerçevesinde 1977 yılından 1987'ye kadar her iki yılda bir sergiler ve farklı bir konuyu ele alan sempozyumlar, "İstanbul Sanat Bayramı" adı altında gerçekleşmiştir. *Yeni Eğilimler Sergileri*, Sanat Bayramı'nın sergi etkinliğidir. Bu etkinliklere 1987 yılında ara verilmiş, 1994'te sonuncusu

²⁶⁰ Ahmet Köksal, 49. Devlet Sergisi ve Günümüz Sanatçıları, *Milliyet Sanat*, 15 Temmuz 1989, s. 56

²⁶¹ Bu sergiler hakkında detaylı bilgi için bkz. Begüm Akkoyunlu, *Çağdaş Türk Sanatında İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergileri ve 'Yeni'nin Kimliği*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2003.

yapılmıştır.²⁶² Tez kapsamında 1981-87 arasındaki Yeni Eğilimler Sergileri'nde ödül alan heykeller incelenmiştir.

24 Ekim-14 Kasım 1981 tarihleri arasında gerçekleştirilen **3. Yeni Eğilimler Sergisi**'nde daha önceki sergilerde olduğu gibi resim, heykel gibi ayrımlar yapılmamıştır. Serginin seçici kurulu,²⁶³ malzeme ve teknik konusunda hiçbir sınırlamaya gidilmeyeceğini ve serginin, yeni denemelere açık bir etkinlik olduğunu belirtmiştir.²⁶⁴

Bu sergide yer alan Füsün Onur'un *Resimde Üçüncü Boyut- İçeri Gel* yapıtıyla (Görsel 110), sanatın gündeminde olan üçüncü boyut sorunsalını irdelemeye çalışmıştır.²⁶⁵

4. Yeni Eğilimler Sergisi,²⁶⁶ 17 Ekim-11 Kasım 1983 tarihlerinde düzenlenmiştir. Gürel Yontan, *İsimsiz* (Görsel 111) ile birinci; Tomur Atagök, *Simetrik Sunak* (Görsel 112) ile ikinci; Yılmaz Aysan, *Yalnızım* (Görsel 113) ile üçüncü olmuştur.

Gürel Yontan, geleneksel el işleriyle düzenlenmiş yatağa insan silüetinde kırık aynalar yerleştirerek, yalnızlaşan ve yabancılaşan insanı konu almıştır.²⁶⁷ Atagök, *Simetrik Sunak*'ta yer alan sarmal düzenleme ve yanlısamalı yüzeyler ile insanın tarih boyunca önem verdiği kutsal değerlerle arasındaki ilişkiyi sorgulamıştır. Atagök, bu yapıtıyla sanatçı-eser-izleyici arasında bir ilişki kurduğunu belirtmiştir.²⁶⁸ Yılmaz Aysan'ın eseri ise Gürel Yontan'ın eserinde olduğu gibi yalnızlaşan insanı konu edinmiştir.²⁶⁹

²⁶² Begüm Akkoyunlu, *Çağdaş Türk Sanatında İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergileri ve 'Yeni'nin Kimliği*, s.71; Solmaz Bunulday, *1975-2005 Arası Türkiye Sanat Üretiminde "Toplu Sergiler" ve "Kavramsallaştırma"*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, İstanbul, 2008, s. 54

²⁶³ Serginin seçici kurulu, Tamer Akakıncı, İpek Aksüğü, Sabri Berkel, Ergin İnan, Kemal İskender, Hayri Karay ve Sezer Tansuğ'dan oluşmuştur.

²⁶⁴ Bunulday, a.g.e, s. 61

²⁶⁵ Akkoyunlu, a.g.e, s. 112

²⁶⁶ Serginin seçici kurulu, Sadi Diren, Belkıs Mutlu, Turgay Betil, Saim Bugay, Mehmet Ergüven, Özdemir Altan, Sezer Tansuğ, Güngör Güner ve Jale Erzen'den oluşmuştur.

²⁶⁷ Yontan'dan aktaran Akkoyunlu, a.g.e, s. 113

²⁶⁸ Tomur Atagök, *Simetrik Sunak*, *Sanat Çevresi*, Ekim 1983, s. 15; Akkoyunlu, a.g.e, s. 114

²⁶⁹ Yılmaz Aysan, *Yalnızım*, *Sanat Çevresi*, Ekim 1983, s. 17; Akkoyunlu, a.g.e, s. 114

5. Yeni Eğilimler Sergisi,²⁷⁰ 14 Ekim- 8 Kasım 1985 tarihlerinde yapılmıştır. Handan Börütüçene, *Kır-Gör* (Görsel 114); Şeyma Reisoğlu *Nalça Seni Söyler Terkedilmişliğimde* ile başarı ödülünü almıştır. Börütüçene, bu eserinde eski Anadolu uygarlıkları ile günümüz insanının durumunu, kerpiç ve toprak gibi malzemelerin yanında teknoloji ürünlerini vererek anlatmaya çalışmıştır.²⁷¹ *Kır-Gör*, ses ve görüntü kullanımı ve izleyicinin, bütün yapıtı izleyebilmesine olanak verdiği için, Türkiye’de sergilenmiş ilk interaktif düzenleme olmuştur.²⁷²

13 Ekim-6 Kasım 1987 tarihlerinde gerçekleştirilen **6. Yeni Eğilimler Sergisi**’nde²⁷³ Gülsün Karamustafa, cinsiyet ve kimlik sorunlarını ele aldığı *Çifte Hakikat* (Görsel 115) isimli yerleştirmesiyle; Gürcan Küçüköğlü, *Dayanış IV* isimli, doğal malzeme kullanarak gerçekleştirdiği yerleştirmesiyle ödül almıştır.²⁷⁴

Bu dört sergide ödül alan yapıtların, sanatsal sorgulamalar, yalnızlaşan insan, cinsiyet sorunları gibi alanlara eğildikleri görülmektedir. Yapıtlar, karışık gereç ve malzemeler kullanılarak yapılmıştır.

3.2.3. Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri²⁷⁵

İlki 1980 yılında düzenlenen Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri, günümüzde de devam eden yarışmalı bir sergidir. Sergi, 1980 yılında “Günümüz Sanatçıları İstanbul Açık hava Sergileri” ismiyle başlamış, 1983’ten sonra ise “Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri” olarak devam etmiştir.²⁷⁶

İlk önce İstanbul Festivali kapsamında başlayan GSİS, İstanbul Resim Heykel Müzesi ve Resim Heykel Müzeleri Derneği’nin işbirliğiyle 1988 yılına kadar

²⁷⁰ Serginin seçici kurulu, Adnan Çoker, Neşe Erdok, Ergin İnan, Erdoğan Aksel, Özer Kabaş, Erdoğan Aksel, İlhan Koman, Adnan Turani, Mehmet Ergüven ve Yılmaz Zenger’den oluşmuştur.

²⁷¹ Börütüçene’den aktaran Akkoyunlu, a.g.e, s. 117

²⁷² Özer Kabaş, Yeni Eğilimler Sergisi ve Değişik Çağrışımlar, *Milliyet Sanat*, 1 Kasım 1985, s.33

²⁷³ Seçici kurul, Tamer Başoğlu, Alaaddin Aksoy, Bülent Erkmen, Özer Kabaş, Ergin İnan, Cevat Çapan, Mehmet Özer, Kaya Özsezgin ve Yılmaz Zenger’den oluşmuştur.

²⁷⁴ Akkoyunlu, a.g.e, s. 117

²⁷⁵ Bu sergiler hakkında detaylı bilgi için bkz. Özge Gençel (2014), Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri: 1980-2011. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

²⁷⁶ Ahmet Köksal, Günümüz Sanatçıları Yarışmalı Sergisi, *Milliyet Sanat*, 1 Ağustos 1985, s. 39

İstanbul Festivali kapsamında düzenlenmiştir. Sanat etkinliklerini yaygınlaştırmak, bu tür etkinliklerin azaldığı yaz aylarında sanat ortamını hareketlendirmek, GSİS'in amaçları arasında yer almıştır.²⁷⁷ Bu sergiler Yeni Eğilimler Sergileri gibi özellikle dönemin genç sanatçılarının çıkış yaptığı etkinlikler olmuştur.²⁷⁸

I. Günümüz İstanbul Sanatçıları Açık hava Sergisi, 8.Uluslar arası İstanbul Festivali kapsamında 28 Haziran-15 Temmuz 1980 tarihleri arasında Beşiktaş'taki Resim ve Heykel Müzesi bahçesinde gerçekleşmiştir. Yarışmanın seçici kurulunda Osman Zeki Çakaloz, Sezer Tansuğ, Özdemir Altan, Candeğer Furtun, Ali Teoman Germaner, Balkan Naci İslimyeli ve Devrim Erbil,²⁷⁹ Atilla Galatalı ve Dinçer Erimez²⁸⁰ yer almıştır.

Yüz iki sanatçının katıldığı sergide, yetmiş üç resim, otuz altı özgün baskı ve kolaj, yirmi beş seramik ve yirmi iki heykel yer almıştır.²⁸¹ Resimde ve özgün baskıda üçer, heykelde iki, seramikte ise bir sanatçının eseri ödüllendirilmiştir.²⁸²

Heykel alanında Ayşe Erkmen'in *Adsız* (Görsel 116) isimli eserleri ödül almıştır. Ahmet Köksal, sergide yer alan Mehmet Aksoy ve Zerrin Bölükbaşı gibi heykelticiliğimize çağdaş bir yorum getiren yapıtlarının yanında "avant-garde" özentiliği olarak nitelendirdiği yapıtların neden tercih edildiğini sorgulamıştır.²⁸³

II. GSİS'te Seksen dört resim, yirmi iki özgün baskı, yirmi iki heykel, on bir seramik ve üç duvar halısı sergilenmiştir. Sergi jürisini Özdemir Altan, Osman Zeki Çakaloz, Ergin İnan, Tamer Başoğlu, Füreyâ Koral, Adnan Çoker, Zekai Ormancı, Mustafa Pilevneli ve İsmail Tunalı oluşturmuştur.²⁸⁴

Osman Mete Demirbaş'ın *Kadın Erkek* (Görsel 117) ve Azmi Sekban *Gerilim* (Görsel 118) isimli eserleri, heykel dalında ödül alan eserlerdir.

²⁷⁷ Ahmet Köksal, İstanbul Sanatçıları Karması, Milliyet Sanat, Ağustos 1980, s. 120

²⁷⁸ Halil Altındere, Türkiye'de Güncel Sanat 1986-2006, s.5

²⁷⁹ Açık Hava Sergisi, *Milliyet Sanat*, Temmuz 1980, s. 4- 5; Gençel, a.g.e, s. 43

²⁸⁰ Gençel, a.g.e, s.43

²⁸¹ Ahmet Köksal, a.g.m, s. 120

²⁸² Gençel, a.g.e, s. 44

²⁸³ Köksal, a.g.m, s. 120; Gençel, a.g.e, s. 44

²⁸⁴ Gençel, a.g.e, s. 46

Osman Zeki Çakaloz, Azmi Sekban'ın *Gerilim* eserini, saç ve ince demir tellerden uygulamalı bu soyutlamanın, az ve sıradan malzemenin, çağdaş heykel yeterliliğinin kanıtı olarak yorumlamıştır.²⁸⁵

10. Uluslararası İstanbul Festivali çerçevesinde gerçekleşen **III. GSİS**, 3- 21 Temmuz 1982 tarihleri arasında İstanbul Resim ve Heykel Müzesi bahçesinde izlenmiştir. Sergide, doksan resim, on sekiz özgün baskı, yirmiye yakın seramik sergilenmiştir.

Sabri Berkel, Candeğer Furtun, Neşet Günal, Hüsamettin Koçan, Füsun Onur ve İsmail Tunalı'nın jüriyi oluşturduğu sergide, ödüller, bu yılın sergi destekçisi olan Hisarbank adına ve başarı ödülleri olarak iki şekilde verilmiştir.²⁸⁶

Heykelde Haluk Tezozar, *Büst* (Görsel 119) ve Mümtaz Işingör, *Soyut* (Görsel 120) eseriyle ödül almıştır.²⁸⁷

IV. GSİS, 2 Temmuz 1983 tarihinde açılmış, bu sefer Resim ve Heykel Müzesi'nin alt salonunda gerçekleştirilmiştir.

Pamukbank'ın sponsorluğunda gerçekleştirilen sergide, ödüller "Büyük Ödül" ve dört "Başarı Ödülü" olmak üzere iki şekilde verilmiştir.²⁸⁸

Heykel dalında ödüle değer eserin bulunmaması nedeniyle bu konuda bazı eleştiriler gündeme gelmiştir. Örneğin, Canan Beykal de serginin heykel alanını zayıf bulduğunu söylemiş ve üniversitelerin heykel bölümü öğretim üyeleri, Resim ve Heykel Müzesi yöneticileri, sanatçı ve sanatseverlere, bu konunun bir panel düzenleyerek tartışılmasını önermiştir.²⁸⁹

Seçici kurulunu Doğan Kuban, Süleyman Saim Tekcan, Ali İsmail Türemen, Gürol Sözen ve Beral Madra'nın oluşturduğu **V. GSİS**, 25 Haziran- 31 Ağustos 1984 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

²⁸⁵ O. Zeki Çakaloz, Uluslararası 9. İstanbul Festivali'nde Sergiler, *Hürriyet Gösteri*, Ağustos 1981, s. 50

²⁸⁶ Günümüz Sanatçıları 4. İstanbul Sergisi Broşürü, İstanbul: Resim Heykel Müzeleri Derneği, 1983.

²⁸⁷ Günümüz Sanatçıları 3. İstanbul Açıkhava Sergisi, *Sanat Çevresi*, Temmuz 1982, s. 25, Gençel, a.g.e, s. 47

²⁸⁸ Gençel, a.g.e, s. 49

²⁸⁹ A.g.m, s.33

Seçici kurul, yapıtların seçiminde herhangi bir eğilimi yeğlemediklerini, “özgünlük, teknik, sunuç, sanatsal disiplin” öğelerini ölçüt olarak aldıklarını açıklamıştır.²⁹⁰ Ödüller, jüri özel ödülleri ve başarı ödülü olarak ayrılmıştır.

Serginin heykel dalında iki sanatçının yapıtları yer almıştır: Faik Erdoğan’ın *mermerden yontulmuş büstü* ve Ahmet Özge’nin *alçıdan dökülmüş iki figür düzenlemesi*.²⁹¹

VI. GSİS, 22 Haziran- 22 Ağustos 1985 tarihleri arasında, iki ayrı bölümde düzenlenmiştir. Yarışmalı olan birinci bölüm, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi’nde, GSİS’in uzantısı olarak açıklanan ikinci bölüm ise AKM’de düzenlenmiştir. AKM’de düzenlenen ikinci sergi, 24 Haziran- 15 Temmuz tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Burada açılan serginin amacı, *“bilimsel kurgusu ve eğitsel niteliği olan, aynı zamanda Türk plastik sanatlarının bir bütünlük içinde tanıtılmasını sağlamayan yapıtlara yer vermek”* olarak belirtilmiştir. Ancak AKM’de düzenlenen sergi, başarılı olamamış, olumsuz eleştiriler almıştır.²⁹²

Bu yılın sergi şartnamesinde serginin amacı *“Resim ve Heykel Müzesi’nin çağcıl müzecilik anlayışında üstlendiği, sanatı yaygınlaştırmak, sanatçıyı desteklemek, yaygın eğitim işlevine katkıda bulunmak, günümüz sanat olgusunun nitelikli bir düzeye erişmesine yardımcı olmak, sanatçıların öncü ve yeni eğilimlere yönelik atılımlara sergileme olanağı sağlamak.”* olarak belirtilmiş ve yarışma dallarına kavramsal sanat, video, afiş, grafik dallarında eklenmiş, eserlerin, boyut, gereç ve yöntem kullanımındaki sınırlar kaldırılmıştır. Sergiye gönderilen eserlerin günün sanatının özellikleri ve eğilimleriyle yaratılmış olmasının beklendiği ifade edilmiştir.²⁹³

Tomur Atagök, Jale Erzen, Semra Germaner, Belkıs Mutlu, Devrim Erbil, Sadi Diren, Sami Şekeroğlu, Erdinç Bakla, Mehmet Ergüven, Turan Erol, Hüsamettin Koçan, yarışmanın jüri üyeleri olarak belirlenmiştir. Ancak kurul, Devrim Erbil,

²⁹⁰ Ahmet Köksal, Günümüz Sanatçıları 5. İstanbul Sergisi, *Milliyet Sanat*, 1 Temmuz, s. 32; Gençel, a.g.e, s. 51

²⁹¹ Ahmet Köksal, Günümüz Sanatçıları Yarışmalı Sergisi, s. 39

²⁹² Bircan Ünver, Onuncu Yılında Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi, *Hürriyet Gösteri*, Ağustos 1989, s. 22; Gençel, a.g.e, s. 53, 55

²⁹³ Gençel, a.g.e, s. 53

Tomur Atagök, Erdinç Bakla, Semra Germaner, Hüsamettin Koçan'ın katılımıyla altı kişi olarak görev yapmıştır.

Sergide, üç büyük ödül ve üç mansiyon ödülü dağıtılmıştır. Seramikte Şeyma Reisoğlu, *Yaşam Örtüsü* eseriyle başarı ödülü almıştır.

VII. GSİS, Müze'nin Hareket Köşkü'nde düzenlenmiş ve serginin jürisinde Beril Anılanmert, Ferruh Başağa, Balkan Naci İslimyeli, Belkıs Mutlu, Kaya Özsezgin, Ferit Özşen ve Güngör Taner yer almıştır.

Ergin Kurdoğlu'nun hazır malzemelerle ürettiği *Cinsellik I* (Görsel 121), üçüncülük ödülünü almıştır.

20 Haziran- 20 Temmuz 1987 tarihleri arasında düzenlenen **VIII. GSİS**, Hareket Köşkü'nde gerçekleştirilmiş ve serginin seçici kurulunda Semra Germaner, Jale Erzen, Bülent Özer, Kaya Özsezgin ve Sezer Tansuğ yer almıştır.

Sergiye katılan dört yüz beş yapıt, kırk dörde indirilerek sergilenmiştir. Ahmet Köksal'a göre yapıtların seçiminde böylesine bir köktenci yaklaşım izlenmesinin sebebi, serginin ulusallık, gelenek, görenek gibi değerlerden çok evrensel endişelere ve deneylere cevap vermeyi amaçlamasıdır.²⁹⁴ Seçici kurul, soyut ve kavramsal eğilimli yapıtları seçmiştir.²⁹⁵

Hayri Karay'ın ahşap, metal ve kauçuk kullanarak yaptığı *İsimsiz* eseri (Görsel 122), ikincilik ödülü almıştır.

Beral Madra, Hayri Karay'ın ahşap kullanarak yaptığı heykeli için, doğa-insan ilişkisinin arasına giren teknolojinin varlığını hatırlattığını ancak yay gibi görünen bu nesneyi kullanmak için insana duyulan ihtiyaç nedeniyle, insanın önemini vurguladığını ifade etmiş ve eseri etkileyici bir yorum olarak değerlendirmiştir.²⁹⁶

²⁹⁴ Ahmet Köksal, Günümüz Sanatçıları "bizim avantgardelar" ve iki karma sergi, *Milliyet Sanat*, 15 Temmuz 1987, s. 47

²⁹⁵ Beral Madra, Günümüz Sanatçıları ve Öncü Türk Sanatı Sergileri, s. 51

²⁹⁶ Beral Madra, a.g.m, s. 51-52

IX. GSİS, 20 Haziran- 31 Temmuz 1988 tarihleri arasında İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde, 1-15 Eylül'de İzmir Resim ve Heykel Müzesi'nde, 30 Eylül-14 Ekim'de Ankara Resim ve Heykel Müzesi'nde izlenmiştir.

Sergiye üç yüz kırk yedi yapıt sunulmuş ancak otuz ikisi sergilenmeye değer bulunmuştur.²⁹⁷ Alaaddin Aksoy, Şükrü Aysan, Ergin İnan, Candeğer Furtun, Canan Beykal, Bülent Erkmen ve Seyhun Topuz'dan oluşan jürinin başarı ödülleri, Cengiz Çekil *Süreklilik* (Görsel 123) ve A2(Ann Aksel), *Ayakkabı Satıcısının Keçeci Tezgahı* (Görsel 124) isimli eseriyle almıştır.²⁹⁸

Belkis Mutlu, serginin sunuş yazısında, "*modern biçim, malzeme ve tekniklerin günlük yaşantımızda olduğu gibi sanatımızda da giderek daha fazla yer almasını doğal karşılamak*" gerektiğini belirtmiş²⁹⁹ böylece ödül verilen eserlerin hangi kriterler çerçevesinde ödül aldıklarını açıklamıştır.

X. GSİS de 27 Haziran-30 Ağustos 1989'da İstanbul da gerçekleştirildikten sonra, 16-30 Eylül arasında İzmir Resim ve Heykel Müzesi'nde, 13- 29 Ekim arasında ise Ankara Resim ve Heykel Müzesi'nde düzenlenmiştir. Tomur Atagök, Şükrü Aysan, Güngör Taner, Yalçık Sadak ve Seyhun Topuz, serginin seçici kurulunu oluşturmuştur.³⁰⁰

Yarışmaya sunulan iki yüz otuz beş yapıt, elenmiş ve sonuçta yirmi beş sanatçının yirmi dokuz eseri sergilenmeye değer bulunmuştur. Sergide, başarı ödülleri yanısıra üç adet özel jüri ödülü verilmiştir. Bora Türkkın'ın *Heykel* isimli yapıtları başarı ödülü; Mümtaz Demirkalp'in *Duygu ile Yüklü Ama Duygusal Değil* (Görsel 125) isimli yerleştirmesi, Server Demirtaş'ın *İsimsiz* (Görsel 126) isimli işleri ise seçici kurul özel ödülünü almıştır.³⁰¹

GSİS'nin ilk düzenlediği yıldan 1989 yılına kadar heykel dalında ödül alan eserlere bakıldığında, bunların çoğunlukla kavramsal nitelikte eserler, soyut

²⁹⁷ Kaya Özsezgin, *Sergiler- Günümüz Sanatçıları* Ankara'da, s. 49

²⁹⁸ Yusuf Taktak, *Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi*, s. 64, 65; Gençel, a.g.e, s.63

²⁹⁹ Aktaran Gençel, a.g.e, s. 64

³⁰⁰ *Günümüz Sanatçıları 10. İstanbul Sergisi*, s. 51

³⁰¹ Ahmet Köksal, *Sergiler- 49. Devlet Sergisi ve "Günümüz Sanatçıları"*, s. 57; *Günümüz Sanatçıları 10. İstanbul Sergisi*, s. 51; Gençel, a.g.e, s. 66

yapıtlar ya da yerleştirmeler olduğunu görülmektedir. 1982 yılı sergisinde heykel alanında ödül alan Haluk Tezoner'ın büstü, klasik heykel anlayışında olan ödüllü tek yapıt, 1986 yılı GSİS'de Ergün Kurdoğlu'nun *Cinsellik I* isimli eserleri, o zamana kadar yapılan GSİS'de ödül alan ilk hazır nesne kullanılan yapıt olmuştur. Cengiz Çekil, Ann Aksel (A2), Mümtaz Demirkalp, Server Demirtaş, Bünyamin Özgültekin, Bora Türkkkan gibi sanatçıların eserleri ve sergilerde artık yerleştirilmelere ödül verilmesi, dönemin değişen/dönüşen heykel anlayışını yansıtır niteliktedir.

3.2.4. Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergileri

Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergileri, 1984-88 yılları arasında ve İstanbul Festivali kapsamında beş kez gerçekleştirilmiştir. Bu sergileri, katılan sanatçılar kendi olanaklarıyla düzenlemişler ve farklı tekniklerle de sanat üretimi yapılabileceğini ortaya koymak istemişlerdir. Sergiler, yarışmalı olmadığı için, seçici kurul sistemiyle değil, sanatçıların kendi aralarında görüşerek, sergiye katılacak sanatçıları ve eserleri belirlemesiyle oluşturulmuştur.³⁰² 20 Haziran-2 Temmuz 1984 tarihleri arasında Atatürk Kültür Merkezi'nde birincisi; 27 Haziran-15 Temmuz 1985 tarihleri arasında Yıldız Üniversitesi Anfiler Sergi Salonu ve bahçesinde, ikincisi; 20 Haziran-5 Temmuz 1986 tarihlerinde Atatürk Kültür Merkezi'nde, üçüncüsü ve 3-18 Temmuz 1987'de Atatürk Kültür Merkezi'nde dördüncüsü; son sergi ise 1988'de Dolmabahçe Sarayı I. Hareket Köşkü'nde düzenlenmiştir.

Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergileri'ni düzenleyen sanatçılar, amaçlarını, *alışlagelmışliğin ötesine geçmek, onaylanmış, kabul edilmiş yapıtların ve kolay beğenin ötesinde var olan yaratıcılığı ortaya koymak, algılama ve gözlem güçlerinin ve bunları aktarma yöntemlerinin değiştiğini göstermek* olarak belirtmişlerdir.³⁰³

³⁰²Can Külahlıoğlu, Hem düzen içi hem de öncü, Işıl Dirican, 4. Tepkisiz Öncülük, s. 51; s. 50; Pelvanoğlu, a.g.e, s. 235-236

³⁰³Beral Madra, "Günümüz Sanatçıları" ve "Öncü Türk Sanatı" Sergileri, *Hürriyet Gösteri*, Temmuz 1987, s. 52

Bu sergilerin en çok eleştirilen yanı, sergi adında yer alan “öncü” kelimesi olmuştur. Sergilenen yapıtların “öncü” nitelik taşımadığı, Can Külahlıoğlu, Ahmet Köksal, Işıl Dirican gibi yazarlar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Beral Madra ise bu sergilerin, Türkiye sınırları içinde öncülük ve özgünlük taşıdığını belirtmiştir.³⁰⁴

Tomur Atagök, ikinci serginin katalog yazısında,

Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergisi, sanatçı ile toplum arasındaki dil farkını gidermek, toplumla çağdaş sanatçıyı bütünleştirmek olanağı sağlamak amacıyla düşünüldü ve gerçekleştirildi. Bir yaratıcı, gözlemci, düşünür, yorumcu, hatta yönetici olan sanatçının özgün yaratıcılığını topluma sunarak, toplumun alışlagelmiş düğün ve beğeni sitemlerini yerleştirmesine katkıda bulunmak, sanat aracılığıyla bir toplumsal görev olarak önem kazanmaktadır.... Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergisi, çağdaş gerçekleri yansıtan tavrıyla İstanbul Festivali'nin uluslararası etkinlikleri ile bütünlük sağlayabilecek bir nitelik göstermektedir. Sergiye özel çağrı ile katılan sanatçılar, çağdaş gereç ve uygulamalarla boyadan heykele, mekâna uzanan düzenlemeleri gerçekleştirirken, çağdaş düşün ve mantıkların biçimlendiği" anlatımlarda birleşmektedirler.³⁰⁵

sözleriyle, serginin neden “öncü” olduğunu ifade etmiştir.

Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergileri'nde Bedri Baykam, Cengiz Çekil, Ayşe Erkmen, Nil Yalter, Gülsün Karamustafa, Füsün Onur, Canan Beykal, Yusuf Taktak, Erdağ Aksel, Osman Dinç, İsmail Saray, ve Serhat Kiraz gibi sanatçılar yer almıştır. Bu sergilerde Bedri Baykam, *Demokrasinin Kutusu* (Görsel 127), Serhat Kiraz, *Günlerin Görüntüsü Bugünün Görüntüsü* (Görsel 128) ile politik mesaj içeren çalışmalar yapmışlardır. Cengiz Çekil'in *Düzenleme* (Görsel 129); Gülsün Karamustafa'nın *Abide* (Görsel 130), Füsün Onur'un *Sünger ve Kadın*, Canan Beykal'ın *İsimsiz*, Ayşe Erkmen'in *Karşılaşmalar*, İsmail Saray'ın *Yalnız Bırakılmayan Topraklar* gibi çalışmalarında hazır malzeme kullanımları ve sanatsal sorgulamalar ön plana çıkmıştır.

³⁰⁴ Beral Madra, Bir Serginin Ardından: Öncülüğün Kapsamı ve Derecesi, *Hürriyet Gösteri*, Ağustos 1987, s. 57

³⁰⁵ Tomur Atagök, Öncü Türk Sanatından Bir Kesit, s.5; Pelvanoğlu, a.g.e, s. 237

3.2.5. Fındıklı Parkı Heykel Sergileri

Fındıklı Park Sergileri, Mimar Sinan Üniversitesi Heykel Bölümü öğrencileri tarafından 1984 yılında başlatılmış bir etkinliktir.³⁰⁶

Heykel bölümü öğrencileri, ilk önce Taksim Sanat Galerisi'nde bir sergi açmayı düşünmüş ancak galerideki bir sergi, az sayıda insana ulaşacağı için, heykellerini açık alanda sergilemeye karar vermişlerdir.³⁰⁷

Sergilerin amacı, 'parklara, yeşilliğin ötesinde bir boyut kazandırmak ve heykeli günlük yaşamın içine sokmak' olarak belirtilmiştir.³⁰⁸

1984 yılında gerçekleşen ilk sergide heykeller, birtakım kişiler tarafından tahrip edilmiş, parktaki otuz heykel, bir gecede parçalanmıştır.³⁰⁹ Bu nedenle 1985 yılındaki sergide, öğrenciler, heykellerin kalıcılığını sağlamak adına "demir, sac, beton ve polyester" malzemeler kullandıklarını belirtmişlerdir.³¹⁰

1989 yılında gerçekleşen park sergisinde, ilk defa politik heykeller de yer almıştır. Bunlardan biri 1 Mayıs 1989'da İstanbul'da polis tarafından öldürülen Mehmet Akif Dalcı'nın heykeli olduğu bilinmektedir. 12 Eylül'ün yarattığı baskı ortamından, 1989 yılı seçimlerinden sonra biraz daha sıyrılabilen Türkiye'de açık alanlarda yer alan heykellerde konu değişimi görülmeye başlanmıştır.

Fındıklı Park Sergileri de, öğrencilerin düzenlediği bir sergi olması nedeniyle basında çok fazla yer bulamamış, sergiye katılanlar ve eserler hakkında bilgi edinilememiştir. Ancak, bu etkinliklerin, halka açık bir parkta yapılması, halka buluşması, kamusal alanda heykel için önemli olmuştur.

³⁰⁶ Yapılan araştırmalar sonucunda Fındıklı Park Sergileri'nin 1984'te başlayıp, 80'ler boyunca her yıl düzenlendiği anlaşılmış ancak ilerleyen dönemlerde düzenli olarak devam edip etmediğine dair bir bilgi bulunamamıştır.

³⁰⁷ Türkiye'de heykel denince akla anıt geliyor bunu önlemek gerek, *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1984, s. 5

³⁰⁸ Bu serge kırılıp dökülene kadar sürecektir, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1986, s. 1; Fındıklı'da Park Sergisi, *Milliyet*, 22 Temmuz 1988, s. 10

³⁰⁹ Meçhul kişiler bir gecede 30 heykeli parçaladı, *Milliyet*, 5 Haziran 1984, s. 3

³¹⁰ Parkta Heykel Sergisi, *Milliyet*, 10 Temmuz 1985, s. 2

4. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

12 Eylül 1980 darbesi, pek çok alanda olduğu gibi sanat alanında da etkisini göstermiştir. Kamusal alanda sanat denilince ilk akla gelen heykel sanatı ve bu sanatın kamusal alandaki durumu, darbenin getirdiği gerici politikalar sebebiyle bir anlamda çeşitli yönlerden sekteye uğramıştır.

Her askeri müdahaleden sonra olduğu gibi 1980 darbesinden sonra da Atatürk anıtı yapımı gündeme gelmiştir. 12 Eylül'den sonra yapılan Atatürk anıtları, daha önceki dönemlere göre oldukça fazladır ve anıtların konulduğu yerlerde de önceki dönemlere göre çeşitlilik görülmektedir. Bu dönemde okullar, askeri alanlar, şehitlikler, kamu binalarının önleri, Atatürk heykelleri ile dolmuştur. Darbe lideri Kenan Evren'in, konuşmalarında Atatürk'ü sıkça dile getirmesi, bir anlamda onun rolüne girmesi,³¹¹ bu dönemdeki Atatürk anıtı siparişlerinin artmasının nedeni olabilir. 1980'lerde Atatürk anıtlarının yapımında kullanılan malzeme de değişmiş, çabuk ve ucuz olması için çok sayıda polyester heykel, ülkenin çeşitli yerlerine konulmuştur. Aynı kalıptan pek çok üretim yapılarak, ülkenin farklı yerlerine anıt gönderilmesi ve kullanılan malzemelerin dayanıksızlığı, sanatsal üretime ket vururken, bazı anıtların Atatürk'e benzeyip benzemediği de tartışma konusu olmuştur. Özellikle Tankut Öktem ve Necati İnci gibi heykeltıraşlar, bu dönemde çok sayıda Atatürk anıtı yapmaları ve fabrikasyon anıtları ile öne çıkmıştır.

Atatürk anıtı dışındaki örneklere bakılacak olursa, Ankara'da 1979 yılında kent için seçilen eserlerden Remzi Savaş'a ait *Uçuş ve Çift*'in ve Metin Yurdanur'a ait *Dayanışma* (Görsel 72)'nin, 12 Eylül darbesi gerçekleşince yerine konulamadığı, İstanbul'da Cumhuriyet'in ellinci yılını kutlamak amacıyla gerçekleştirilen "20 Heykel" in çoğunun da bu dönemde yok edildiği görülmektedir.

³¹¹ Hasan Ünder, Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt II Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 154

1960'larda Ankara ve İstanbul'da Semahat Acuner'in *Hürriyet* (Görsel 17), Kuzgun Acar'ın *Türkiye* (Görsel 18), 1970'lerde ise Mehmet Uyanık'ın *Birlik* (Görsel 88), Füsun Onur'un *Soyut kompozisyon* (Görsel 87), Namık Denizhan'ın *İkimiz* (Görsel 89) gibi eserleriyle, kamusal alanda gerçekleştirdikleri, devlet ideolojisi doğrultusunda yapılmamış, serbest uygulamalardan sonra, 1980'lerin uygulamalarındaki farklılaşma dikkat çekicidir. 12 Eylül'den sonra gelen yöneticiler, bu heykellerden çoğunu, kırarak ya da yerine başka bir heykel yerleştirileceğini söyleyerek yok etmişlerdir. Kamusal alanda 1960'lardan başlayarak görülmeye başlanan özgür heykel birikiminin böylece kısmen yok edilerek gerilediği görülmektedir.

50. Yıl heykellerinin bir kısmı da, yapıldığı dönemde çeşitli olumsuzluklarla karşılaşmıştır. Örneğin, Muzaffer Ertoran'ın *İşçi* heykeli (Görsel 23-24), komünizm simgesi sayılmış, Gürdal Duyar'ın *Güzel İstanbul* (Görsel 26)'u ise çıplak kadın figürü nedeniyle ahlaksızlık örneği olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'de kamusal alanda sanat üretiminin zorluğu, öteden beri kendini göstermiş, pek çok dönemde bu yapıtlarda olduğu gibi sanatta sansür örnekleriyle karşılaşmıştır. 12 Eylül sonrasında, daha önceki dönemlerden farkı, bu sansürün daha yoğun şekilde görünür olması ve sadece heykel yıkmakla kalmayıp, kamusal alanda kendi politikaları doğrultusunda heykel yapımına izin vermiş olmasıdır.

12 Eylül'den sonra, Cumhuriyet'in getirdiği Kemalist ideoloji, bu dönemde yeniden yapılanmış ve sağa kaymıştır.³¹² 1984 yılında yapılan seçimlerde, 12 Eylül düşüncesine yakın bir parti olan ANAP, birinci olmuştur. Partinin "Türk-İslam sentezi" çevresinde şekillenen siyasi düşüncesi, 12 Eylül'ün benimsetmek istediği yeni Atatürkçülüğün vazgeçilmez bir parçasını oluşturmuştur. Bu düşüncenin sanat yansıması, 1985 yılında İstanbul'da başlatılan "Türk Büyükleri" heykel projesi ile gerçekleşmiştir. Proje kapsamında *Fatih Sultan Mehmet* (Görsel 62), *Cezayirli Hasan Paşa* (Görsel 57), *Turgut Reis* (Görsel 59) gibi özellikle sağ kesimler tarafından sevilen, Osmanlı'nın tarihsel kişiliklerinin heykelleri meydanlarda yerini almıştır. Özellikle *Fatih Anıtı*'nı yapan Hüseyin Gezer, anıtı

³¹² Tanıl Bora, *Türkiye'de Faşist İdeoloji*, s. 349- 369

yaparken böyle bir düşünce içinde olmadığını belirtmişse de, döneminde ve sonrasında bu anıt, Türk-İslam sentezinin bir ürünü olarak nitelenmiş, böylece ideolojilerin, halkın sanatla buluştuğu kamusal alana nasıl aktarıldığının ifadesi olmuştur. Bu örnekte olduğu gibi yönetimlerin kendilerini heykeller üzerinden ifade etmesi, hem erken Cumhuriyet döneminin hem de sonraki yıllarda gerçekleşen 1960, 1971 ve 1980 askeri müdahalelerinin, kamusal alana Atatürk heykeli yaptırarak giriştiği ifade ve dayatma yöntemleri ile aynıdır. Erken Cumhuriyet döneminde meydanlarda yer almaya başlayan Atatürk anıtları, hem Türkiye kamusal alanının ilk heykelleri olmuş, hem de “Cumhuriyet”i benimsetme amacı gütmüştür. 12 Eylül 1980 ise önceki askeri müdahaleler gibi kendini sadece Atatürk üzerinden değil, “Türk Büyükleri” nitelemesini yaptığı tarihsel kişilikler üzerinden de var etmeye çalışmıştır. Michael Schudson, bir şeyi anıta dönüştürmenin, geçmişini de bugüne dönüştürmek olduğundan söz etmektedir. Schudson’ın “Geçmişin bugüne hizmet etmek amacıyla yeniden üretilmesi”³¹³ diye tanımladığı bu durumun, tez kapsamında ele aldığımız heykeller ve kamusal alanda sanatın dönüşümü ile örtüştüğü görülmektedir. Ömer Çaha ise ‘ideolojik kamusal’ alanı tanımlamış, bu alanın özelliğinin farklılıklara kapalı, yasaklayıcı bir alan olduğundan bahsetmiştir.³¹⁴ Bu açıdan bakıldığında, 12 Eylül’ün oluşturduğu kamusal alanın ‘ideolojik bir kamusal alan’ olduğu söylenebilmektedir.

1979 yılında CHP’ li Ankara Belediye Başkanı Ali Dinçer döneminde, ‘kenti plastik unsurlarla donatma’ projesi kapsamında yerleştirilen *Eller* (Görsel 70), *Miras* (Görsel 71), *Dayanışma*³¹⁵ ve *Barış* (Görsel 67) heykelleri, sanatçıların, konu belirlemesi olmadan, özgürce oluşturdukları tasarımlardır. Örneğin, Metin Yurdanur, *Eller* ile, ‘çalışan, üreten elleri’ betimlediğini söylerken sol literatüre gönderme yapmakta, *Miras* ile ‘Anadolu’nun geçmişten, daha yakın tarihe uzanan bir medeniyet perspektifini’ çizdiğini söylerken,³¹⁶ sadece Türk ve İslam öğelerini değil, tüm Anadolu’ya ait öğeleri kucaklayan tavrıyla yine daha farklı bir çizgide yer almaktadır. Burhan Alkar’ın *Barış* heykeli ise genç kadın ve erkeğin

³¹³ Michael Schudson, Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri, *Cogito*, Sayı: 50, Bahar 2007, s. 179-199

³¹⁴ Ömer Çaha, İdeolojik Kamusal Alanın Krizi, *Açık Toplum Yazıları*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004, s. 92-93

³¹⁵ Dayanışma heykelinin, 1983 yılında yerleştirilebildiği unutulmamalıdır.

³¹⁶ Seden Bayat, Ankara’nın taştan elleri, s. 8.

uçurduğu güvercin figürü ile barışı anlatmaktadır. Bu yapıtlar, sosyal-demokrat kimliğiyle öne çıkan CHP'li belediye döneminde yapılmış ve heykellerin yapıldığı dönemde İstanbul ve Ankara'nın siyasal farklılaşması, kamusal alan heykellerinde de böyle paralel bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir.

1989 yılı yerel seçimlerinde Ankara'da birinci olan SHP, 1979'daki heykel projesine benzer olarak "Çevresel Sanat Etkinlikleri" adıyla kente çeşitli heykeller yerleştirilmesine karar vermiştir. Ankara'nın bir önceki belediye başkanı Mehmet Altınsoy döneminde başlanan Altındağ'daki Altınpark, 1989 yılında tamamlanmış ve "Çevresel Sanat Etkinlikleri" kapsamında Mehmet Aksoy tarafından yapılan *Periler Ülkesinde* (Görsel 80) ve Azade Köker tarafından yapılan *Tutku* (Görsel 81), parkta yerini almıştır. Ancak 1994 yılında kente, Refah Partili Melik Gökçek başkan olunca, bu heykelleri 'ahlaksız' bularak kaldırmıştır. Yine 1989 yılında SHP'li Mamak Belediyesi, Tuzluçayır'da Alevi ozan Feyzullah Çınar anısına park açmış, parka hem ozanın ismini vermiş hem de buraya *Feyzullah Çınar*'ın heykelini (Metin Yurdanur) (Görsel 84-85) yaptırmıştır. Bu heykellerin yapılış ve kaldırılış zamanlarındaki yönetimlerin farklı siyasi yönelimleri, bu yönetimlerin sanata bakış açılarında ortaya çıkmaktadır. Araştırmalarımızın sonucunda sosyal-demokrat SHP/CHP döneminde sanatçıların yapıtlarını kamusal alanda daha özgürce çıkarabildikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca genellikle sağ partiler tarafından 'ötekileştirilen' Alevi halk için önemli bir yere sahip olan Feyzullah Çınar'ın heykelinin de yine SHP döneminde yapılabilmiş olması, yönetimlerin siyasal farklılaşmalarının, kentte ortaya çıkan heykeller üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Sağ görüşlü bir parti olan RP döneminde ise özgürce ortaya çıkmış olan *Periler Ülkesinde* ve *Tutku gibi* eserler, kaldırılmak istenmiştir.

1980-89 dönemi heykelleri arasında Rolf Westphal'ın ODTÜ kampüsünde gerçekleştirdiği *İsimsiz* (1982) (Görsel 74), Oğuz Ermumcu'nun *Doğa* (1988) (Görsel 77) gibi uygulamalarının yanı sıra siparişlere dayalı anıt uygulamalarının da olduğu görülmektedir. *Seymenler Anıtı* (1983, Burhan Alkar) (Görsel 83) ve *Hasat Sonu* (1988, Burhan Alkar) (Görsel 86), siparişler sonucu, belli bir konu kapsamında yapılmış heykellerdendir. Rolf Westphal'ın *İsimsiz*'i, kırmızı, sarı ve turuncu üç bloğun oluşturduğu bir düzenleme, Oğuz Ermumcu'nun *Doğa*'sı ise,

kuruyan bir ağacın heykele çevrilmesiyle oluşturulmuş bir eserdir. Sipariş doğrultusunda yapılan Seymenler'i betimleyen anıt ve çiftçilerin yaşamını anlatan *Hasat Sonu* heykellerinin bulunduğu nokta ise figüratif olmalarıdır.

Heykellerin yerleri de üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Örneğin, Fatih Parkı'ndaki *İstanbul'un Kurtuluş Anıtı* (Tankut Öktem, 1983) (Görsel 54), Bebek Parkı'ndaki *Fuzuli* (Haluk Tezonar, 1986) (Görsel 58), Büyükkada'daki Koca Yusuf (Meriç Hızal, 1986) (Görsel 61), Rumel Hisarı'ndaki *Orhan Veli* (Aydın Aşkan, 1988) (Görsel 64) gibi bazı heykeller, etraflarında kamusal bir mekân oluşturamamış ve konuldukları yer itibarıyla çok fazla görünür olamamışlardır.

Dönemin toplu büyük sergilerinden olan Devlet Resim ve Heykel Sergileri, Yeni Eğilimler, Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri, Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergilerinde ise açık alanlarda devlet eliyle yaptırılan sanat üretiminden daha farklı yönelimlerin olduğu görülmektedir.

Devlet Resim ve Heykel Sergileri'nde heykel alanında Aytaç Katı'nın *Büst*; Refa Emrali'nin *Horoz* gibi klasik anlayıştaki yapıtların yanı sıra Tamer Başoğlu'nun *Kompozisyon* gibi soyut ve özellikle 80'lerin sonlarında Turhan Çetin'in *Adsız* (Görsel 107), Mümtaz Demirkalp'in *Dört Fotoğraf Bir Yatak* (Görsel 108) gibi yerleştirmelerinin ödül aldığı görülmektedir.

Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri'nde heykel dalında ödül alan yapıtlara bakacak olursak, Ayşe Erkmen'in metal plakalarla gerçekleştirdiği *Adsız* (1980) (Görsel 116) gibi yapıtlar ödül almıştır. 6. GSİS ile sanat alanları arasındaki sınır kaldırılmış, bu sergi ve sonraki sergilerde Erdağ Aksel'in hazır nesnelere oluşturduğu *Cinsellik I* (Görsel 121), Cengiz Çekil'in *Süreklilik* (Görsel 123) isimli yapıtları gibi yapıtların başarı ödülü aldığı görülmüştür.

Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sergileri, Bedri Baykam, Gülsün Karamustafa, Ayşe Erkmen, Serhat Kiraz, Yusuf Taktak, Füsün Onur, Sarkis, Cengiz Çekil, Tomur Atagök, Osman Dinç, Erdağ Aksel gibi sanatçıların kavramsal yapıtlarının, yerleştirmelerinin sergilendiği bir etkinlik olmuştur. Yeni Eğilimler Sergileri'nde Füsün Onur, *Resimde Üçüncü Boyut İçeri Gel* (Görsel 110) isimli çalışmasıyla,

resim ve üçüncü boyut sorunsalını irdelemeye çalışmış, Tomur Atagök, *Simetrik Sunak* (Görsel 112) yapıtıyla, izleyiciyi sanata dâhil etmek amacını gütmüştür. Yılmaz Aysan, *Yalnızım* (Görsel 113) isimli çalışmasıyla, toplumda yalnızlaşan insanı konu edinmiş, Handan Börütüçene ise *Kır-Gör* (Görsel 114) ile teknolojik aletler kullanarak günümüz insanını, kerpiç-toprak malzemeler kullanarak da eski Anadolu uygarlıklarını karşılaştırarak bir sorgulamaya girişmiştir.

Sergilerdeki yapıtlara bakıldığında, sanatsal, bireysel ve toplumsal anlatımların öne çıktığı görülmektedir. Bu sergilerde yeni malzeme kullanımları, malzeme kullanımında ortaya çıkan çeşitlilik ve konu çeşitliliği bakımından meydanlarda ve parklarda yer alan yapıtlarla farklılık oluşturmaktadır. Sergilenen eserlerde, bireysel konular, toplumsal değişimler ve politik göndermeler gibi konular öne çıkmıştır. Dönemin değişen sanat anlayışı, bu sergilerde görülürken, halkın sanatla daha yoğun olarak buluşabileceği meydanlarda ve parklarda yer bulamamıştır. Bu farklılığın, hem bu eserlerin ele aldığı konular bakımından yönetimlerce ya da halk tarafından hoş karşılanmayabileceği hem de bazı eserlerde kullanılan malzemelerin, dış mekân koşullarına uygun olmaması gibi sebeplerinin olabileceği düşünülmektedir. Sergilerde yer alan sanatçılar ile açık alanlarda heykel gerçekleştiren sanatçıların da farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. İstanbul'da Haluk Tezozar, Hüseyin Gezer; Ankara'da Metin Yurdanur, Remzi Savaş, Burhan Alkar gibi sanatçıların yapıtları yer alırken, sergilerde öne çıkan isimler Füsün Onur, Sarkis, Ayşe Erkmen, Serhat Kiraz gibi isimler olmuştur.

Bu sergilerde yer alan sanatçıların ortaya koyduğu sanatsal değişimler, açık alanlarda görünür olamamıştır. 1980'lerin açık alanda heykel açısından önemli bir etkinliği, Mimar Sinan Üniversitesi Heykel Bölümü öğrencilerinin *Fındıklı Parkı*'nda gerçekleştirdiği heykel sergileri olmuştur. Ancak bu heykellerin, birtakım kişiler tarafından oldukça yoğun saldırılara uğradığı bilinmektedir. Bu dönemde halkın, sanat eserlerine yaklaşımının ne doğrultuda olduğu, böylece anlaşılmıştır.

Açık alanlarda yer alan örnekler incelendiğinde, kamusal alanda sanat üretiminin hükümetlere ve yerel yönetimlere göre değişiklik gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

Her yönetim kendi yönelimleri doğrultusunda heykel yaptırmış, araştırmalar sonucunda özellikle sağ yönetimlerin, kendi görüşlerine uymayan eserleri kaldırttığı sonucuna ulaşılmıştır. Kamusal alan, bir anlamda ideoloji savaşımının gerçekleştiği bir yer haline dönüşmüştür. Bu örnekler, bizi, öncelikle 'kamusal alan', sonra da 'kamusal alanda sanat' kavramları üzerinde düşünmeye itmektir. Örnekler üzerinden incelenen kamusal alanda heykel sanatı, kentin politik bir okumasını yapmamızı sağlarken aynı zamanda kentlerin ve dolayısıyla ülkenin sanatsal ve kültürel açıdan nasıl evrildiğinin göstergesi olmuşlardır.

KAYNAKÇA

45. Devlet ve Heykel Sergisi (Aralık 1984). *Ankara Sanat*, 224, 12-13,34.
48. Devlet Resim Heykel Sergisi'nin Kazananları Açıklandı (Temmuz 1987). *Sanat Çevresi*, 105, 47.
- Acar, Mehmet (22 Mart 2005). Gökçek'in kaldırdığı heykel yerine kondu, *Sabah*,
Erişim: 03.05.2015. <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/03/22/siy110.html>
- Açık Hava Sergisi (Temmuz 1980). *Milliyet Sanat*, 6, 4- 5.
- Akay, Ali (1999). *Sanatın Sosyolojik Gözü*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Akkoyunlu, Begüm (2003). *Çağdaş Türk Sanatında İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergileri ve 'Yeni'nin Kimliği*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Akpolat, Mustafa Servet (2004). Bahçelievler- İrene İrene Heykeli. Mustafa Servet Akpolat, Erdal Eser (Ed.). *Ankara Başkent'in Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi* (s.64). Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- Akşin, Sina. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi* (3. bs. 2008). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktemur, Gökhan (Temmuz 1994). Başkentteki "Müstehcen" Heykeller Ortadan Kaldırılıyor. *Mimarlık*, 258, 5.
- Alankuş, Sevda (2009). Yeni Bir Kamusalılık Tecrubesi İçin Sanat. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi IX. Ulusal Sanat Sempozyumu "Kamusal Alanda Sanat" Bildiriler Kitabı* (s.20-25). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No: 34.
- Alkar'ın heykeli çöpe atıldı (2 Mayıs 1988). *Cumhuriyet*, s. 4.

Altındere, Halil (2007). Türkiye’de Güncel Sanat 1986-2006. Halil Altındere, Süreyya Evren (Ed.). *User’s Manual Contemporary Art in Turkey (Kullanma Kılavuzu: Türkiye’de Güncel Sanat 1986-2006)*. (s.3-9). İstanbul: Artist.

‘Ankara, artık nefes alıyor’ (19.02.1989). *Milliyet*, s. 5.

Antmen, Ahu. (Kış 2002). Yerleştirme: Heykelin Dönüşümü mü?. *Sanat Dünyamız*, 82, 201-213.

- (2005). Heykellerle “Heykel”leri Ayırmak. *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 17- 22). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2.
- (2009). Yerler ve Anılar: Kolektif Bellek ve Kamusalılık. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi IX. Ulusal Sanat Sempozyumu “Kamusal Alanda Sanat” Bildiriler Kitabı* (s.36-44). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No: 34

Apa, Melih (Kış 2002). Üzerinde Konuşulan, Okunan ve Görülen Bir Heykel... *Sanat Dünyamız*, 82, 133-137.

Ardın, Engin (9 Ağustos 1987). Saraçhanebaşı’na kelebek konmuş. *Nokta*, 75; (Ekim 1987). *Sanat Çevresi*, 108, 4- 5.

Armutçu, Oya (27 Ekim 1989). Tuzluçayır’a ozan heykeli. *Hürriyet*, s. 15.

Aslier, Mustafa (Aralık 1974). İstanbul’da 20 Heykel. *Kültür ve Sanat*, 3, 104-110.

Atagök, Tomur (Ekim 1983). Simetrik Sunak, *Sanat Çevresi, Özel sayı: 1*, 14- 15.

- (Ağustos 1986). Günümüz Sanatçıları 7. İstanbul Sergisi, *Sanat Çevresi*, 94, 14- 15.
- (2014). 80’li Yıllar. Eren Teoman (Ed.). *Türk Çağdaş Sanatının Devrim Yılları 80’ler* (s. 199- 202). İstanbul: Piramid Sanat Yayınları.

Atatürk konulu resim, heykel, pul ve afiş yarışmaları düzenlendi (15 Aralık 1980). *Milliyet Sanat*, 57.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt 2*, (1997). Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Atıcı Kanberoğlu, Nesrin (Kasım 2012). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Heykel Sanatının Yolculuğu. *History Studies*. 4, 171- 189.
- Atmaca, Ahmet Aydın (2013). *Türkiye'de Kamusal Alanda Heykel ve İfade Özgürlüğü*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Heykel Anasanat Dalı, İstanbul.
- Aydın, Suavi, Taşkın, Yüksel (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aysan, Yılmaz (Ekim 1983). Yalnızım. *Sanat Çevresi, Özel sayı: 1*, 16- 17.
- Bakçay, Ezgi (2005). Türkiye'de Açık Alan Heykelinin Gelişimi. *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 43- 55). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2.
- Balıkesir: Tahrip Edilen Turgut Reis Heykeli Onarılacak (30.10.2006). Erişim: 01.05.2015. <http://www.haberler.com/balikesir-tahrip-edilen-turgut-reis-heykeli-haberi/>
- Baş, Songül (29 Aralık 2003). Ünlü heykellerin ardındaki usta eller, *Sabah*, s. 25.
- Başkan, Seyfi (Aralık 1985). 46. Devlet Resim ve Heykel Sergisi. *Ankara Sanat*, 236, 18-19.
- Başıoğlu, Tamer (Temmuz 1988). Park Sergisi Üzerine, *Sanat Çevresi*, 117, 4.
- Batur, Cengiz (Temmuz 1980). Özgürlük ve Atatürk Anıtı Bu Ay Magosa'da Açılıyor, *Sanat Çevresi*, 21, 19.
- Bayat, Seden (9 Ocak 2001). Ankara'nın taştan elleri, *Hürriyet- Ankara Eki*, 8.
- Baydar, Gülsüm (1998). Sessiz Direnişler ya da Kırsal Türkiye ile Mimari Yüzleşmeler. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba (Ed.) *Türkiye'de Modernleşme*

ve *Ulusal Kimlik* (4. bsm. 2014). (s.173- 188). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Baydaş, Ali (8- 14 Ocak 1989). Doğada kuruyan yontuda yaşıyor. *Tempo*, 2, 68- 69.

Baykam, Bedri (2014). Devrimin Kozası ve Başroller. Eren Teoman (Ed.). *Türk Çağdaş Sanatının Devrim Yılları 80'ler* (s.7- 17). İstanbul: Piramid Sanat Yayınları.

Bayrak, Asuman (Ağustos 1988). Akademide Eğitim Heykelde Yanlış Kalıp. *İkibine Doğru*, 48- 50.

Belge, Murat (2009). Türkiye'de Siyasi Düşüncenin Ana Çizgileri. Tanıl Bora, Murat Gültekin (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 9 Dönemler ve Zihniyetler* (s. 39- 62). İstanbul: İletişim Yayınları.

Berk, Nurullah, Gezer, Hüseyin. (1973). *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Berksoy, Funda (2012). *Heykelde Beden İmgeleri Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm ve Sanat, 1923- 2007*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.

Berman, Marshall (1982). (Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor. (Ümit Altuğ, Bülent Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (11.bsm. 2008).

Beşiktaş kaymakamlık binası önü... (Haziran 1985). *Sanat Çevresi*, 80, 83.

Beykal, Canan (Ağustos 1983). Müze'nin Yeni Görünümü ve Günümüz Sanatçıları 4. İstanbul Sergisi. *Sanat Çevresi*, 58, 30- 32.

- (Mayıs 1986). Kentin Heykellerle Süslenmesi ve Çıkan Sorunlar. *Hürriyet Gösteri*, 66, 93- 94.
- (Temmuz 1987). Sanatta Öncülük ve Öncü Türk Sanatından Bir Kesit, *Hürriyet Gösteri*, 80, 55- 56.

- Bora, Tanıl, Türkiye’de Faşist İdeoloji (2009). Tanıl Bora, Murat Gültekin (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 9 Dönemler ve Zihniyetler* (s.349-369). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozarslan, Hamit. Türkiye’de Siyasi Şiddetin Fikri Kaynakları (2009). Tanıl Bora, Murat Gültekin (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 9 Dönemler ve Zihniyetler* (s.370- 385). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozdoğan, Sibel (1998). Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasabalı (Ed.). *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (s.135-154). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bozüyük Kurtuluş Anıtı (15 Eylül 1981). *Milliyet Sanat*, 59.
- Bu sergi kırıp dökülene kadar sürecektir (8 Temmuz 1986). *Cumhuriyet*, s.1.
- Bunulday, Solmaz (2008). *1975-2005 Arası Türkiye Sanat Üretiminde “Toplu Sergiler” ve “Kavramsallaştırma”*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, İstanbul.
- Büyükcünal, Feriha (7 Ocak 1995). Seramikten yontuya Haluk Tezozar. *Yeni Yüzyıl*, s. 20.
- Cezar, Mustafa (1971). *Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt I-II* (2. Bsm. 1995). İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor, Sağlık Vakfı Yayınları.
- (Mayıs 1986). XIX. Yüzyıl Türkiye’inde Heykel Plastiği Sorunu. *Hürriyet Gösteri*, 66, 83- 85.
 - (1991). XIX. Yüzyıl Beyoğlusu. İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları.
- Cihaner Keser, Sezer (2009). Kamusal Alandaki Plastik Sanat Uygulamalarına Yönelik Politikalar. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi IX. Ulusal Sanat Sempozyumu “Kamusal Alanda Sanat” Bildiriler Kitabı* (s.136-145). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No: 34.

Çağlayan, Ferda (Mart 2008). İstanbul'un Sabır Taşları Heykeller. *Evrinsel Kültür*, 195, 40- 44.

Çaha, Ömer (2004), İdeolojik Kamusal Alanın Krizi, *Açık Toplum Yazıları*, Liberte Yayınları, Ankara, 62-80.

Çakaloz, O. Zeki (Ağustos 1981). Uluslararası 9. İstanbul Festivali'nde Sergiler, *Hürriyet Gösteri*, 9, 48- 50.

Çakar, Şenol (11 Kasım 1998). Yasaklı heykellere 16 yıl sonra af çıktı. *Hürriyet*, 36.

- (10 Mart 2000). Yasaklı heykeller depodan çıkıyor. *Milliyet*, s. 16.

Çalikoğlu, Levent (2006). Klasikten Moderne Bir Karşı Temsil Biçimi Olarak Heykel. Cem İleri (Ed.). *Bellek ve Ölçek Modern Türk Heykelinin 15 Sanatçısı* (s.29- 31). İstanbul: İstanbul Modern Yayınları.

Çalışkan Tüzün, İmren (2007). Kuzgun Acar'ın El'i ve Antalya'da Heykel *Türkiye Sanat Yıllığı 2006*. (s. 248- 252). İstanbul: Sanat Bilgi Belge Yayınları.

Çankırı Tarihi. (Erişim: 23.04.2015). <http://www.cankiri.bel.tr/sayfa-12/tarihi.php>

Çelik, Zeynep (1986). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları (2. bsm. 1998).

- (2008). *Empire, Architecture, and the City, French- Ottoman Encounters, 1830-1914*. (Zuhal Kılıç, Çev.). İstanbul: Garanti Kültür SALT Basımı.

Çınar'ın heykeline saldırı (30 Mayıs 2015). *Cumhuriyet*, s. 5.

Çizgen, Gültekin (Temmuz 1980). Atatürk Heykelciliği. *Milliyet Sanat*, 87- 89.

Çöpe Atılan Heykel (Haziran 1988). *Hürriyet Gösteri*, 91, 44.

Dalay, Esin (Temmuz 1988). Öncü Türk Sanatından Bir Kesit Sonrasında Öncülerle Söyleşi, *Hürriyet Gösteri*, 92, 60- 65.

Demirarslan, Deniz; Algan, Özgür ve Yüce, Ozan, Kentsel Mekan Tasarımında Fiziksel Çevre Kurucu Ögesi Olarak Heykel: Kocaeli Örneği, *Günümüz*

Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı (s. 87- 98). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2.

Demirkalp, M. (2005). Günümüz Sanatında Heykelin Duruşu. *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 99- 106). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2.

Demirkol, Altan (25 Haziran 1976). Antalya Sanat Festivali için hazırlanan resim ve heykellere saldırı, bir kara leke olarak anılacak, *Milliyet Sanat*, 190, 10-11.

Devlet Resim ve Heykel Sergisi (Haziran 1982). *Ankara Sanat*, 194, 33.

Devlet Resim ve Heykel Sergileri Kataloğu 1939- 2010 Cilt 2 (2010). Serdar Güven, Asuman Oltan (yay. haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.

Dino, Abidin (15 Mart 1981). Kim bu İlhan Koman?. *Milliyet Sanat, Yeni Dizi*: 20, 14- 17.

Dirican, Işıl (19-25 Temmuz 1987). Öncü Türk Sanatından Bir Kesit 4. Tepkisiz Öncülük. *Yeni Gündem*, 51-52.

Doğan, Ali Ekber (2007). *Eğreti Kamusalılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dolmacı, Sevil (2006). 1939-1950 Yılları Arasında Devlet Resim ve Heykel Sergileri. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Donat, Yavuz (30.09.2003). Metristepe’de Bir Gün, *Sabah*, Erişim: 22.04.2015. <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/09/30/y27.html>

Ekinci, Oktay (2005). Heykel “ile” Kent. *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s.23- 28). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2.

Elibal, Gültekin. (1973). *Atatürk ve Resim-Heykel*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

En ünlü ve en tartışmalı heykeller (7 Ekim 2006). Erişim: 03.05.2015
<http://www.haber7.com/kultur/haber/190315-en-unlu-ve-en-tartismali-heykeller>

Engin Yontunç web sitesi,Erişim:15.06.2015. <http://enginyontunc.com/hakkimda/>

Ercins, Gülay (2013). Demokrasinin Bir Önkoşulu Olarak Kamusal Alan ve Türkiye’de Kamusal Alan Algısı. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1, 297-313.

Erdemci, Fulya (2007). Büyüyü Bozmak, Yeniden-Yön Vermek. *Modern ve Ötesi* (s.255-280). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- (2007). “Başka Türlü” Düşünmek. Halil Altındere, Süreyya Evren (Ed.). *User’s Manual Contemporary Art in Turkey (Kullanma Kılavuzu: Türkiye’de Güncel Sanat 1986-2006)*. (s.74-79). İstanbul: Artist.

Erdoğan, Necmi (2009). Neo- Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya. Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s.584-91). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ergin, Osman Nuri (1927-28). *İstanbul Şehreminileri*. Ahmed Nezih Galitekin (Haz.). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Ergin, Nilüfer (2005). Kentsel Alanda Heykel ve Bir Eğitim Modeli Önerisi. *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s.107- 111). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2.

Erkmen, Alev (2010). Osmanlı Türkiye’si ile Cumhuriyet Türkiye’si’nin Anı(t)ları: Timsal ve Temsil Üzerine Notlar Elvan Altan Ergut, Bilge İmamoğlu (Der.). *Cumhuriyet’in Mekanları Zamanları İnsanları* (s.31- 51). Ankara: Dipnot Yayınları.

Ersaraç, İbrahim (10 Temmuz 2005). Kente soluk veren heykeller. *Cumhuriyet*, s. 14.

Erzen, Jale N. (Aralık 1983). Yeni Eğilimler. *Yeni Boyut*, 18, 3- 7.

- (2014). Seksenlerin Getirip Götürdükleri. Eren Teoman (Ed.). *Türk Çağdaş Sanatının Devrim Yılları 80'ler* (s.77- 83). İstanbul: Piramid Sanat Yayınları.

Eski Caddede Yeni Düzenleme (14 Mayıs 1980). *Milliyet*, s. 1.

Evren anıtı tamamlandı (24 Ekim 1986). *Cumhuriyet*.

Fatih Anıtı Yarışmasını Hüseyin Gezer Kazandı (Şubat 1986). *Sanat Çevresi*, 88, 41.

Fatih İstanbul'a tepeden bakacak (25 Temmuz 1985). *Tercüman*.

Fındıklı'da Park Sergisi (22 Temmuz 1988). *Milliyet*, s. 10.

Gelenekselleşen heykel saldırısı (19 Eylül 1989). *Milliyet*, s. 6.

Gençel, Özge (2014). *Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri: 1980-2011*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Germaner, Ali Teoman (Temmuz 1988). Fındıklı Parkına Buyrun, *Sanat Çevresi*, 117, 5.

Germaner, Semra (2007). Türk Sanatının Modernleşme Süreci: 1950-1990. *Modern ve Ötesi* (s.1-19). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gezer, H. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Girgin, Emin Çetin (Ağustos 1986). Günümüz İstanbul Sanatçıları Sergisi'nin düşündürdükleri. *Sanat Olayı*, 51, 76.

- (2014). Postmodern Engisizyon Tezgahları. Eren Teoman (Ed.). *Türk Çağdaş Sanatının Devrim Yılları 80'ler* (s.29- 64). İstanbul: Piramid Sanat Yayınları.

- Göle, N. (1991). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme* (12. bs. 2014) İstanbul: Metis Yayınları.
- Görsel Sanatçılar Derneği 41. Devlet Resim Heykel Sergisi'ne Katılmama Çağrısında Bulundu (Mayıs 1980). *Sanat Çevresi*, 19, 14.
- Graf, Marcus (2007). *Uluslararası İstanbul Bienali 1987-2007*. Halil Altındere, Süreyya Evren (Ed.). *User's Manual Contemporary Art in Turkey (Kullanma Kılavuzu: Türkiye'de Güncel Sanat 1986-2006)*. (s.64-73). İstanbul: Artist.
- Gülpınar, Turgay (2012). Şehitliğin İnşası ve İmhası :Turhan Emeksiz Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Ankara.
- Gündoğdu, Meral (Şubat 1994). 1926/Sarayburnu Atatürk Anıtı Türkiye'de Heykelin Başlangıcı. *Evrensel Kültür*, 26, 34-36.
- Güner, Güngör (Mayıs 1986). Seramik Sanatında Heykele Yaklaşım. *Hürriyet Gösteri*, 66, 97.
- Günümüz Sanatçıları (Ağustos 1986). *Sanat Çevresi*, 94, 17.
- Günümüz Sanatçıları 3. İstanbul Açık hava Sergisi (Temmuz 1982). *Sanat Çevresi*, 45, 25.
- Günümüz Sanatçıları 4. İstanbul Sergisi Broşürü* (1983). İstanbul: Resim Heykel Müzeleri Derneği.
- Günümüz Sanatçıları 7. İstanbul Yarışmalı Sergisi (Haziran 1986). *Hürriyet Gösteri*, 67, 47.
- Günümüz Sanatçıları 10. İstanbul Sergisi (Ağustos 1989). *Sanat Çevresi*, 130, 51.
- Gürbilek, Nurdan (1992). *Vitrinde Yaşamak 1980'lerin Kültürel İklimi* (6. bs. 2011) İstanbul: Metis Yayınları.

- Habermas, Jürgen (1997). Kamusalığın Yapısal Dönüşümü. (Tanıl Bora, Mithat Sancar, Çev.) (12. Bs. 2014). İstanbul: İletişim Yayınları. (1962).
- Halaç, Hicran Hanım ve Özdemir İlhan, Sibel (2014). Kentsel İmge Olarak Saat Kuleleri; II. Abdülhamit Han Dönemi Saat Kulelerinin İstanbul Dışı Türkiye Coğrafyasında Dağılımları ve Bir Tipoloji Denemesi. *E-Journal of New World Sciences Academy*. Erişim:12.05.2015. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/nwsahuman/article/view/4C0189/pdf_4
- Hannibal Anıtı Açıldı (15 Ağustos 1981). *Milliyet Sanat, Yeni Dizi*: 30, 58.
- Heykel ve Kabartma Yarışması, Erişim: 08.05.2015.
<http://www.anitkabir.org/anitkabir/anitkabirinyapimi/heykel-ve-kabartma-yarismasi.html>.
- Heykeltıraşlarımız Atatürk Heykellerini Değerlendirdi (Mart 1986). *Sanat Olayı*, 46, 60- 63.
- Hızal, Meriç (Temmuz 1988). Park Sanatı, *Sanat Çevresi*, 117, 6.
- İlkadım Anıtı Açıldı (Haziran 1982). *Ankara Sanat*, 194, 33.
- İnce, Güler (2010). *Türk Heykel Estetiği: 1923- 1950*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Anabilim Dalı. İstanbul.
- İnal, İnel (2005). Türk Heykel Sanatına Tarihsel Bir Bakış. *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s.112-123). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2.
- İnan, Hızır (1995). *Ankara'da Açık Hava Heykelleri*. Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Ankara.
- İskender, Kemal (Kasım 1985). Yeni Eğilimler'de Yeninin Kimliği, *Sanat Çevresi*, 85, 27- 29.

İslimyeli, Nüzhet (Ocak 1980). 40. Devlet Resim ve Heykel Sergisi. *Ankara Sanat*, 165, 4-5.

- (Şubat 1980) 40. Devlet Resim ve Heykel Sergisi-2. *Ankara Sanat*, 166, 4-6-,15.

- (Ocak 1982) XLII. D. Resim ve Heykel Sergisi- II. *Ankara Sanat*, 189, 9-11, 16.

- (Aralık 1982). 43. D. Resim ve Heykel Sergisi. *Ankara Sanat*, 200, 4-7,13.

- (Ocak 1984). 44. D. Resim ve Heykel Sergisi. *Ankara Sanat*, 213, 18- 21.

- (Mayıs 1985). Atatürk Portre ve Büstleri. *Ankara Sanat*, 229, 4- 5.

İzzet Baysal Heykeline Çevre Düzenlemesi (8 Nisan 2013). *Bolu Gündem*, Erişim: 01.05.2015 <http://www.bolugundem.com/izzet-baysal-heykeline-cevre-duzenlemesi-62863h.htm>

İzzet Baysal İlgi Bekliyor (25 Ocak 2013). *Bolu Havadis*, Erişim: 01.05.2015 <http://www.boluhavadis.net/Guncel-izzet-baysal-ilgi-bekliyor-27136.html>

Kabaş, Özer (1 Kasım 1985). Yeni Eğilimler ve Değişik Çağrışımlar. *Milliyet Sanat*, 32-34.

- (Ağustos 1988). Heykel Öğrencilerinin Park Sergisi ve Düşündürdükleri, *Sanat Çevresi*, 118, 20- 21.

Kahraman, H. B. (2002). *Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye* (2. bs. 2007) İstanbul: Agora Kitaplığı.

- (2014). Türkiye’de Çağdaş Sanat 1980’ler: yeniliğin kapısını aralamak. Eren Teoman (Ed.) *Türk Çağdaş Sanatının Devrim Yılları 80’ler* (s.111-120). İstanbul: Piramid Sanat Yayınları.

Kahraman, Nihat (Ocak 1980). 40. Devlet Resim ve Heykel Sergisi. *Sanat Çevresi*. 15, 22.

Kaynar, Hakan (2000). Siyasal İktidar ve Şehir: 19. Yüzyıl Osmanlı Şehrindeki Mekânsal Değişimler Üzerine. *Kebikec: İnsan Bilimleri Üzerine Kaynak Araştırmaları Dergisi*, No: 10, 141-158.

Kaynar, Nuri (4 Haziran 1989). Evren “Kaldırın” dedi merdiven altına attılar. *İkibine Doğru*, 53.

Kayseri Atatürk Anıtı da Açıldı (Haziran 1982). *Ankara Sanat*, 194, 33.

Kedik, Ayşe Sibel (2005). Günümüz Türk Heykeli ve Gençlerin Sanat Ortamında Varoluş Koşulları. *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s.124- 134). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2.

- (2011). Kamusal Alan, Kent ve Heykel İlişkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 229- 240.

Kenan Evren'in Kaldırılan Heykeli Tekrar Eski Yerine Dikildi (22 Ekim 2013). Erişim: 04.05.2015. <http://www.manisadenge.com/gundem/kenan-evrenin-kaldirilan-heykeli-tekrar-eski-yerine-dikildi.htm>

Kınaytürk, Hamit (Ağustos 1981). İstanbul Hipodromunda Bir Atatürk Anıtı. *Sanat Çevresi*, 18.

- (Temmuz 1982). 43. Devlet Resim Heykel Sergisi'nde Ödül Kazanan Yapıtlar Belli Oldu, *Sanat Çevresi*, 45, 26- 27.
- (Ağustos 1983). Atatürk Heykel ve Büstleri Üzerine. *Sanat Çevresi*, 21.
- (Ağustos 1987). Meydanlar, Heykeller ve Belediyeler. *Sanat Çevresi*, 3-4.
- (Ekim 1987). Fatih Anıtı'nın Sanatçısı Gezer ile Anıt Üstüne Söyleşi, *Sanat Çevresi*, 108, 10- 17.

Kıvanç, Ayşe Esra (2004). *İstanbul Salon Sergileri ve Sergileme Geleneğinin Oluşumuna Katkıları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.

Koca Yusuf Heykeli (Ağustos 1986). *Sanat Çevresi*, 94, 47.

Koç, Mert Gökhan (20 Aralık 2014). Ata'nın anıtına hırsızlar dadandı. *Hürriyet*.

Erişim: 21.04.2015. <http://www.hurriyet.com.tr/ankara/27806552.asp>

Koman'ın Heykeli (Aralık 1980). *Ankara Sanat*, 176, 28.

Kongar, Emre (Temmuz 1986). Bugünkü İktidarın Kültür Politikası. *Hürriyet Gösteri*, 68, 80- 81.

Köksal, Ahmet (Ağustos 1980). Görsel Sanatlar- Festival Sergileri- İstanbul Sanatçıları Karması. *Milliyet Sanat, Yeni Dizi*: 7, 120- 121.

- (15 Temmuz 1981). Sergiler- İstanbul Sanatçıları Karması. *Milliyet Sanat, Yeni Dizi*: 28, 48.
- (1 Ağustos 1982). Haberler- Günümüz Sanatçıları Açık hava Sergisi. *Milliyet Sanat*, 53, 39- 40.
- (15 Mart 1983). Resim ve Heykel Sanatımızda 100 Yıl. *Milliyet Sanat*, 32- 35.
- (1 Temmuz 1984). Günümüz Sanatçıları 5. İstanbul Sergisi. *Milliyet Sanat*, 99, 32- 33.
- (1 Ağustos 1985). Günümüz Sanatçıları Yarışmalı Sergisi. *Milliyet Sanat*, 125, 39.
- (Temmuz 1986). Dört Festival Sergisi, Takuo Kato, Doğançay ve "Öncüler"70 Fotoğraf (Sergiler), *Milliyet Sanat*, 147, 47- 48.
- (15 Temmuz 1987). Sergiler- Günümüz Sanatçıları "bizim avantgardelar" ve iki karma sergi. *Milliyet Sanat*, 47- 49.
- (1 Eylül 1987). İstanbul'u Anıtlandırma Girişimleri. *Milliyet Sanat*, 23- 26.
- (15 Temmuz 1989). Sergiler- 49. Devlet Sergisi ve "Günümüz Sanatçıları". *Milliyet Sanat*, 220, 56- 58.

Kreiser, Klaus (1997). Public Monuments In Turkeyand Egypt, 1840-1916. *Muqarnas*, 14, 103-17.

- (2002). Public Monuments in Kemalist and Post- Kemalist Turkey. *TUBA* 26/II, 43-60.

Kuban, Doğan (1989). Tarihi Çevre ve Heykel (Üç Boyutlu Yapıt). *Uluslararası 2. İstanbul Bienali*. İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, 1989.

- (2010). *İstanbul Bir Kent Tarihi* (2. Bsm. 2012). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kural, Nerkis (2009). Kamusal Alanda Sanatı Bir Kültürel Sürdürülebilirlik Projesi Olarak Tartışmak. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi IX. Ulusal Sanat Sempozyumu "Kamusal Alanda Sanat" Bildiriler Kitabı* (s.158-165). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No: 34.

Kuşen, Mustafa (18 Temmuz 2013). Kenan Evren'in heykeli memleketi ikiye böldü. *Zaman*. Erişim:04.05.2015. http://www.zaman.com.tr/gundem_kenan-evrenin-heykeli-memleketini-ikiye-boldu_2111660.html

Külahlıoğlu, Can Eren (Ağustos 1985). İstanbul Festivali'nde Sergi Festivali, *Hürriyet Gösteri*, 57, 50-51.

- (30 Haziran-6 Temmuz 1986). Hem düzen içi hem de "öncü". *Yeni Gündem*, 50-51.
- (2014). Resimde 80'ler Dediğiniz Zaman.. Orada Bir Duracaksınız. Eren Teoman (Ed.). *Türk Çağdaş Sanatının Devrim Yılları 80'ler* (s. 67-69). İstanbul: Piramid Sanat Yayınları.

Lıcalı, Mahmut (19 Mayıs 2006). Barış Heykeli'ne çirkin saldırı. *Cumhuriyet-Ankara Eki*, s. 7.

Madra, Beral (Haziran 1986). Festival Sergilerine Bir Ön Bakış, *Hürriyet Gösteri*, 67, 97- 98.

- (Temmuz 1987). Günümüz Sanatçıları ve Öncü Türk Sanatı Sergileri. *Hürriyet Gösteri*, 80, 50- 53.
- (Ağustos 1987). Bir Serginin Ardından: Öncülüğün ve Derecesi. *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 81, 56- 58.

Mahçupyan, Etyen (Kasım-Aralık-Ocak 1998-9). Osmanlı'dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset. *Doğu-Batı*, 5, 22-47.

Madra, Beral (2007). Bir Karmaşa Alanı Olarak Görsel Sanat. Halil Altındere, Süreyya Evren (Ed.). *User's Manual Contemporary Art in Turkey (Kullanma Kılavuzu: Türkiye'de Güncel Sanat 1986-2006)*. (s.28-43). İstanbul: Artist.

Meçhul kişiler bir gecede 30 heykeli parçaladı (5 Haziran 1984). *Milliyet*, s. 3.

Mengüç, Arslan (Şubat 1987). İlhan Koman Heykellerini Anlatıyor. *Hürriyet Gösteri*, 75, 66- 69.

Milli Egemenlik Anıtı Işıl Işıl (20.03.2013). Erişim: 22.04.2015.
<http://www.manisa.bel.tr/icerik/haberler/milli-egemenlik-aniti-isil-isil.html>

Moral, Şükran (Ağustos 1986). Öncü Türk Sanatından Bir Kesit, *Sanat Çevresi*, 94, 16- 17.

ODTÜ'nde Bir Anıt (Ağustos 1982). *Ankara Sanat*, 196, 32.

Oskay, Harika Esra (2009). Kamusal Alan ve Güncel Sanat Pratiği. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi IX. Ulusal Sanat Sempozyumu "Kamusal Alanda Sanat" Bildiriler Kitabı* (s.166-173). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No: 34.

Osma, Kivanç (1998). *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923- 1946)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Önal, Günseli (14 Mayıs 1988). 'Atılım' parçalanıp çöpe atıldı. *Cumhuriyet*, s. 4.

Öndin, Nilüfer (2003). Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923- 1950. İstanbul: İnsancıl Yayınları.

Özayten, Nilgün (2007). Türkiye’de Objel Sanatı/Kavramsal Sanat/Post-Kavramsal Sanat Eğilimleri. Halil Altındere, Süreyya Evren (Ed.). *User’s Manual Contemporary Art in Turkey (Kullanma Kılavuzu: Türkiye’de Güncel Sanat 1986-2006)*. (s.10-27). İstanbul: Artist.

Özbey, Savaş (14 Şubat 2004). Memleketimden Heykel Manzaraları, Hürriyet, Erişim: 29.06.2015. <http://www.hurriyet.com.tr/index/ArsivNews.aspx?id=202688>

Özsezgin, Kaya (1 Ocak 1982). 1981 Plastik Sanatlar “Atatürk Yılı” olarak 1981 köklü atılımlar açısından kaçırılmış bir fırsattır. *Milliyet Sanat*, 23- 25.

- (Mayıs 1986). Anıt Heykelciliğin Neresindeyiz?. *Hürriyet Gösteri*, 66, 91-92.

- (Temmuz 1986). Plastik Sanatlar ve Kültür Politikaları. *Hürriyet Gösteri*, 68, 96- 98.

- (15 Eylül 1988). Gene Heykel Konusunda. *Milliyet Sanat*, 200, 57.

- (15 Ekim 1988). Sergiler- Günümüz Sanatçıları Ankara’da. *Milliyet Sanat*, 202, 49- 50.

Öztan, Yüksel (2004). Seymenler Parkı. Mustafa Servet Akpolat, Erdal Eser (Ed.). *Cumhuriyet Dönemi. Ankara Başkent’in Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi* (s.295-297). Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.

Öztürk Ötkünç, Yıldız (2007). *1980’li Yıllarda (1980-1990) Türkiye Sanat Ortamının Değerlendirilmesi: Bu Bağlamda Dönemin, Özellikle Resim Alanında Üretilen İşlere Yansıması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sanat Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Özüer, Çiğdem (3 Ağustos 1986). İnsanlar ve heykeller başbaşa, *Cumhuriyet*, s. 5.

Özyürek, Esra (2007). *Modernlik Nostaljisi Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Parkta Heykel Sergisi (10 Temmuz 1985). *Milliyet*, s. 2.

Parten, Arzu., Yavuz, Sena. (2005). Kültür Politikaları Bağlamında Türk Heykel Sanatı. *Günümüz Heykel Sanatının Sorunları Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s.146-154). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını 2.

Pelvanoğlu, Burcu (2009). *1980 Sonrası Türkiye’de Sanat: Dönüşümler*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, İstanbul.

Prof. Hüseyin Gezer’in Cevabı (Ekim 1987). *Sanat Çevresi*, 108, 7- 9.

Prof. Hüseyin Gezer’in İhtarnameesi (Ekim 1987). *Sanat Çevresi*, s. 6.

Remzi Savaş, Tanıtım, Erişim:02.05.2015. <http://remzisavas.tripod.com/giris/giris.htm>

Renda, Günsel (Kış 2002). Osmanlılarda Heykel. *Sanat Dünyamız*, 82, 139-145.

- (2004). Cumhuriyet Dönemi. Mustafa Servet Akpolat, Erdal Eser (Ed.). *Ankara Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi* (s.28-32). Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.

Reyna, İshak (Eylül 1988). Bardağı Taşırın Heykel. *Argos*, 18.

Sargut, Ayşegül (1 Haziran 1989). Alkar’a 750 bin lira tazminat ödenecek. *Güneş*, s. 10.

Savaş, Remzi (2009). Türkiye’de Kamusal Dış Mekan Heykelinde Sivilleşme Yönelimleri. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi IX. Ulusal Sanat Sempozyumu “Kamusal Alanda Sanat” Bildiriler Kitabı* (s.194-201). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No: 34.

Schudson, Michael (Bahar 2007). Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri. *Cogito*, Sayı: 50, 179-199.

- Sebestyen, Amanda (14 Ağustos 1988). Günümüz Sanatçıları 9. Sergisi İngiliz gözüyle çağdaş sanatımız. *İkibine Doğru*, 34, 51.
- Sel, Pınar (11 Mart 2000). Doğu Paşa'nın Heykel Savaşı. *Sabah*, s. 4.
- Sönmez, Necmi (31 Temmuz 1988). Günümüz Sanatçıları 9. İstanbul Sergisi Türk Resmi ve Çağdaşlaşma. *İkibine Doğru*, 60.
- (Ağustos 1989). Ölçütsüzlüğün Ölçüt Olduğu Bir Sergileme. *Argos*, 12, 34.
- Sözen, Metin, Tanyeli, Uğur (1986). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü (8. Bs.2005). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şen, Özgür (2014). *Türkiye'de Laiklik ve Sol*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Taktak, Yusuf (Ağustos 1988). Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi. *Hürriyet Gösteri*, 93, 64- 66.
- Tanör, Bülent (2008). Siyasal Tarih (1980-1995). Sina Akşin (yay.yön.). *Türkiye Tarihi Bugünkü Türkiye 1980- 2003*. (s.29-161). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tansuğ, Sezer (1986). Çağdaş Türk Sanatı. (9. Bsm. 2012). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- (Ekim 1987). Tarihsel Yapılarda Çağdaş Sergiler. *Milliyet Sanat*. 178, s. 32- 35.
- Tarihçe, Türkiye Jokey Kulübü, Erişim: 17.06.2015. <http://www.tjk.org/TR/KurumsalStatic/Page/Tarihce>
- Tarkan, Nilgün (1 Ekim 1980). Sami N. Özerdim: "1981, Atatürk'ün ve devrimlerinin tanıtılması için başlangıç yılı olmalıdır", *Milliyet Sanat*, 64.
- (15 Ekim 1980). Cihat Baban: "Amacımız Atatürkçü, Atatürk ilkeleri doğrultusunda bir doktrini yürütmektir", *Milliyet Sanat*, 64.

- Taşkın, Yüksel (2009). 12 Eylül Atatürkçülüğü ya da Bir Kemalist Restorasyon Olarak 12 Eylül. Tanıl Bora, Murat Gültekin (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s.570-83). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taylan, Orhan (Mayıs 1986). Heykelciliğimizdeki Durum Üstüne, *Hürriyet Gösteri*, 66, 89- 90.
- TBMM Atatürk Anıtı (Temmuz 1981). *Ankara Sanat*, 183, 26.
- TBMM Milli Egemenlik Anıtı Yarışmasını Rahmi Aksungur Kazandı (Nisan 1986). *Sanat Çevresi*, 71.
- Tekeli, İlhan (1998). Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba (Ed.). *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (s.155-172). (4. bsm. 2014). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Tekiner, Aylin (2009). Resmi Tarihin Bir Görselleşme Hamlesi. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi IX. Ulusal Sanat Sempozyumu “Kamusal Alanda Sanat” Bildiriler Kitabı* (s.227-246). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No: 34.
- (2010). *Atatürk Heykelleri Kült, Estetik, Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Heykeli Seçildi (Ekim 1988). *Hürriyet Gösteri*, 95, 51.
- Trabzon’un Simgelerinden Metalden Horon Heykeli Artık Yok (2 Ağustos 2012). Erişim:27.04.2015.<http://www.haberler.com/trabzon-un-simgelerinden-meta-lden-horon-heykeli-3831474-haberi/>
- Trabzon’un Simgesi Horon Anıtı Eski Yerine Yerleştirildi (5 Mart 2014). *Milliyet*. Erişim: 27.04.2015. <http://www.milliyet.com.tr/trabzon-un-simgesi-horon-an-iti-eski-trabzon-yerelhaber-63178/>
- Türkeli, Güngör (6 Haziran 2010). Bir başka heykel öyküsü, Erişim: 04.05.2015. <http://www.antalyabugun.com/makale/bir-baska-heykel-oykusu-8890.html>
- Türkiye’de heykel denince akla anıt geliyor bunu önlemek gerek (9 Haziran 1984). *Cumhuriyet*, s. 5.

Türkiye'nin ilk anıt heykeli yeniden dikilecek. (4 Aralık 2008). Erişim: 1 Aralık 2014. <http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/112898-turkiyenin-ilk-an-it-heykeli-yeniden-dikilecek>

Ünder, Hasan (2002). Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt II Kemalizm* (s.138-156). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ünver, Bircan (Ağustos 1989). Onuncu Yılında Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi, *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 105, 18- 25.

Villa, Dana R. (Yaz 1996). Postmodernlik ve Kamusal Alan. *Cogito*, 8, 259-274.

Yasa Yaman, Z. (2002). Cumhuriyet'in İdeolojik Anlatımı Olarak Anıt ve Heykel. *Sanat Dünyamız*, 82, 155-171.

- (2004). Seymenler Anıtı. Mustafa Servet Akpolat, Erdal Eser (Ed.).*Ankara Başkent'in Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi* (s.297-298). Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- (2009). Kamusal Alanda Atatürk Anıt ve Heykelleri Üzerine Düşünceler. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi IX. Ulusal Sanat Sempozyumu "Kamusal Alanda Sanat" Bildiriler Kitabı* (s.264-270). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No: 34
- (2011). "Siyasi/Estetik Gösterge" Olarak Kamusal Alanda Anıt ve Heykel. *METU/JFA*, 69- 98.
- (2011). *Suretin Sireti*. İstanbul: Pera Müzesi Yayını.

Yeşilay, Zeynel (2000). *Sonsuz Bir Şiir Türkiye*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Yeşilkaya, Neşe G. (Kış 2002). Osmanlı'da ve Cumhuriyet'te Anıt-Heykeller ve Kentsel Mekân. *Sanat Dünyamız*, 82, 147-153.

Yıldız, Esra (2005). Kent ve Sanat *Türkiye Sanat Yıllığı 2005*. (s.185-225). İstanbul: Sanat Bilgi Belge Yayınları.

- (2008). Giriş. İpek Duben, Esra Yıldız (Ed.)*Seksenlerde Türkiye’de Çağdaş Sanat: Yeni Açılımlar*. (s.12-35). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yiğitpaşa, Nadire Tuba (2010). *XIX. Yüzyıl Beyoğlu Yapılarında Heykel ve Figürlü Kabartmalar*. Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum.

Zavallı Heykeller (19 Temmuz 1985). *Milliyet*, s. 12.

Zürcher, Eric Jan (2014) *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi* (Yasemin Saner, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (1995).

KATALOG

Görsel 1

Eser: Atlı Abdülaziz Heykeli

Sanatçı: Charles Fuller

Tarih: 1872

Yer: Beylerbeyi Sarayı, İstanbul

Kaynak:

http://ebrunsulun.blogspot.ae/2013_02_01_archive.html

Görsel 2

Eser: Abide-i Hürriyet Anıtı

Sanatçı: Muzaffer Bey

Tarih:1911

Yer: Şişli, İstanbul

Kaynak:

<http://emlakansiklopedisi.com/wiki/hurriyet-aniti-abide-i-hurriyet>

Görsel 3

Eser: Konya Ziraat Anıtı/Atatürk Anıtı

Sanatçı: Muzaffer Bey/H. Krippel

Tarih:1912/1926

Yer: Konya

Kaynak:

<http://www.isteaturk.com/haber/5113/ataturk-aniti-konya>

Görsel 4

Eser: Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı

Sanatçı: Arif Hikmet Koyunoğlu

Tarih: 1923-27

Yer: Altıntaş, Kütahya

Kaynak:

<http://bolge5.ormansu.gov.tr/5bolge/AnaSayfa/BTMParki.aspx?sflang=tr>

Görsel 5**Eser:** İlk Kurşun Anıtı**Sanatçı:** ?**Tarih:** 1926**Yer:** İlkkurşun Köyü,
Ödemiş, İzmir**Kaynak:**[http://www.kucukmen
deres.com.tr/Kose-ya
zisi/kimiz-biz](http://www.kucukmen
deres.com.tr/Kose-ya
zisi/kimiz-biz)**Görsel 6****Eser:** Sarayburnu Atatürk Anıtı**Sanatçı:** Heinrich Krippel**Tarih:** 1926**Yer:** Sarayburnu Sahili, İstanbul**Kaynak:** Begüm Sönmez

Görsel 7

Eser: Atlı Atatürk Anıtı

Sanatçı: Pietro Canonica

Tarih: 1927

Yer: Etnografya Müzesi önü, Ankara

Kaynak: <http://www.tamsanat.net/atolye/kurumlar/muzeler/muze.php?post=435>

Görsel 8

Eser: : Şehit Kubilay Anıtı

Sanatçı: Ratip Aşir Acudoğlu

Tarih: 1932

Yer: Menemen, İzmir

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Menemen_Olay%C4%B1

Görsel 9

Eser: Barbaros Anıtı

Sanatçı: Ali Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu

Tarih: 1942

Yer: Beşiktaş, İstanbul

Kaynak: <http://wikimapia.org/16160744/tr/Barbaros-Hayrettin-Pa%C5%9Fa-An%C4%B1t%C4%B1>

Görsel 10

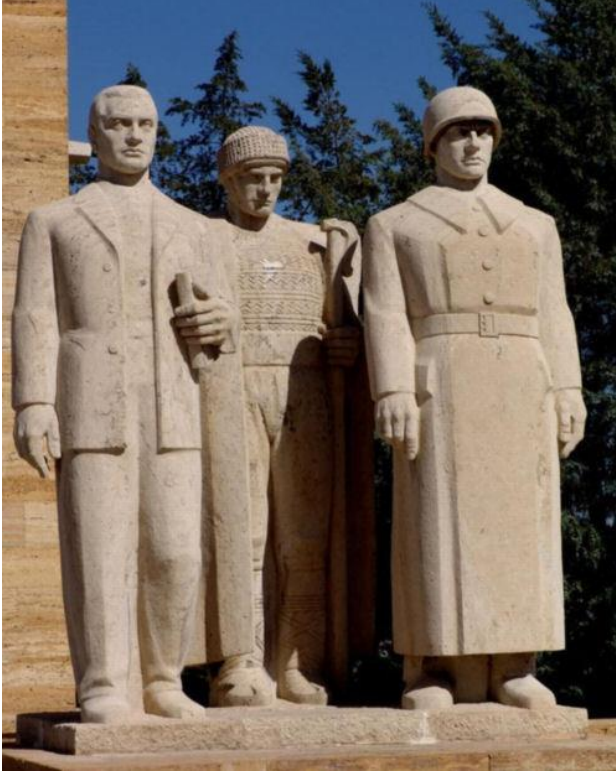
Eser: Anıtkabir kadın heykel gurubu

Sanatçı: Hüseyin Anka Özkan

Tarih: 1951

Yer: Ankara

Kaynak: <http://www.foruminci.net/makaler-ve-kose-yazilari-357/anitkabir-i-bilerek-gezelim-62213/>

Görsel 11

Eser: Anıtkabir erkek heykel grubu

Sanatçı: Hüseyin Anka Özkan

Tarih: 1951

Yer: Ankara

Kaynak: <http://www.isteataturk.com/haber/2934/anitkabir-anitmezar>

Görsel 12

Eser: III. Ahmed Çeşmesi

Sanatçı: Mimar Mehmed Ağa

Tarih: 1729

Yer: Sultanahmet, İstanbul

Kaynak:

<http://www.hayalleme.com/3ahmet-cesmesi-sulanahmet-meydani/>

Görsel 13

Eser: Tophane Çeşmesi

Sanatçı: Mimar Mehmed Ağa

Tarih: 1732

Yer: Tophane, İstanbul

Kaynak:

<http://www.hayalleme.com/1-mahmut-cesmesi-toplane/>

Görsel 14**Eser:** Avrupa Pasajı**Sanatçı:** Domenico Pulgher**Tarih:** 1874**Yer:** Beyoğlu, İstanbul**Kaynak:**

<http://www.istanbulguide.net/i-stguide/quartiers/galatasar.htm>

Görsel 15**Eser:** Çiçek Pasajı**Sanatçı:** Clentin Zonne**Tarih:** 1874-76**Yer:** Beyoğlu, İstanbul**Kaynak:**

https://en.wikipedia.org/wiki/%C3%87i%C3%A7ek_Pasaj%C4%B1

Görsel 16**Eser:** Cumhuriyet Anıtı**Sanatçı:** Pietro Canonica**Tarih:** 1928**Yer:** Taksim, İstanbul**Kaynak:**

<http://fikiriscisi.com/blog/2010/05/taksim-cumhuriyet-aniti/>

Görsel 17**Eser:** Hürriyet Anıtı**Sanatçı:** Semahat Acuner**Tarih:** 1960**Yer:** Beyazıt Meydanı, İstanbul**Kaynak:**

http://www.zaman.com.tr/pazar_beyazit-meydaninda-gozden-dusen-bir-darbe-hatirasi_2296072.html

Görsel 18**Eser:** Türkiye**Sanatçı:** Kuzgun Acar**Tarih:** 1966**Yer:** Emek İşhanı, Kızılay, Ankara**Kaynak:**<http://evvel.org/ilgi/kuzgun-acar/page/2>**Görsel 19****Eser:** Kuşlar**Sanatçı:** Kuzgun Acar**Tarih:** 1966**Yer:** İMÇ Blokları, Unkapanı, İstanbul**Kaynak:**<http://bengiozkan.blogspot.com/2011/11/kent-miras-istanbul-manufaturaclar-ve.html>

Görsel 20

Eser: Soyut heykel

Sanatçı: İsmail Hakkı Öcal

Tarih: 1976

Yer: Kazancı Yokuşu,
Taksim, İstanbul

Kaynak:

[http://www.kendingez.com/
PageDetail.aspx?Page ID= 42276](http://www.kendingez.com/PageDetail.aspx?Page ID= 42276)

Görsel 21

Eser: Soyut heykel

Sanatçı: İlhan Koman

Tarih:

Yer: Divan Otel,
Harbiye, İstanbul

Kaynak: Begüm
Sönmez

Görsel 22**Eser:** Yağmur**Sanatçı:** Ferit Özşen**Tarih:** 1973**Yer:** Akıntıburnu, İstanbul**Kaynak:** Gezer, 1984**Görsel 24****Eser:** İşçi**Sanatçı:** Muzaffer Ertoran**Tarih:** 1973**Yer:** Tophane Parkı, İstanbul**Kaynak:** <http://www.red-thread.org/tr/makale.asp?a=46>

Görsel 25

Eser: İşçi

Sanatçı: Muzaffer Ertoran

Tarih: 1973

Yer: Tophane Parkı, İstanbul

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 25

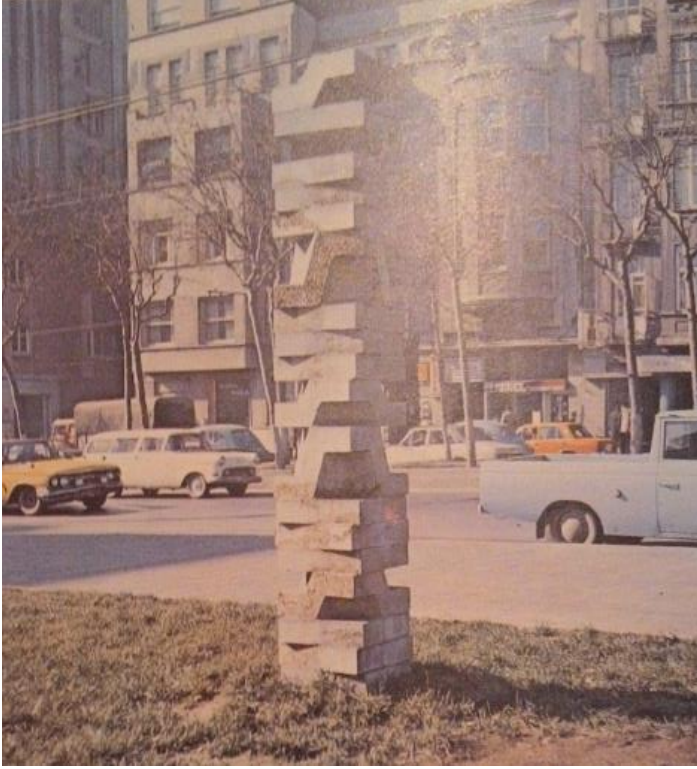
Eser: Güzel İstanbul

Sanatçı: Gürdal Duyar

Tarih: 1973

Yer: Karaköy, sonradan Yıldız Parkı,
İstanbul

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 26

Eser: Yükseliş

Sanatçı: Bihrat Mavitan

Tarih: 1973

Yer: Hilton Oteli önü, İstanbul

Kaynak: Gezer, 1984

Görsel 27

Eser: Soyut heykel

Sanatçı: Haluk Tezozar

Tarih: 1973

Yer: Maçka, İstanbul

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 28

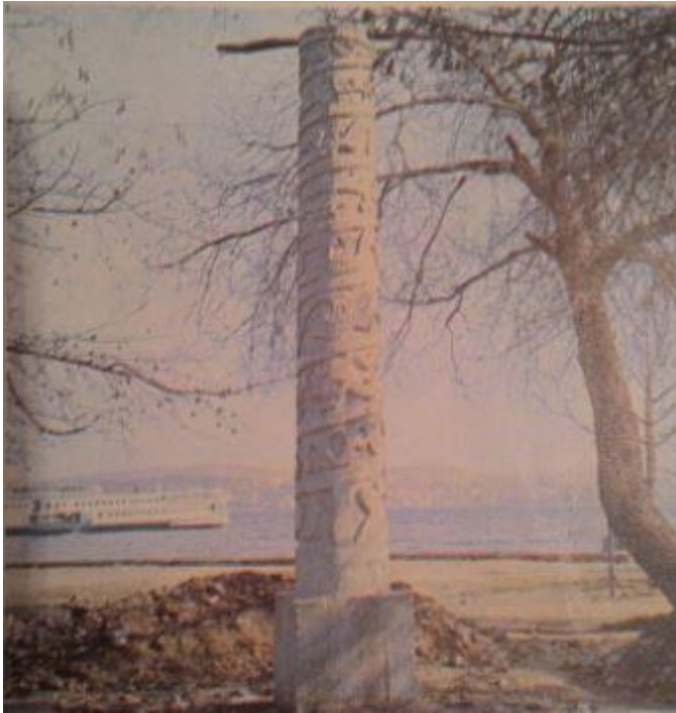
Eser: Soyut heykel

Sanatçı: Ali Teoman Germaner

Tarih: 1973

Yer: Bebek Parkı, İstanbul

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 29

Eser: Dayanışma

Sanatçı: Zühtü Müridoğlu

Tarih: 1973

Yer: Fındıklı Parkı, İstanbul

Kaynak: Gezer, 1984

Görsel 30

Eser: Yankı

Sanatçı: Hüseyin Anka Özkan

Tarih: 1973

Yer: Gümüşsuyu Parkı, İstanbul

Kaynak: Gezer, 1984

Görsel 31

Eser: Atatürk Anıtı

Sanatçı: Pietro Canonica

Tarih: 1927

Yer: Sıhhiye Zafer Alanı, Ankara

Kaynak: http://aksam.medyator.com/2009/10/16/haber/guncel/7561/az_kalsin_zafere_aniti_da_altin_sarisina_boyanacakti.html

Görsel 32

Eser: Ulus Zafer Anıtı
(Yenigün Anıtı)

Sanatçı: Heinrich Krippel

Tarih: 1927

Yer: Ankara

Kaynak:

<https://geolocation.ws/v/P/72187155/ankara-ulus-atatrk-heykeli-zafer-ant/en>

Görsel 33

Eser: Güven Anıtı

Sanatçı: Anton
Hanak, Josef Thorak

Tarih: 1936

Yer: Kızılay, Ankara

Kaynak: Begüm
Sönmez

Görsel 34**Eser:** Güven Anıtı**Sanatçı:** Anton Hanak,
Josef Thorak**Tarih:** 1936**Yer:** Kızılay, Ankara**Kaynak:** Begüm
Sönmez**Görsel 35****Eser:** ODTÜ Atatürk Anıtı**Sanatçı:** Şadi Çalık**Tarih:** 1966**Yer:** Ankara**Kaynak:**[http://www.mimarlikmuze
si.org/Gallery/DisplayPho
to.aspx?ID=7&Deta
ilID=5&ExhibitionID=11](http://www.mimarlikmuze.si.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=7&DetailID=5&ExhibitionID=11)

Görsel 36

Eser: Atatürk ve Devrimleri Anıtı (Bilim Ağacı)

Sanatçı: Tamer Başoğlu

Tarih: 1966

Yer: ODTÜ, Ankara

Kaynak:

<http://www.okcuogluvedeneve.com/referanslarimiz>

Görsel 37

Eser: Atatürk Anıtı

Sanatçı: Haluk Tezozar

Tarih: 1975

Yer: Yalova

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 38

Eser: Kaş Atatürk Anıtı

Sanatçı: Necati İnci

Tarih: 1981

Yer: Antalya

Kaynak:

<http://wikimapia.org/11515633/tr/Atat%C3%BCrk-Heykeli>

Görsel 39

Eser: İlk Adım Anıtı

Sanatçı: Hakkı Atamulu

Tarih: 1981-82

Yer: Samsun

Kaynak:

<http://www.samsunlife.net/samsun-ilkadim-aniti/>

[net/samsun-ilkadim-aniti/](http://www.samsunlife.net/samsun-ilkadim-aniti/)

Görsel 40**Eser:** Ata Kompozisyonu**Sanatçı:** Rahmi Aksungur**Tarih:** 1986**Yer:** TBMM Milli Egemenlik Parkı, Ankara**Kaynak:** Begüm Sönmez**Görsel 41****Eser:** Bakırköy Atatürk Anıtı**Sanatçı:** Tamer Başoğlu**Tarih:** 1988**Yer:** İstanbul**Kaynak:** Begüm Sönmez

Görsel 42

Eser: Atatürk ve Uçucu Gençlik (Havacılık Anıtı)

Sanatçı: Tankut Öktem

Tarih: 1980

Yer: Hava Harp Okulu, İstanbul

Kaynak: <http://www.tankutoktem.com/>

Görsel 43

Eser: Tarımcı Atatürk Anıtı

Sanatçı: Burhan Alkar

Tarih: 1981

Yer: Atatürk Orman Çiftliği, Ankara

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 44**Eser:** Tarımcı Atatürk, rölyef**Sanatçı:** Burhan Alkar**Tarih:** 1981**Yer:** Atatürk Orman Çiftliği,
Ankara**Kaynak:**<https://commons.wikimedia>[.org/wiki/File:Tar%C4%B1mc%C4%B1_Atat%C3%BCrk_r%C3%B6lyef.JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tar%C4%B1mc%C4%B1_Atat%C3%BCrk_r%C3%B6lyef.JPG)**Görsel 45****Eser:** Tarımcı Atatürk, rölyef**Sanatçı:** Burhan Alkar**Tarih:** 2015**Yer:** Atatürk Orman Çiftliği,
Ankara**Kaynak:** Begüm Sönmez

Görsel 46**Eser:** Tarımcı Atatürk, rölyef**Sanatçı:** Burhan Alkar**Tarih:** 2015**Yer:** Atatürk Orman Çiftliği,
Ankara**Kaynak:** Begüm Sönmez**Görsel 47****Eser:** Tarımcı Atatürk, rölyef**Sanatçı:** Burhan Alkar**Tarih:** 1981**Yer:** Atatürk Orman Çiftliği, Ankara**Kaynak:** [www.resimbul.com /ataturk/ataturk-rolyef.xhtml](http://www.resimbul.com/ataturk/ataturk-rolyef.xhtml)

Görsel 48

Eser: Başöğretmen Atatürk Anıtı

Sanatçı: Tankut Öktem

Tarih: 1981

Yer: Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 49

Eser: Meçhul Öğretmen Anıtı

Sanatçı: Tankut Öktem

Tarih: 1981

Yer: Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara

Kaynak: <http://www.tankutoktem.com/>

Görsel 50

Eser: Atatürk Anıtı

Sanatçı: Tamer Başoğlu

Tarih: 1982

Yer: Veliefendi Hipodromu, İstanbul

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 51

Eser: Atatürk Anıtı

Sanatçı: Ferit Özşen

Tarih: 1982

Yer: Zeynep Kamil Kadın ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 52

Eser: Mehmetçik Anıtı

Sanatçı: Tankut Öktem

Tarih: 1986

Yer: Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara

Kaynak: <http://www.tankutoktem.com/>

Görsel 53

Eser: Harbiyeli Atatürk Anıtı

Sanatçı: Tankut Öktem

Tarih: 1981-88

Yer: Harp Okulu, Ankara

Kaynak: <http://www.tankutoktem.com/>

Görsel 54

Eser: : Fatih Anıtı (İstanbul'un Kurtuluş Anıtı)

Sanatçı: Tankut Öktem

Tarih: 1983

Yer: Fatih Parkı, Bayrampaşa, İstanbul

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 55

Eser: Orhangazi Atatürk Anıtı

Sanatçı: Tankut Öktem

Tarih: 1983

Yer: Bursa

Kaynak:

<http://www.eba.gov.tr/gorsel/bak/0d9b8d45de54c469c4d>

Görsel 56

Eser: Amasya Tamimi Anıtı

Sanatçı: Tankut Öktem

Tarih: 1981

Yer: Amasya

Kaynak:

<http://www.tankutoktem.com/>

Görsel 57

Eser: Cezayirli Hasan Paşa

Sanatçı: Haluk Tezozar

Tarih: 1985

Yer: Haliç Parkı, Kasımpaşa, İstanbul

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 58

Eser: Fuzuli

Sanatçı: Haluk Tezonar

Tarih: 1986

Yer: Bebek Parkı, İstanbul

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 59

Eser: Turgut Reis

Sanatçı: Haluk Tezonar

Tarih: 1986

Yer: Sarayburnu sahili, İstanbul

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 60

Eser: Mimar Sinan

Sanatçı: Haluk Tezonar

Tarih: 1987

Yer: Perşembepazarı, İstanbul

Kaynak:

<https://twitter.com/carnafauna/status/523574945025384448>

Görsel 61

Eser: Koca Yusuf

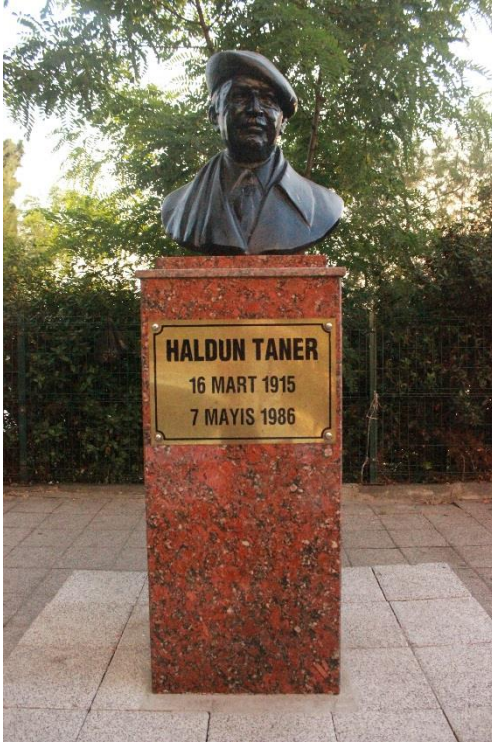
Sanatçı: Meriç Hızal

Tarih: 1986

Yer: İsa Tepe, Büyükada, İstanbul

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 62**Eser:** Sultan Mehmet Anıtı**Sanatçı:** Hüseyin Gezer**Tarih:** 1987**Yer:** İtfaiye Parkı, Fatih,
İstanbul**Kaynak:** Begüm Sönmez**Görsel 63****Eser:** Yıldırım Bayezid**Sanatçı:** Yavuz Görey**Tarih:** 1987**Yer:** Türk Standartları Enstitüsü bahçesi,
Ankara**Kaynak:** Begüm Sönmez

Görsel 64**Eser:** Orhan Veli**Sanatçı:** Aydın Aşkan**Tarih:** 1988**Yer:** Rumeli Hisarı sahili, İstanbul**Kaynak:** Begüm Sönmez**Görsel 65****Eser:** Haldun Taner Büstü**Sanatçı:** Haluk Tezonar**Tarih:** 1989**Yer:** Moda Mühürdar Caddesi, İstanbul**Kaynak:** Begüm Sönmez

Görsel 66

Eser: Fahri Korutürk Büstü

Sanatçı: Haluk Tezonar

Tarih: 1989

Yer: Moda Çocuk Parkı, İstanbul

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 67

Eser: Barış

Sanatçı: Burhan Alkar

Tarih: 1979-80

Yer: Sakarya Caddesi Yaya Bölgesi, Ankara

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 68

Eser: Atılım

Sanatçı: Burhan Alkar

Tarih: 1979-80

Yer: Sakarya Caddesi Yaya Bölgesi,
Ankara

Kaynak: http://burhanalkar.net/zgaleri.php?kategori=Anitsal_Calismalar&sayfa_no=2

Görsel 69

Eser: Çeşme (Fıskiye)

Sanatçı: Remzi Savaş

Tarih: 1979-80

Yer: Abdi İpekçi Parkı, Ankara

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 70**Eser:** Eller**Sanatçı:** Metin Yurdanur**Tarih:** 1979-80**Yer:** Abdi İpekçi Parkı,
Ankara**Kaynak:** Begüm Sönmez**Görsel 71****Eser:** Miras**Sanatçı:** Metin Yurdanur**Tarih:** 1979-80**Yer:** Gar Meydanı, Ankara**Kaynak:** Begüm Sönmez

Görsel 72**Eser:** Dayanışma**Sanatçı:** Metin Yurdanur**Tarih:** 1983**Yer:** Batıkent İlk Yerleşim Bölgesi Parkı, Ankara**Kaynak:**<http://metinyurdanur.com.tr>**Görsel 73****Eser:** Akdeniz**Sanatçı:** İlhan Koman**Tarih:** 1980**Yer:** Halk Sigorta- Yapı Kredi Plaza, Levent, İstanbul**Kaynak:** Begüm Sönmez

Görsel 74**Eser:** İsimsiz**Sanatçı:** Rolf Westphal**Tarih:** 1982**Yer:** ODTÜ Mimarlık
Fakültesi önü, Ankara**Kaynak:** Begüm Sönmez**Görsel 75****Eser:** Uzay ve Gençlik Anıtı**Sanatçı:** Burhan Alkar**Tarih:** 1986**Yer:** ODTÜ, Ankara**Kaynak:** Begüm Sönmez

Görsel 76

Eser: Ağaç heykel

Sanatçı: Güzide Tezeller

Tarih: 1985

Yer: Beşiktaş Kaymakamlığı önü, İstanbul

Kaynak: Sanat Çevresi, Haziran 1985

Görsel 77

Eser: Doğa

Sanatçı: Oğuz Ermumcu

Tarih: 1988

Yer: Celal Bayar İş Merkezi/ Türk Hava Yolları önü,
Atatürk Bulvarı, Ankara

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 78

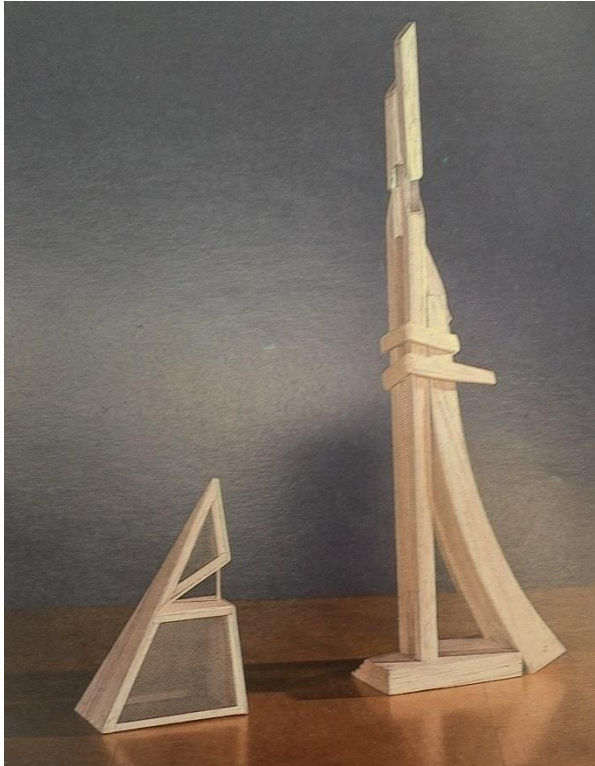
Eser: Kaynak

Sanatçı: Metin Yurdanur

Tarih: 1989

Yer: Atakule- Atlı Spor Salonu, Ankara

Kaynak: Yeşilay,2000

Görsel 79

Eser: İrene İrene İçin Ölçüler

Sanatçı: Erdağ Aksel

Tarih: 1989/90

Yer: 2. Uluslararası İstanbul
Bienali/Adnan Ötüken Parkı, Ankara

Kaynak: 2. Uluslararası İstanbul
Bienali kataloğu

Sönmez

Görsel 80**Eser:** Periler
Ülkesinde**Sanatçı:** Mehmet
Aksoy**Tarih:** 1989**Yer:** Altınpark, Ankara**Kaynak:** Begüm**Görsel 81****Eser:** Tutku**Sanatçı:** Azade Köker**Tarih:** 1989**Yer:** Altınpark, Ankara**Kaynak:** <https://ankaraheykelleri.wordpress.com/2007/03/01/tutku-altinpark-kaldirilan-heykel/>

Görsel 82**Eser:** Polis Şehitleri Anıtı**Sanatçı:** Hüseyin Gezer**Tarih:** 1982**Yer:** Ankara**Kaynak:** Begüm Sönmez**Görsel 83****Eser:** Seymenler Anıtı**Sanatçı:** Burhan Alkar**Tarih:** 1983**Yer:** Seymenler Parkı, Ankara**Kaynak:** Begüm Sönmez

Görsel 84

Eser: Feyzullah Çınar Anıtı

Sanatçı: Metin Yurdanur

Tarih: 1989

Yer: Feyzullah Çınar Parkı,
Tuzluçayır, Ankara

Kaynak: <http://www.panoramio.com/user/5236923>

Görsel 85

Eser: Feyzullah Çınar Anıtı

Sanatçı: Metin Yurdanur

Tarih: Mayıs 2015

Yer: Feyzullah Çınar Parkı, Tuzluçayır, Ankara

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 86

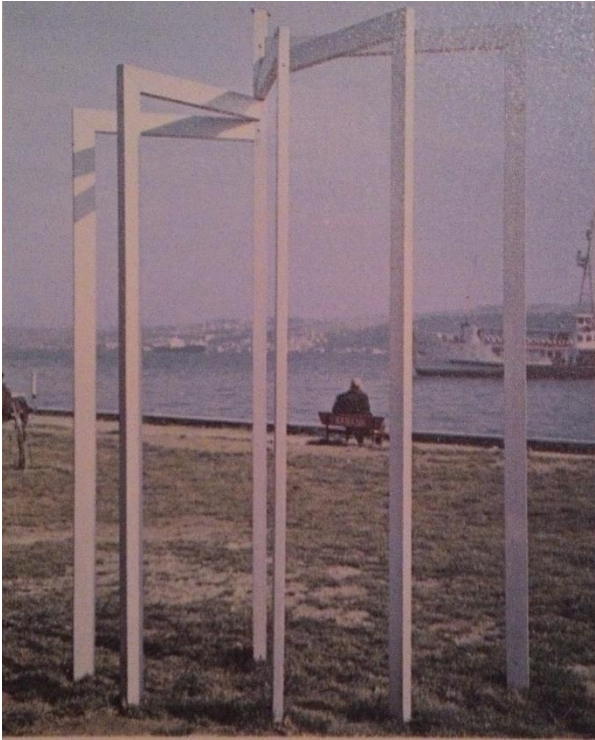
Eser: Hasat Sonu

Sanatçı: Burhan Alkar

Tarih: 1988

Yer: Toprak Mahsülleri Ofisi bahçesi,
Ankara

Kaynak: Begüm Sönmez

Görsel 87

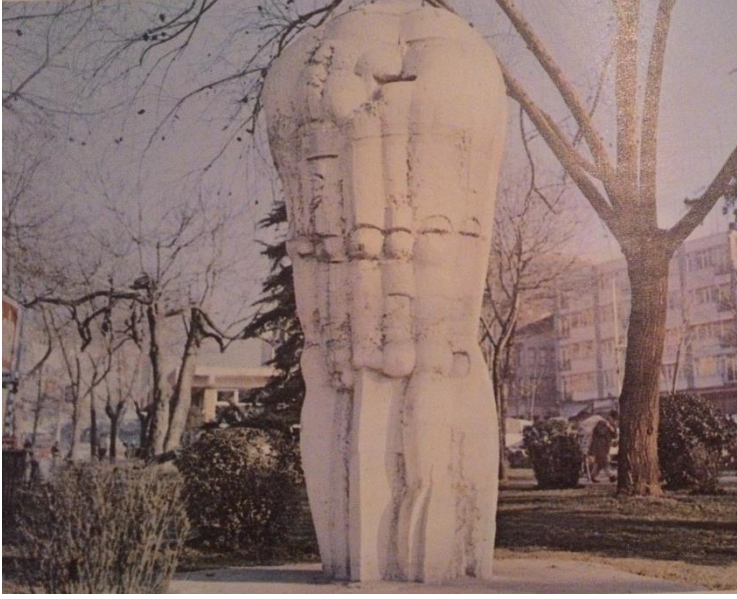
Eser: Soyut kompozisyon

Sanatçı: Füsün Onur

Tarih: 1973

Yer: Fındıklı Parkı, İstanbul

Kaynak: Gezer, 1984

Görsel 88**Eser:** Birlik**Sanatçı:** Mehmet Uyanık**Tarih:** 1973**Yer:** Beşiktaş, İstanbul**Kaynak:** Gezer, 1984**Görsel 89****Eser:** İkimiz**Sanatçı:** Namık
Denizhan**Tarih:** 1973**Yer:** Taksim Gezi Parkı,
İstanbul**Kaynak:** Gezer, 1984

Görsel 90

Eser: Soyut heykel

Sanatçı: Tamer Başoğlu

Tarih: 1973

Yer: Yenikapı Sahil Parkı,
İstanbul

Kaynak: Gezer, 1984

Görsel 91

Eser: Haşim İşcan

Sanatçı: Kuzgun Acar

Tarih: 1975

Yer: Konyaaltı Parkı,
Antalya

Kaynak:

<http://www.fullantalya.com>

Görsel 92

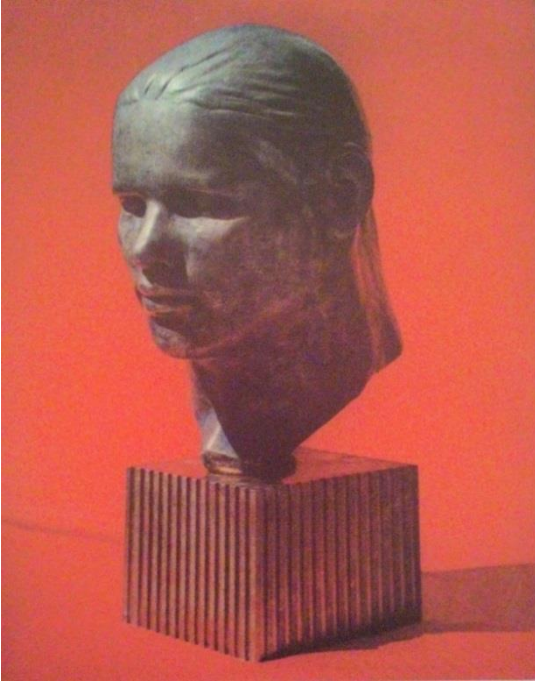
Eser: İşçi ve Çocuğu

Sanatçı: Mehmet Aksoy

Tarih: 1975

Yer: Karaalioğlu Parkı, Antalya

Kaynak: http://www.izinsizgosteri.net/asalsayi41/zehra.koc_41.html

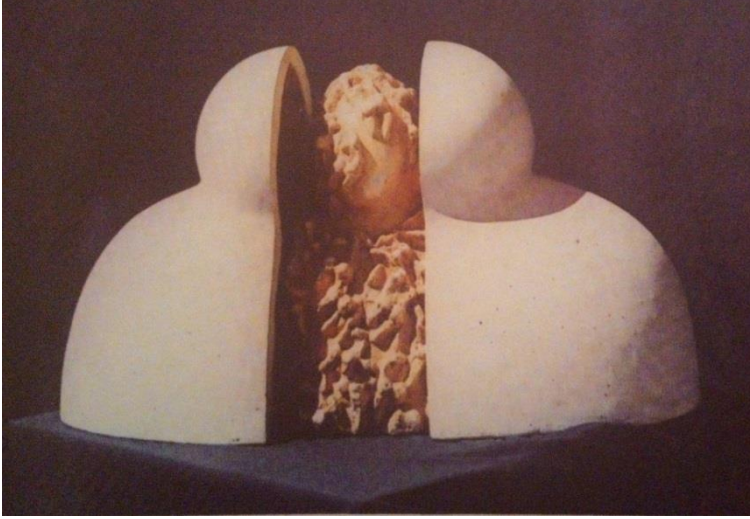
Görsel 93

Sanatçı: Aytaç Katı

Eser: Genç Kız Büstü

Tarih: 1981

Kaynak: DRHS Kataloğu

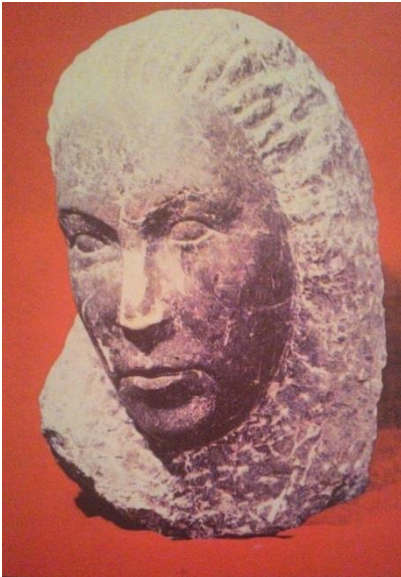
Görsel 94

Sanatçı: Erol Kınalı,

Eser: İç ve Dış
Çelişkiler

Tarih: 1981

Kaynak: DRHS
Kataloğu

Görsel 95

Sanatçı: Turhan Çetin,

Eser: Büst

Tarih: 1982

Kaynak: DRHS Kataloğu

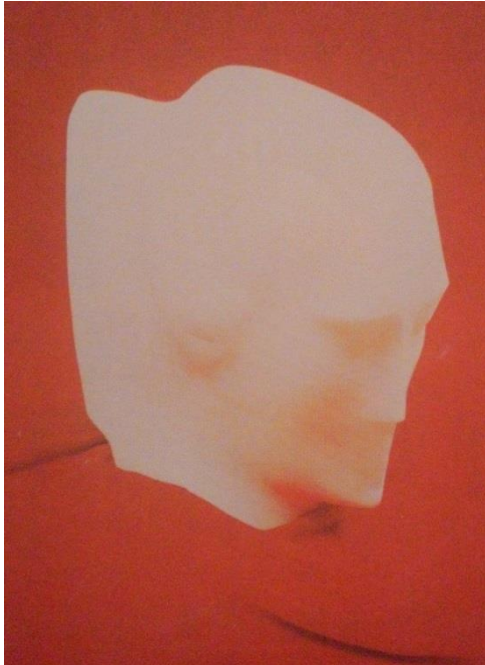
Görsel 96

Sanatçı: Refa Emrali

Eser: Horoz

Tarih: 1982

Kaynak: DRHS Kataloğu

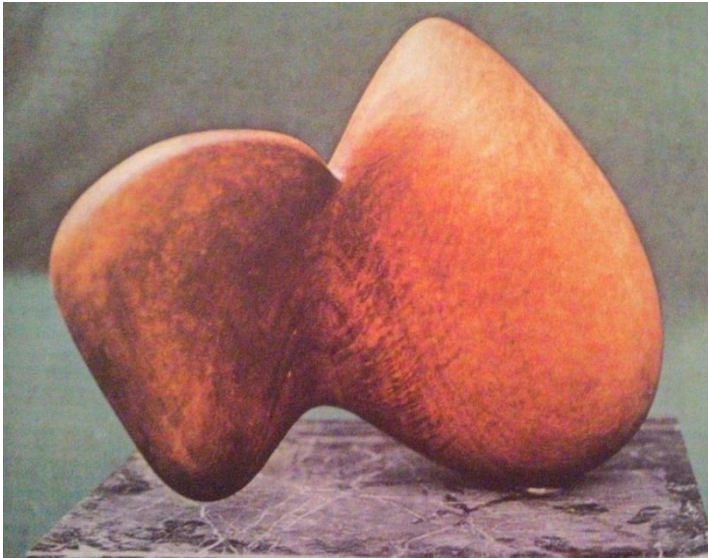
Görsel 97

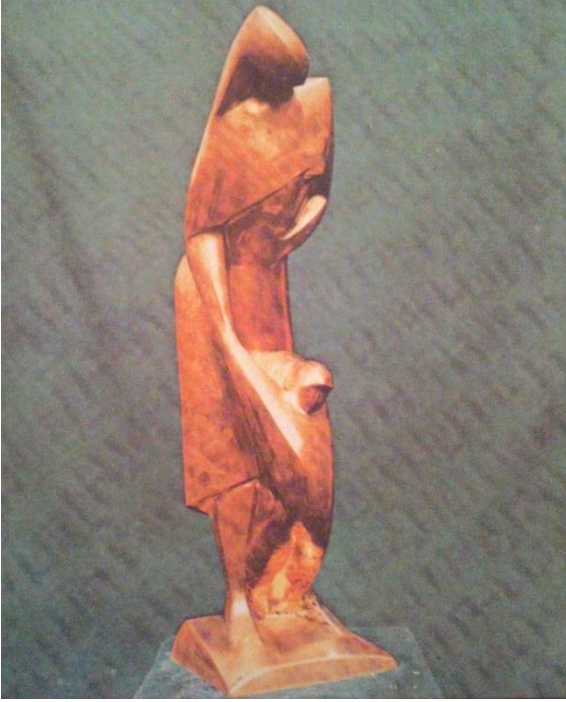
Sanatçı: Remzi Savaş

Eser: Büst

Tarih: 1983

Kaynak: DRHS Kataloğu

Görsel 98**Sanatçı:** Erdal Karacaören**Eser:** İlerleyiş**Tarih:** 1984**Kaynak:** DRHS Kataloğu**Görsel 99****Sanatçı:** Osman Mete Demirbaş**Eser:** Kompozisyon**Tarih:** 1985**Kaynak:** DRHS Kataloğu

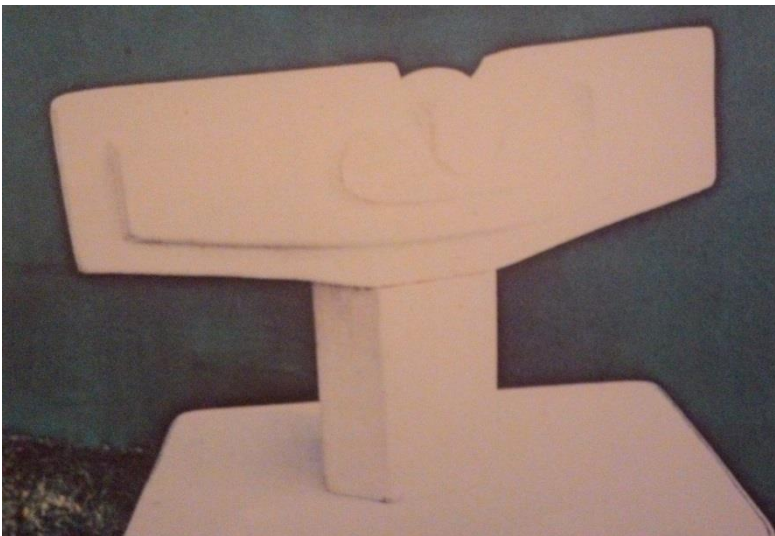
Görsel 100

Sanatçı: Meriç Hızal

Eser: Ana ve Çocuk

Tarih: 1985

Kaynak: DRHS Kataloğu

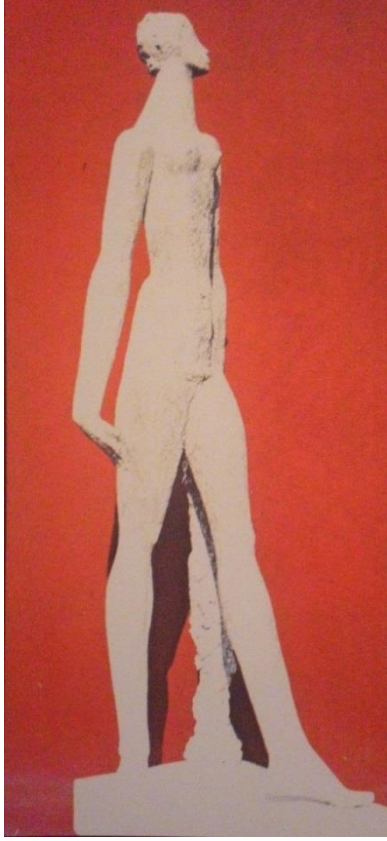
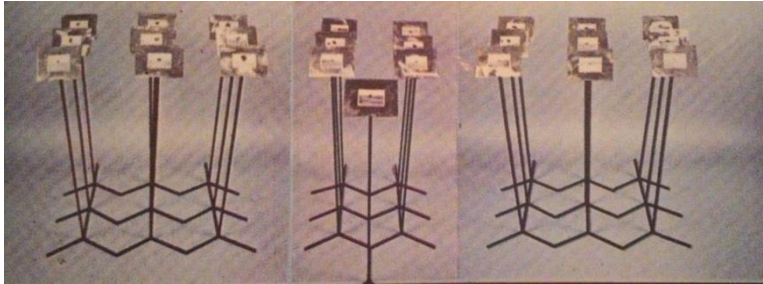
Görsel 101

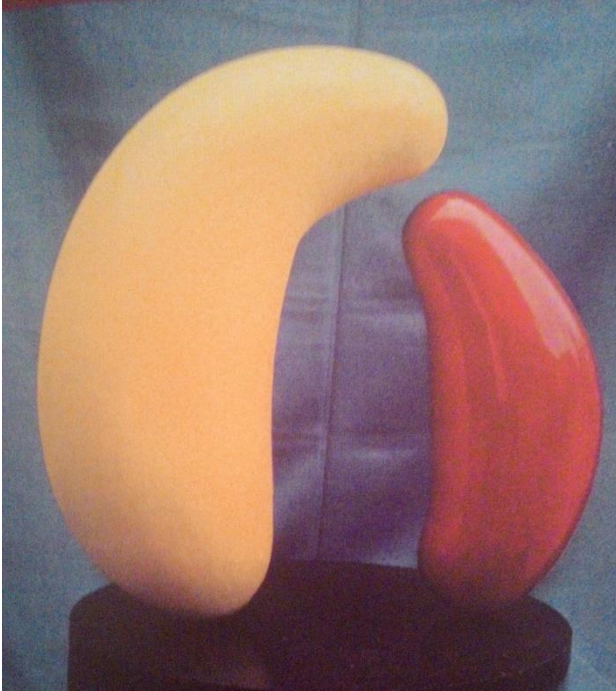
Sanatçı: Tamer
Başoğlu

Eser: Kompozisyon

Tarih: 1986

Kaynak: DRHS
Kataloğu

Görsel 102**Sanatçı:** Hakkı Karayığitoğlu**Eser:** Podyumda Model**Tarih:** 1986**Kaynak:** DRHS Kataloğu**Görsel 103****Sanatçı:** Osman Dinç**Eser:** Ahlat'a Ağıt**Tarih:** 1987**Kaynak:** DRHS
Kataloğu

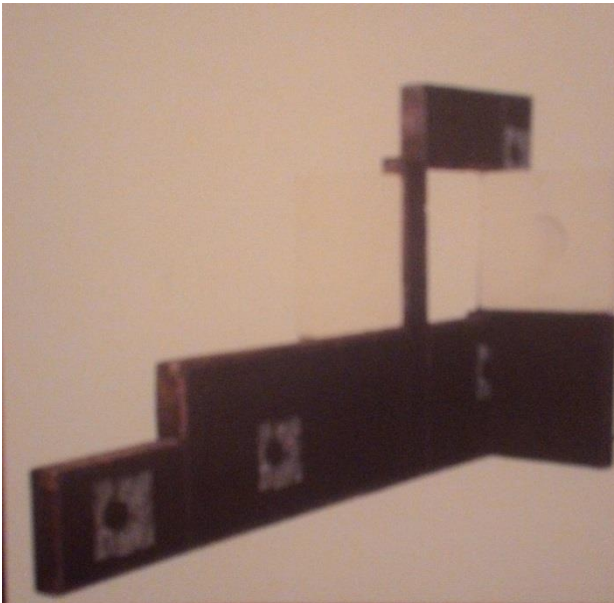
Görsel 104

Sanatçı: Turhan Çetin

Eser: Kompozisyon

Tarih: 1988

Kaynak: DRHS Kataloğu

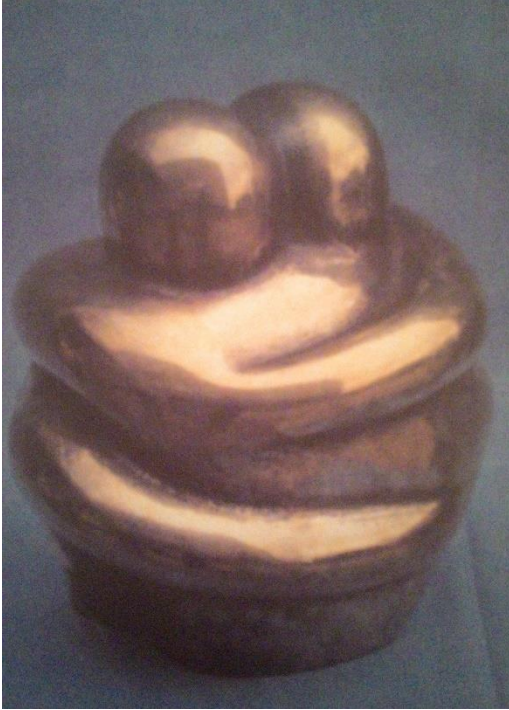
Görsel 105

Sanatçı: Bora Türkkan

Eser: Karışık

Tarih: 1988

Kaynak: DRHS Kataloğu

Görsel 106

Sanatçı: Ayhan Yılmaz

Eser: Sevgi

Tarih: 1988

Kaynak: DRHS Kataloğu

Görsel 107

Sanatçı: Turhan Çetin

Eser: Adsız

Tarih: 1989

Kaynak: DRHS Kataloğu

Görsel 108

Sanatçı: Mümtaz Demirkalp

Eser: Dört Fotoğraf Bir Yatak

Tarih: 1989

Kaynak: DRHS Kataloğu

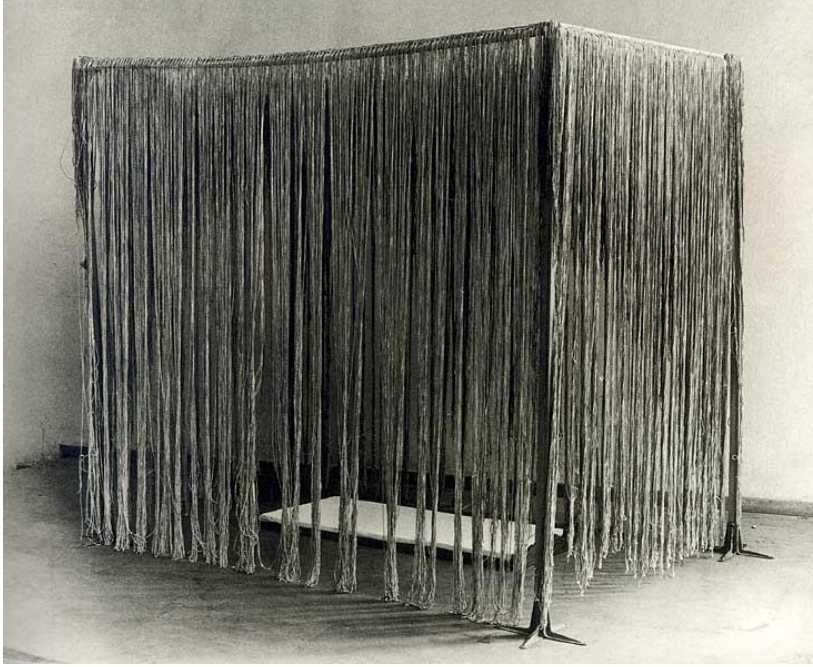
Görsel 109

Sanatçı: Ayhan Yılmaz

Eser: Sona Doğru

Tarih: 1989

Kaynak: DRHS Kataloğu

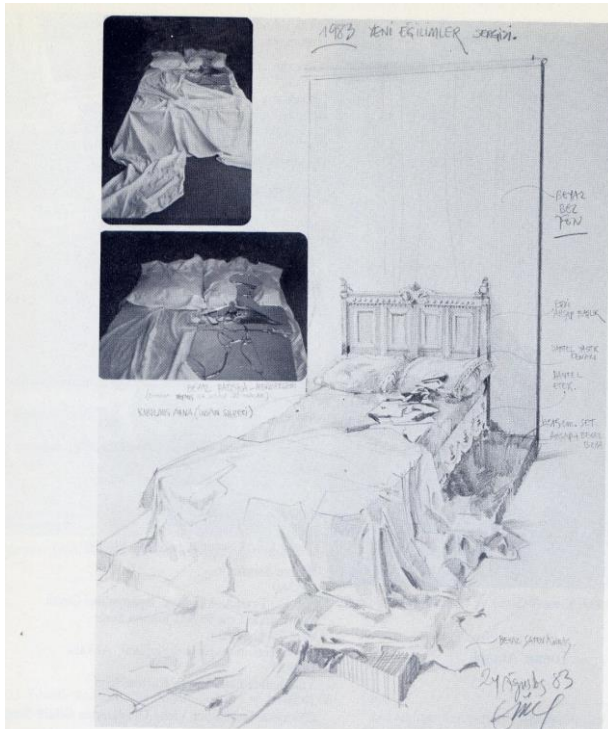
Görsel 110

Sanatçı: Füsun Onur

Eser: Resimde Üçüncü Boyut İçeri Gel

Tarih: 1981

Kaynak: Pelvanoğlu, 2009

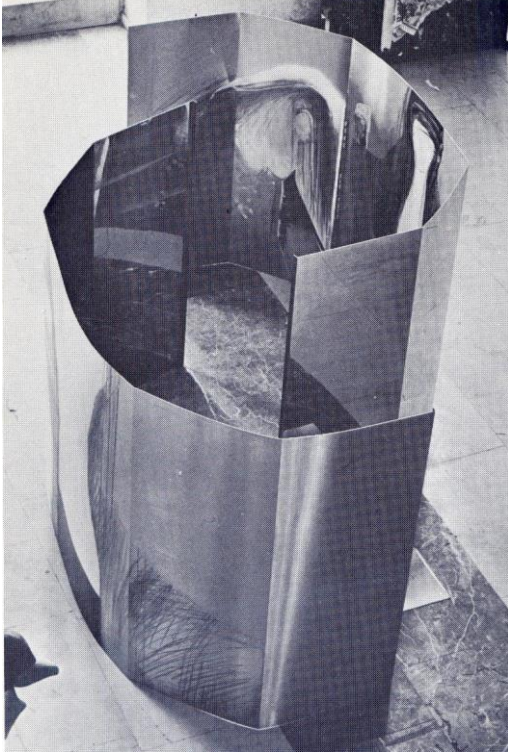
Görsel 111

Sanatçı: Gürel Yontan

Eser: İsimsiz

Tarih: 1983

Kaynak: Pelvanoğlu, 2009

Görsel 112

Sanatçı: Tomur Atagök

Eser: Simetrik Sunak

Tarih:1983

Kaynak: Pelvanoğlu, 2009

Görsel 113

Sanatçı:Yılmaz
Aysan

Eser: Yalnızım

Tarih:1983

Kaynak: Pelvanoğlu,
2009

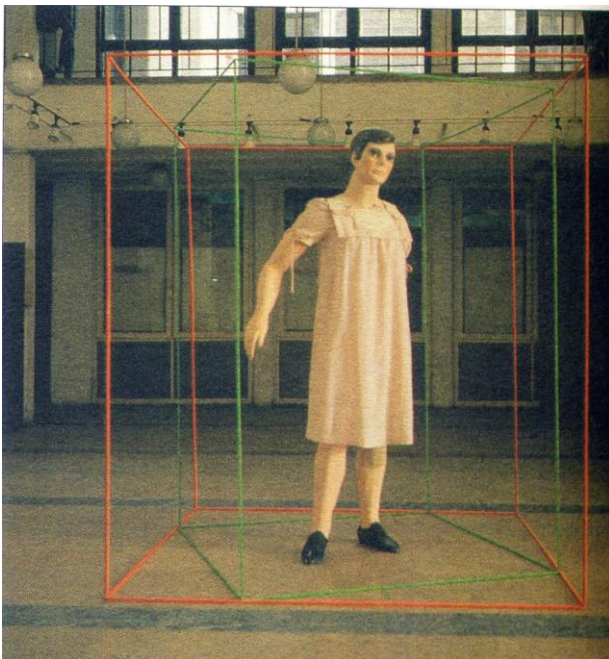
Görsel 114

Sanatçı: Handan
Börüteçene

Eser: Kır-Gör

Tarih:1985

Kaynak: Pelvanoğlu,
2009

Görsel 115

Sanatçı: Gülsün Karamustafa

Eser: Çifte Hakikat

Tarih:1987

Kaynak: Pelvanoğlu, 2009

Görsel 116

Sanatçı: Ayşe Erkmen

Eser: Adsız

Tarih: 1980

Kaynak: Gençel, 2014

Görsel 117

Sanatçı: Osman Mete Demirbaş

Eser: Kadın Erkek

Tarih: 1981

Kaynak: Gençel, 2014

Görsel 118

Sanatçı: Azmi Sekban

Eser: Gerilim

Tarih: 1980

Kaynak: Gençel, 2014

Görsel 119

Sanatçı: Haluk Tezonar

Eser: Büst

Tarih: 1977

Kaynak: Gençel, 2014

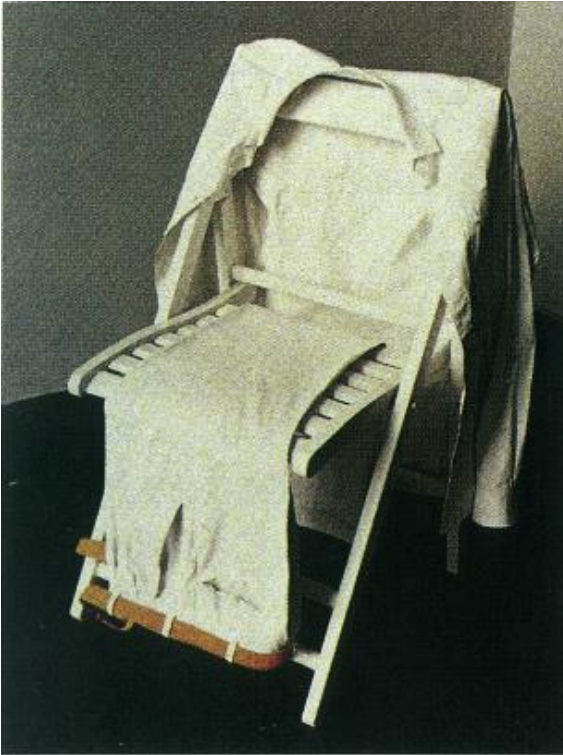
Görsel 120

Sanatçı: Mümtaz Işingör

Eser: Soyut

Tarih:1982

Kaynak: Gençel, 2014

Görsel 121

Sanatçı:Ergün Kurdoğlu

Eser: Cinsellik I

Tarih: 1986

Kaynak: Gençel, 2014

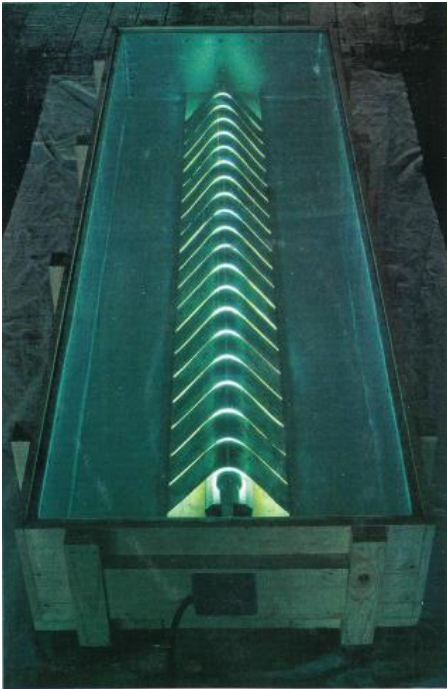
Görsel 122

Sanatçı: Hayri Karay

Eser: İsimsiz

Tarih: 1986

Kaynak: Gençel, 2014

Görsel 123

Sanatçı: Cengiz Çekil

Eser: Süreklilik

Tarih: 1988

Kaynak: Gençel, 2014

Görsel 124

Sanatçı: A²Ann
Dorsay (Aksel)

Eser: Ayakkabı
Satıcısının Keçeci
Tezgahı

Tarih: 1988

Kaynak: Gençel,
2014

Görsel 125

Sanatçı: Mümtaz Demirkalp

Eser: Duygu ile Yüklü ama Duygusal
Değil

Tarih: 1989

Kaynak: Gençel, 2014

Görsel 126

Sanatçı: Server Demirtaş

Eser: İsimsiz

Tarih: 1989

Kaynak: Gençel, 2014

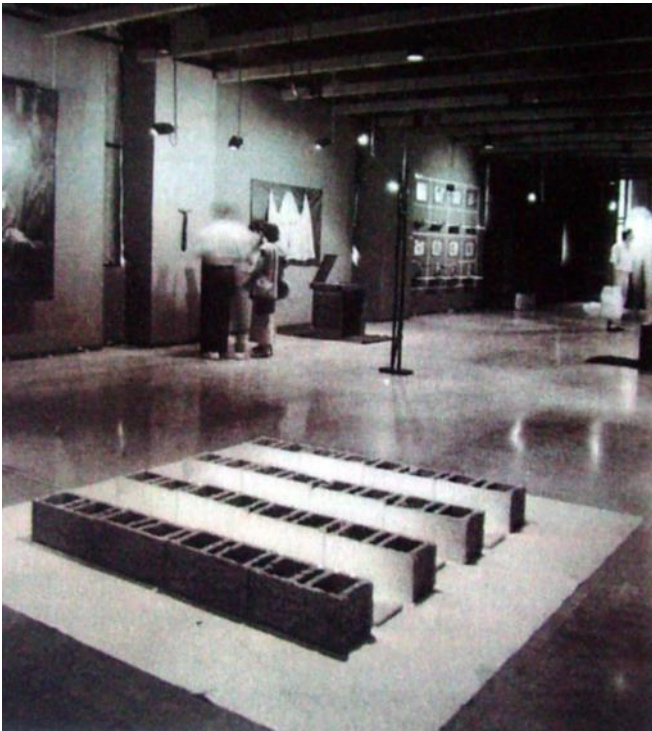
Görsel 127

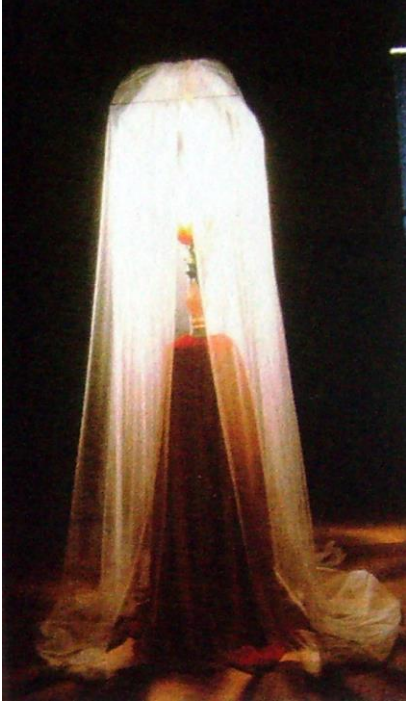
Sanatçı: Bedri Baykam

Eser: Demokrasinin Kutusu

Tarih: 1987

Kaynak: Pelvanoğlu, 2009

Görsel 128**Sanatçı:** Serhat Kiraz**Eser:** Günlerin
Görüntüsü Bugünün
Görüntüsü**Tarih:** 1988**Kaynak:** Pelvanoğlu,
2009**Görsel 129****Sanatçı:** Cengiz Çekil**Eser:** Düzenleme No.4**Tarih:** 1987**Kaynak:** Pelvanoğlu, 2009

Görsel 130

Sanatçı: Gülsün Karamustafa

Eser: Abide

Tarih: 1987

Kaynak: Pelvanoğlu, 2009

EK 1: Metin Yurdanur İle Görüşme

Begüm Sönmez: 1979 yılında Ankara Belediye Başkanı Ali Dinçer döneminde Remzi Savaş, Burhan Alkar ve sizin yaptığınız çalışmalar kamusal alanlarda yer aldı. Bu proje için sanatçı seçimi nasıl oldu?

Metin Yurdanur: Remzi Bey ve ben Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Resim Bölümü'nde modelaj öğretmeniyiz. Burhan Bey, Gazi Eğitim'den yeni emekli olmuş bir öğretmen. Benim de öğretmenim ayrıca. Ankara Belediye'sinin bürokratları, Belediye Başkanı Ali Dinçer önderliğinde Gazi Eğitim Enstitüsü'ne başvurular.

Begüm Sönmez: Heykellerin konu belirlemesini sanatçılara mı bırakıldı?

Metin Yurdanur: Talep edilen yalnızca heykeldi. Konu, tema, malzeme, başka hiçbir şey konuşulmadı. Sekiz-on adet çeşitli maketler, eskizler hazırladım. Ben ve meslektaşlarımın yaptığı maketler o yıllarda Ankara'da var olup sonra kapanan Kızılay'da bir otelde sergilendi ve basına tanıtıldı, Bulvar Palas'tı galiba otel. Hepimiz genciz, heyecanlıyız, Cumhuriyet'imizin başkentine heykel yapacağız diyoruz, gururluyuz. Heykeller seçildi. Gar meydanındaki Nasrettin Hoca çok beğenildi. Eşeğe ters binen Nasrettin Hoca yerine binlerce yıllık bir kültürü sembolize eden bir Hitit rölyefi, Sfenks'e ters binmiş. Onların sonucunda Dayanışma heykeli soyut bir heykeldi. Kucaklaşan, sarılan, dayanışan, öpüşen, sevişen iki figürü anlatıyor. Tümüyle soyut. Dikkat ederseniz bir, somut; eller, iki, stilize bir figür; Nasrettin Hoca ve Hitit sfenksi ve üç, Dayanışma, tümüyle soyut bir çalışma. Genç bir sanatçının geleceğe ilişkin atacağı adımlarda üç tane önemli eser. Ve gelecekte üçü de Ankara'nın sembolü olacak nitelikte eserlerdi diye düşünüyorum. Başlangıç böyle oldu, belediyenin hiçbir müdahalesi olmadı.

Begüm Sönmez: Heykellerin yer seçimini belediye belirledi değil mi?

Metin Yurdanur: Yer seçimini zaten işveren kurum, belediye belirler. Belediyede bu işle ilgili insanlar var. Kimse kendi başına iş yapmadı, kamusal alan herkesi alanıdır, birlikte çalışıldı. Bizim mühendis, mimar arkadaşlarımız vardı belediyede görevli. Biz de öğretim üyesiyiz, bize de güvendiler, biz sanatçıyız, üç tane sanatçı. Üç sanatçının da çok iyi işleri

oldu. Remzi Bey'in de iyi işleri oldu. Remzi Bey'in şu anda Abdi İpekçi Parkı'nda bir fıskiye heykeli var. O fıskiye değildi aslında, sonradan fıskiyeye çevrildi.

Begüm Sönmez: Ne zaman çevrildi biliyor musunuz?

Metin Yurdanur: Hemen 12 Eylül'den sonra çevrildi. Baktılar ki bir anlam çıkaramıyorlar bundan, soyut bir heykel, kuru kuruya durmasın diye fıskiye yaptılar. Fıskiye değil o. İlk planlarından onu rahatlıkla söyleyebilirim, heykel olarak yaptı Remzi Bey, sonra şakır şakır sular aktı.

Begüm Sönmez: 12 Eylül darbesinden sonra kaldırılan Burhan Alkar'ın Atılım Heykeli ve yine darbeden ötürü yerine konma fırsatı bulamayan, Remzi Savaş'ın da Uçuş ve Çift Heykelleri var. O dönemde sadece Ankara değil, İstanbul'da da birçok heykel kaldırılıyor. Sizin ise o dönemde yaptığınız heykellerden Batıkent dışındaki heykelleriniz yerinde duruyor. Buna göre 1980 darbesinin hangi tür heykelleri özellikle istemediğini söylemek mümkün olabilir mi?

Metin Yurdanur: Bir kere sahiplenme olayı çok önemli. Ben kendi heykellerimi sahiplendim. Tabii, 12 Eylül her şeyin üzerinden silindir gibi geçti, ama Eller ile Nasrettin Hoca'yı ezemedi. Onlar direndiler bir şekilde. Sanatçı da direndi bir şekilde, sahiplendi. Abdi İpekçi Parkı, parkı yapanlar tarafından açılmadı, askeri yönetim tarafından açıldı. İlk olarak yönetim tepki duydu, bu nedir iki tane el. Gar meydanındaki Nasrettin Hoca Heykeli de tümüyle yıkılmaktan ve kaldırılmaktan genç bir Park ve Bahçeler müdürünün çok akıllıca tavrı sayesinde kurtulmuştur. Dönemin belediye başkanı Park Bahçeler Müdürünü çağırıyor, bu heykel nedir diyor. Orada bir "ucube ya da hilkat garibesi var", onu da bir düşünmek lazım diye yazılar yazıyorlar gerici basında. Tabi bu hedefini buldu ve sıkıştırılmaya başlandı belediye başkanı, emekli general Süleyman Önder. O da kendi müdürünü çağırıp, "bu yaptığınız nedir bana hesap verin" diyor. Çok akıllıca bir diyalogla heykeli kurtarıyor park ve bahçeler müdürü. Yani şu var tabi emekli general hem ikna olmuş, hem de sevmiş de aslında heykeli, gerçekten, onun sayesinde duruyor şu anda. Dayanışma, 1983'e kadar yerine konulamadı çünkü darbe oldu, onun yeri Sakarya Caddesi yaya bölgesiydi. 1983'te Murat Karayalçın, Kent Kooperatif başkanı olunca o heykelden haberi oldu ve heykeli benden istedi ve Batıkent'in ilk heykeli olarak 1983'te

açılışı yapıldı. Murat Karayalçın heykeli benden istedi çünkü Dayanışma tam böyle kooperatifçilik kucaklaşma, sevgi falan hep bu tür şeyler içeren heykel olduğu için.

Begüm Sönmez: Dayanışma heykeli ne zaman kayboldu?

Metin Yurdanur: İki-üç yıl önce TRT ile belgesel çekimine gittiğimizde baktım heykel yerinde yok. Oldukça ağır bir heykel altı yüz kilo falandı, bronz bir heykeldi ve oraya araç girmesi mümkün değil kapalı bir bölge çünkü. Nasıl kucaklayıp götürdüler ve orada yaşayan insanlar nasıl sahip çıkmadılar ben hala hayret ederim. Basına bunu vermedim çünkü heykeller çalınması moda olmasın diye sesimi çıkarmadım. Kol kırıldı yen içinde kaldı. Bir iki yere başvurduğum, onlardan da hiç ses çıkmadı.

Begüm Sönmez: Miras (Nasreddin Hoca) bugün gördüğümüz yerine mi yerleştirilmişti?

Metin Yurdanur: Hayır yer değişti, orası büyük bir meydandı tıpkı Tandoğan Meydanı, Kızılay meydanı gibiydi. Daha sonra meydan kalmadı. Eller heykeli de 12 Eylül olduğunda darbe olmadan bir süre önce, en son dökümü, beton dökümü yapıldı. Artık heykeli sulayacağız betonun yanmaması için. Alçı kalıpları yavaş yavaş kuruyoruz, beton döküyoruz. 12 Eylül darbesi oldu, sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Benim en korktuğum, 'eyvah hava sıcak heykeli nasıl sulayacağım?' Çünkü hava sıcak, beton kurur, toprak olur. Neyse sokağa çıkma yasağı bitti bir süre sonra, hemen gidip heykeli suladım ve kaçarcasına uzaklaştım. İşte Eller heykelinin öyküsü öyledir. Sonra işte onun kalıpları sulandı, döküm aşamasına gelindi. Enteresan tabii, kıyafet olarak işçilerin kıyafetine büründüm. Soran olursa biz bilmiyoruz, ustayız, işçiyiz diyoruz. Burada bir şeyler var ama asker polis başka dertte yani pek sanat derdinde değil, heykel derdinde değil.

Begüm Sönmez: Ankara'da CHP'li belediye tarafından böyle bir girişim olduğu için bugün Ankara'nın kamusal alan heykelleri, İstanbul'dan farklılık gösteriyor. 80'ler döneminde İstanbul'da ANAP'lı belediye geldikten sonra "Türk Büyükleri" heykel projesi oluyor. Siz belediyelerin kamusal alan üzerindeki etkileri ile ilgili neler düşünüyorsunuz?

Metin Yurdanur: Türkiye'de heykel kimler tarafından sevilmez? Yönetim tarafından genelde sevilmez. Çünkü sanatçılar demokrat ve devrimcidir, çağdaştır, çağının çok

ilerisindedir ama bu yöneticilerin ya da işine gelmez. Günümüzde de o tarz sorunlar var biliyorsunuz ki, işte Kars'ta yaşanan yüz karası bir olay var. Ondan sonra yerel yönetimlerin siyasi tercihleri sanata nasıl yansır? Yerel yönetici çağdaşsa, demokratsa, ilericiyse sanattan yana tavır alıyorsa, bakışı ve uygulamaları farklıdır, eğer çağdışıysa, gözü başka şeylerdeyse sanat yaklaşımı da mutlaka farklı olur. Bunun kötü örneklerini tüm Türkiye'de görüyor ve üzüntüyle karşılıyoruz. Türkiye'de sanata destek için -kaç yıllarında çıktığını bilmiyorum ama- bir yönetmelik var. Mimari yapıtların 1/1000'i heykele ayrılır, güzel sanatlara ayrılır gibi bir yönetmelik ya da kanun maddesi var. Bir dönem yapıldı o, yani 60'lı 70'li yıllarda kamusal alanda sanatçılara seramik panolar yaptırıldı, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Atilla Galatalı, işte seramik sanatçılarındaki olduğu gibi bir takım seramik uygulamaları yapıldı. Heykeltıraşlara da yaptırıldı birtakım sanat eserleri. Daha önce devletin o konuda desteği vardı. Sanatçıları şehirlere gönderip şehir resimleri yaptırıldı, ressamı desteklendi 40'lı 50'li yıllar arasında. Sonra bu destek yavaş yavaş kaldırıldı, Kültür Bakanlığı kuruldu. Kültür Bakanlığı Türk-İslam Sentezine ağırlık verdi, Kültür Bakanları'nın çoğu Türk-İslam sentezini benimseyen insanlardan oluşuyordu. Onlar da haklıydı belki, neden haklıydı, biraz da bizim heykelimiz olsun dediler. Onun için bu Piri Reisler, tarihi insanlar, biraz öne çıktı diye düşünüyorum ama Hüseyin Gezer, çok sanmıyorum yani Fatih heykelini o amaçla yapsın.

Son dönemde ortaya çıkan olumsuz gelişmeler de moralimi bozmuyor değil. Örneğin kentlerimiz artık plastik unsurlarla donatılmak yerine, kent giriş çıkış ya da kent meydanları o kentin yetiştirdiği tarımsal ürünlerle anılmak durumunda kalmış. Örneğin "Taşköprü Sarımsağı, Karpuz" gibi kocaman heykeller. Genç arkadaşlarımız yapanlar, yapacaklar tabii, gelmiş sipariş. Ben bunları kınamam, gayet doğal, çocuk yaşamak zorunda, ama önemli olan karpuz değil de daha sanatsal bir şey yapmak. Burada yerel yöneticilerin biraz cehaletleri ortaya çıkıyor, biz ona üzülmüyoruz tabii. Ankara'mızdan söz etmek gerekirse, her yerde modası geçmiş yüzlerce saat kulesi var. Şimdi burada yapan mı önemli yaptıran mı? Yapanın suçu yok diye düşünüyorum, ben yapmam dese başkası yapacak. O halde yaptırmamak lazım. Yani yerel yönetici önemli, bakış açısı önemli.

Begüm Sönmez: Kamusal alanda daha özgür bir sanatsal üretim için neler gerekir? Ya da kamusal alandaki sanatın halkla ilişkisi nasıl olmalı, halk bu konuda söz sahibi olmalı mı?

Metin Yurdanur: 1980'lerde mimar, peyzaj mimarı, sanatçı, şehir planı, sanat tarihçi, psikolog, sosyolog, felsefeci ve tarihçi bunlara birkaç kişi daha ekleyebilirsiniz. Ali Dinçer yönetimi ve bizim zamanımda yaptığımız çalışmalarda bu ekip vardı. Hep birlikte karar alırdık. Halka sorarsanız, 'heykele ne gerek var' derler. Halka verdiğiniz zaman güzellikleri kanıksar, kabullenir. Abdi İpekçi Parkı'nda *Eller* olmasaydı, 'buraya bir heykel yapalım' derler miydi? Bu işin uzmanları var, sanatçılar var, peyzaj mimarları var.

Begüm Sönmez: Atakule'deki Kaynak Heykeli nasıl gerçekleşti ve heykel şimdi nerede duruyor?

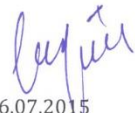

Metin Yurdanur: Atakule yeni yapıldığında bir avukat hanım, hastalıktan kaybettiği kardeşinin anısına bir heykel istedi, daha doğrusu bir selsebil istedi. Ben selsebil yerine farklı bir heykel yapmak istedim. İçinde biraz felsefeyi barındıran bir figür, elinde bir su olan, su akan (daha sonra suyu kesildi) bir selsebil yapıldı ama kurnadan kurnaya akan bir selsebil değildi, çağdaş bir yorumdu. Üstelik rengi de çok değişti, kobalt renk kullanıldı. Atakule'nin girişine konuldu, çok da ilgi çekti. İnsanlar, 'heykeller, meydanların dışında bu tarz kapalı alanlara da konulabilir' algısını kazandı. Pek çok insan onunla fotoğraf çekti. Pek çok insan çocukluğunda Atakule'nin oyun salonunda oynadıktan sonra o heykele dokunarak üç boyutlu formu hissetti. Çünkü insanlara yakındı o heykel, sivil bir konuydu. Şimdi Atlı Spor Kulübü'nün bahçesine taşındı.

Begüm Sönmez: Tuzluca'yı'da Feyzullah Çınar heykelinin yapım süreci nasıl oldu?

Metin Yurdanur: Feyzullah Çınar heykelini 1989 yılında Mamak Belediyesi'ne yaptım. Mamak Belediyesi'nin benden bir Feyzullah Çınar heykeli talebi oldu. Nedeni şu; Mamak, o yıllarda, yirmi altı yıl önce bomboş. Feyzullah Çınar, Kurtuluş Parkı'nda belediye işçisi olarak çalışırken kalp krizi geçirip vefat etti. Mamak Belediye Başkanı Selahattin Öcal, benden bu heykeli talep etti. Sipariş aldığım zaman bu kişileri bütün yönleriyle incelerim. Feyzullah Çınar Parkı yapılması belediye tarafından kararlaştırılmış, bir de büstünü koyalım dediler. Ben hayır dedim. Büstle ifade edilemez bazı şeyler. Bir kompozisyon

yapayım dedim. Heykelde sol ayağını bir kaya üzerine koymuş, sağ elinde silah gibi tuttuğu sazını kayaya kaldırmış, sazına bakar durumda ve sol eli de açık. Yani sol eliyle “yürüyün, koşun, peşimden gelin” gibi bir çağrı da var orada. Yani bir direnişçi heykeli gibi bir heykel tasarladım. Bu çok beğenildi, kabul gördü ve hemen çalışmalara başladım.

Ek 2: Orijinallik Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
Tarih: 06/07/2015
Tez Başlığı : 1980'lerde Kamusal Alan Heykelleri: Ankara Ve İstanbul
<p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 193 sayfalık kısmına ilişkin, 06/07/2015 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir.</p>
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar dâhil
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>
Gereğini saygılarımla arz ederim.
 06.07.2015
<p>Adı Soyadı: Begüm Sönmez</p> <p>Öğrenci No: N11229688</p> <p>Anabilim Dalı: Sanat Tarihi</p> <p>Programı: Sanat Tarihi</p> <p>Statüsü: Yüksek Lisans</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"> Doç. Dr. Ayşe Pelin ŞAHİN TEKİNALP </p>

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TO THE DEPARTMENT OF ART HISTORY

Date: 06/07/2015

Thesis Title / Topic: Sculptures In Public Sphere In The 1980s: Ankara And Istanbul

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 06/07/2015 for the total of 193 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 7 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes Included

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Begüm
06.07.2015

Name Surname: Begüm
Student No: Sonmez
Department: Art History
Program: Art History
Status: Master

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Pelin
-Doç. Dr. Ayşe Pelin ŞAHİN TEKİNALP

EK 3: Etik Kurul İzin Formu

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 12/06/2015

Tez Başlığı : 1980'LERDE KAMUSAL ALAN HEYKELLERİ: ANKARA VE İSTANBUL

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Begüm Sönmez
12.06.2016

Adı Soyadı: Begüm Sönmez
Öğrenci No: N11229688
Anabilim Dalı: Sanat Tarihi
Programı: Sanat Tarihi
Statüsü: Yüksek Lisans

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Bilimsel ahlak ve etik gereği aday kullandığı yayınları belirterek, anlamlı referanslar dipnotlarıyla tezi yazmıştır.

Pelin Şahin Tekinalp
Doç. Dr. A. Pelin ŞAHİN TEKİNALP

Telefon: 0-312-2976860

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ART HISTORY TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY**

12/06/2016

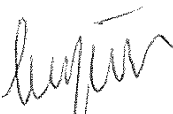
Thesis Title: SCULPTURES IN PUBLIC SPHERE IN THE 1980s: ANKARA AND ISTANBUL

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

12.06.2015

Name Surname: Begüm Sönmez

Student No: N11229688

Department: Art History

Program: Art History

Status: Master

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

The thesis closely follows the scientific and scholarly ethics regulations.

Doç. Dr. A. Pelin ŞAHİN TEKİNALP